CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

प्री०
११५१

अथश्रीमद्भागवतपंचमस्कंधःप्रारभ्यते ॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

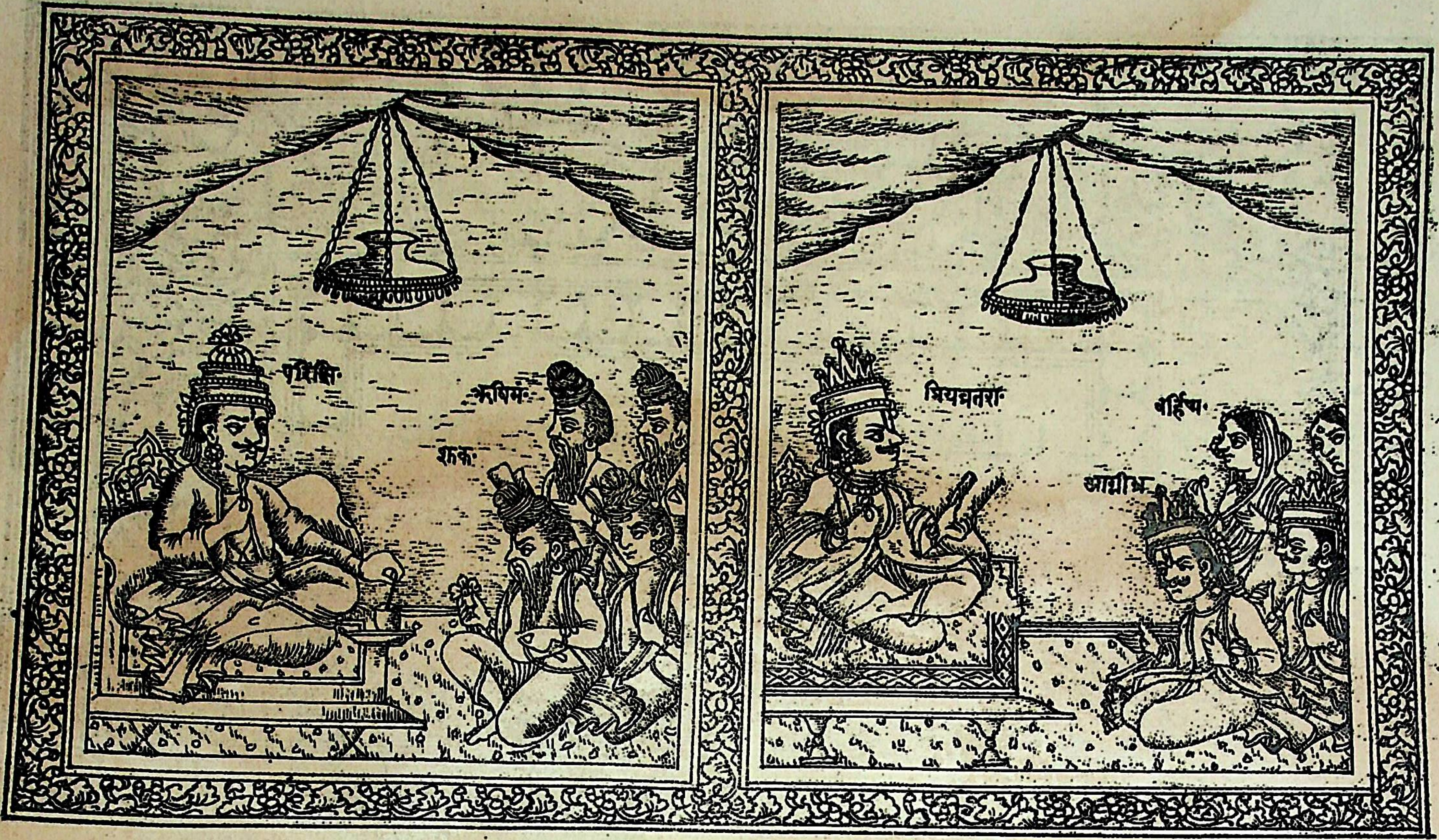

1710

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

श्रीगणेशायनमः नमःपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजनमानसनिवासायश्रीरामाय अथातःपंचमस्कंधव्याख्यानेकविशेषवान् प्रियव्रतान्वयोयत्रसप्रपंचःप्रपंच्यते षड्विंशत्याऽधुनाऽध्यायैःपंचमेस्थानमीर्यते १ लोकद्वीपादिमर्यादापालनाख्यमनेकधा पृथिव्युपर्यधोलोकैर्मर्यादात्रिविधामता २ पुनश्चैकैकशस्तेषुमर्यादाबहुधामता क्ष्मावि द्वीपादिमर्यादाःपाल्यंतेराजभिःपृथक् ३ मेरुपरिदेवाद्यैस्ततश्चाधोऽसुरादिभिः तत्राध्यायैस्तुविंशत्याप्रियव्रतपुरःसरैः ४ भुवोद्वीपादिमर्यादाःपालिताइतिवर्ण्यते त्रिभिःसूर्यादिभिर्ज्योतिश्चक्रादिष्वितिकीर्त्यते ५ अतलादिषुदैत्याद्यैःपालनंच ततस्त्रिभिः तत्रतुप्रथमेध्यायेज्ञानिनोराज्यनिर्वृतिः ६ पुनश्चज्ञाननिष्ठेतिप्रियव्रतकथाऽद्भुता वंशंप्रियव्रतस्यापिनिबोधनृपसत्तम ७ योनारदादात्मविद्यामधिगम्यपुनर्महीम् भुक्त्वाविभज्यपुत्रेभ्यऐश्वरंसमगात्पदमिति पूर्वस्कंधांतेउक्तम् प्रियव्रतस्य

राजोवाच प्रियव्रतोभागवतआत्मारामःकथंमुने गृहेरमतयन्मूलःकर्मबंधःपराभवः १ ननूनंमुक्तसंगानांतादृशानांद्विजर्षभ गृहेष्वभिनिवेशोऽयंपुंसांभवितुमर्हति २ महतांखलुविप्रर्षेउत्तमश्लोकपादयोः छायानिर्वृतचित्तानांनकुटुंबेस्पृहामतिः ३ संशयोऽयंमहान्ब्रह्मन्दारागारसुतादिषु सक्तस्ययत्सिद्धिरभूत्कृष्णेचमतिरच्युता ४ श्रीशुकउवाच बाढमुक्तंभगवतउत्तमश्लोकस्यश्रीमच्चरणारविंदमकरंदरसआवेशितचेतसोभागवतपरमहंसदयितकथांकिंचिदंतरायविहतांस्वांशिवतमांपदवींनप्रायेणहिन्वंति ५

अथममात्मविद्याततोगृहाश्रमःततःसर्वसंगपरित्यागेनमोक्षइत्युक्तंतत्रविस्मितःपृच्छति प्रियव्रतोभागवतःअतएवात्मारामःगृहेकथमरमत नजुरमतांकोदोषइतिचेदतआह कर्मणाबंधःपराभवश्चस्वस्वरूपतिरस्कारो यन्मूलोभवति यद्गृहंमूलंकारणंयस्य १ गृहेषुरतिश्चतत्राभिनिवेशात्स्यात् सचभागवतानामात्मारामाणांनसंभवतीत्याह ननूनमिति २ गृहासक्तिर्हिकुटुंबादिस्पृहयाभवतिसाचतेषांनास्तीत्याह महतामिति उत्तमश्लोकपादयोःछायाकामादिसंतापहारिणी तयानिर्वृतंचित्तंयेषांतेषांस्पृहायुक्तामतिर्नास्ति ३ दाराद्यासक्तस्यतुमोक्षःश्रीकृष्णेऽस्खलितामतिश्चाभूदितियत् अयंचमहान् संशयइत्याह संशयइति ४ अंगीकृत्यपरिहरति बाढमभिनिवेशादिकंनास्तीतिसत्यमेव तथाऽपिविघ्नवशेनतेषांप्रवृत्तिःपूर्वाभ्यासबलेनपुनर्निवृत्तिश्चसंगच्छतइत्याह भगवतःश्रीमच्चरणारविंदमकरंदरूपोयोरसस्तस्मिन्नावेशितंचेतोयैस्तेऽपिकेनचिदंतरायेणविघ्नेनविहताअपिस्वांशिवतमांपदवींमार्गंनहिन्वंतिनत्यजंतिकाम् भागवताएवपरमहंसास्तेषांदयितस्यप्रियस्यश्रीवासुदेवस्यकथांनत्यजंति ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

प्रियव्रतस्यब्रह्मान्तेवांतरायरूपोबभूवेतिसप्रसंगमाह यर्हीत्यादिनाविमुक्तसंगःप्रकृतिंभजस्वेत्यंतेन यर्हिवावहयदाहिवावेति
प्रसिध्दौदोहइतिचसःस्वपित्रामनुनाअवनितलपरिपालनायोपामंत्रितोनियुक्तोनैवाभ्यनंदत नैच्छत् अथहतंदेवभगवाना
दिदेवोब्रह्मास्वभवनाद्‌वततारेत्यन्वयःउपामंत्रणेहेतुः आम्नाताःराज्ञांशास्त्रेणोक्तायेप्रवराःश्रेष्ठागुणास्तेषांगणस्यैकांतभा
जनतयानियताश्रयत्वेन अनिच्छायांहेतुः परमार्थसतत्त्वमात्मयाथात्म्यमवगतंतद्येनसतथा अतःब्रह्मसत्रेणात्मध्यानेनकार्ये
णदीक्षिष्यमाणः नियमंगृहीष्यन्प्रागपिवासुदेवएवनिरंतरसमाधियोगेनचित्तैकाग्र्येणसमावेशितःसमर्पितःसकलकार-

यर्हिवावहराजन्सराजपुत्रःप्रियव्रतःपरमभागवतोनारदस्यचरणोपसेवयांऽजसाऽवगतपरमा
र्थसतत्त्वोब्रह्मसत्रेणदीक्षिष्यमाणोऽवनितलपरिपालनायाम्नातप्रवरगुणगणैकांतभाजनतयास्वपि
त्रोपामंत्रितोभगवतिवासुदेवएवाव्यवधानसमाधियोगेनसमावेशितसकलकारकक्रियाकलापोनैवा
भ्यनंदद्यद्यपितदप्रत्याम्नातव्यंतदधिकरणआत्मनोऽन्यस्मादसतोऽपिपराभवमन्वीक्षमाणः ६ अथह
भगवानादिदेवएतस्यगुणविसर्गस्यपरिबृंहणानुध्यानव्यवसितसकलजगदभिप्रायआत्मयोनिरखि
लनिगमनिजगणपरिवेष्टितःस्वभवनाद्‌वततार ७ सतत्रतत्रगगनतलउडुपतिरिवविमानावलिभिरनु
पथममरपरिवृढैरभिपूज्यमानःपथिपथिचवरूथशःसिद्धगंधर्वसाध्यचारणमुनिगणैरुपगीयमानोगंध
मादनद्रोणीमवभासयन्नुपससर्प ८

काणामिंद्रियाणांयाक्रियास्तासांकलापोयेनसः यद्यपितत्पित्रोक्तंनप्रत्याख्येयं
तथाऽपितदधिकरणेराज्याधिकारेअसतोऽपिमिथ्याभूतादपिराज्यप्रपंचादात्मनःपराभवमालोचयन्नाभ्यनंदत् ६ गुणविसर्गस्य
गुणसृष्टेःपरिबृंहणंसमृद्धिस्तदनुचिंतयाव्यवसितःसकलजगतामभिप्रायोयेनसः यथाराजाचारैर्मंडलेश्वराणामभिप्रायेनि
श्चीयतेतद्वत् अखिलैर्निगमैर्मूर्तिमद्भिर्वेदैर्निजगणैश्चमरीच्यादीभिःपरिवृतःसत्यलोकादवतीर्णः ७ सचब्रह्मातत्रतत्रउडुप
तिश्चंद्रइवप्रकाशमानोगंधमादनस्यद्रोणींदरीमवभासयन्नुपससर्पेत्यन्वयः अमरपरिवृढैर्देवेंद्रादिभिः ८ १

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

हंसयानेनोपलक्षणेन एनं पितरमुपलभमानः मत्पितायमिति लक्षयन् पितापुत्राभ्यां मनुप्रियव्रताभ्यां सह नारदः कृताञ्जलिः सन्सहसैवा
भ्युत्थायार्हणेन पूजयासहोपतस्थे तुष्टाव प्रियव्रतं तदा मंदरद्रोण्यां नारदः उपदिशति मनुश्च तं नेतुमागतोऽस्तीति ज्ञातव्यम् ९ हे भारत
भगवानादिपुरुषो ब्रह्मा ऽपि तं प्रियव्रतमिति होवाचेत्यन्वयः तेन नारदेनोपनीतमर्हणं यस्य सः सूक्तवाकेन यथोचितवाक्येन अतिशये
न उदिता वर्णिता गुणगणाः अवताराः स्वजयाः सर्वोत्कर्षाश्च यस्य १० प्रवृत्तिनिष्ठं महाक्यं प्रतिकूलं मत्वा मध्यसूयां करिष्यतीति शंकमा
नो नाहमेवं वदामि किंतु मन्मुखेन हरिरेव त्वामाज्ञापयतीति वदन् प्रवृत्तिनिवृत्तिरहस्यमाह निबोधेति तिसृभिः ऋतं सत्यं अप्रमेयं दे
वमसूयितुं दोषारोपेण द्रष्टुं नार्हसि तेन वत्स तातः एषः त्वद्गुरुश्च महर्षिः दिष्टमादिष्टमाज्ञां विवशा अस्वतंत्राः संतो वहामः ११ विव

तत्र ह वा एनं देवर्षिर्हंसयानेन पितरं भगवंतं हिरण्यगर्भमुपलभमानः सहसैवोत्थायार्हणेन सह पितापुत्रा
भ्यामवहिताञ्जलिरुपतस्थे ९ भगवानपि भारत तदुपनीतार्हणः सूक्तवाकेनातितरामुदितगुणगणावतारस
जयः प्रियव्रतमादिपुरुषस्तं सदयहासावलोक इति होवाच १० श्रीभगवानुवाच निबोध तातेद
मृतं ब्रवीमि मासूयितुं देवमर्हस्यप्रमेयम् वयं भवस्ते तत एव महर्षिर्वहाम सर्वे विवशा यस्य दिष्टम् ११ न त
स्य कश्चित्तपसा विद्यया वा न योगवीर्येण मनीषया वा नैवार्थधर्मैः परतः स्वतो वा कृतं विहंतुं तनुभृद्विभूया
त् १२ भवाय नाशाय च कर्म कर्तुं शोकाय मोहाय सदा भयाय सुखाय दुःखाय च देहयोगमव्यक्तदिष्टं जन
तांगधत्ते १३ यद्वाचितंत्यां गुणकर्मदामभिः सुदुस्तरैर्वत्स वयं सुयोजिताः सर्वे वहामो बलिमीश्वराय
प्रोता नसीव द्विपदे चतुष्पदः १४ तत्त्वमेवाह चतुर्भिः नेति तस्य कृतं तेन निर्मितं तनुभृज्जीवः तपआदिभिर्विहंतुम
न्यथाकर्तुं न विभूयात् प्रभुर्न भवेत् मनीषया सामादिबुद्धिबलेन परतः बलवदाश्रयात् १२ तत्र देहयोगेनावतारं तत्र्यं प्रसि
द्धमित्याह भवायेति भवो जन्म भवाद्यर्थमव्यक्तेनेश्वरेणादिष्टं दत्तं देहयोगं जनता जीवसमूहः सदा धत्ते न त्वन्यथा कर्तुं शक्नोति
अंग हे प्रियव्रत १३ कर्मकरणेऽपि पारतंत्र्यमाह यद्वाचीति यस्य वाचि वेदलक्षणायां तंत्यां दामन्यां गुणाः सत्त्वादयः तत्पूर्वका
णि च यानि कर्माणि तन्निबंधनैर्दामभिर्ब्राह्मणादिशब्दैः सुदुस्तरैः सुदृढैः हे वत्स वयं सर्वे सुयोजिताः निबद्धाः संतस्तस्मै ईश्व
राय बलिं वहामः तदिच्छया कर्म कुर्मः नसि नासिकायां प्रोता बद्धाः संतश्चतुष्पदो बलीवर्दा यथा द्विपदे पुरुषाय १४ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भोगेषुपारतंत्र्यमाह ईशाईश्वरेण अभिसृष्टंदत्तमेव अंगहे प्रियव्रत अवरुंध्महेस्वीकुर्मः यथास्वामिनादत्तमेव कणिशादिबली वर्दाभक्षयंतिनस्वेच्छयातद्वत् ननेवंवैषम्यमीश्वरस्यनेत्याहगुणकर्मसंगान्नाथोयद्यद्देवतिर्यगादिलक्षणंदेहमयुंक्तयोजितवान् तत्त दास्थायस्वीकृत्ययथांधाः चक्षुष्मता छायामातपंवानीयमानाःसंतः १५ नन्वेतत्सर्वमविदुष एवनतत्त्वविद इत्याशंक्याह मुक्तोपी नियावत्प्रारब्धंकर्मतावत् यथास्वप्ने अनुभूतंप्रतियातनिद्रः गतनिद्रः अभिमानशून्य एवानुस्मरति तर्हिभोगवासनयापुनर्जन्म भवेत्तत्राह किंतुदेहांतरारंभकान् गुणान् कर्माणिवासनाश्चनवृंक्तेनसंभजते १६ ननुगृहेवर्तमानस्यभोगान् भुंजानस्यकुतो ऽभिमानाभावोमोक्षोवा अतस्तत्त्यागेनवनवासएवयुक्तस्तत्राह भयंसंसारःस्यादेवप्रमत्तस्य अजितेंद्रियस्यवनेष्वितिसंगभि

ईशाभिसृष्टंह्यवरुंध्महेंऽगदुःखंसुखंवागुणकर्मसंगात् आस्थायतत्तद्यदयुंक्तनाथश्चक्षुष्मतांऽधाइ
वनीयमानाः १५ मुक्तोऽपितावद्बिभृयात्स्वदेहमारब्धमश्नन्नभिमानशून्यः यथानुभूतंप्रतियातनिद्रः
किंत्वन्यदेहायगुणान्नवृंक्ते १६ भयंप्रमत्तस्यवनेष्वपिस्याद्यतःसआस्तेसहषट्सपत्नः जितेंद्रियस्यात्म
रतेर्बुधस्यगृहाश्रमःकिंनुकरोत्यवद्यम् १७ यःषट्सपत्नान्विजिगीषमाणोगृहेषुनिर्विश्ययतेतपूर्वं अ
त्येतिदुर्गाश्रितऊर्जितारीन्क्षीणेषुकामंविचरेद्विपश्चित् १८ त्वंत्वब्जनाभांघ्रिसरोजकोशदुर्गाश्रितोनि
र्जितषट्सपत्नः भुंक्ष्वेहभोगान्पुरुषातिदिष्टान्विमुक्तसंगःप्रकृतिंभजस्व १९

यावनाड्नांतरंगच्छतोपत्यर्थः

सहैवषट्सपत्नाः शत्रवोमनोबुद्धींद्रियाणिचयस्यसनथाभूतएववनेष्वपियत आस्तेबुधत्वेनजितेंद्रियत्वादात्मरतेः आत्मारामस्य अवद्यं रागादिदोषंकिंकरोतिनकरोत्येव १७ ननुगृहेवसतःपुरुषस्यरागादयःसंभवंतिनतुवनइत्याशंक्याह यइतियः षड्वैरिणःषडिंद्रियान् विजिगीषमाणःसपूर्वंगृहेषुस्थित्वातेषामत्यंतंनिरोधमकुर्वन् जेतुंयतेतक्षीणेष्वरिषुकामंगृहेऽन्यत्रवा विचरेत् यतोलोकेऊर्जितारीन् दुर्गाश्रितएवात्येतिजयति पश्चात्दुर्गेवान्यत्रवावर्तते युध्येतेतिपाठेप्रहरेदित्यर्थः १८ इदंच गृहदुर्गाश्रयणंप्राकृतानांत्वंतुअब्जनाभस्यांघ्रिसरोजकोशएवदुर्गंतदाश्रितः अतएवनिर्जितषट्सपत्नश्चतथाऽपिपुरुषेणेश्व रेणातिदिष्टान्दत्तान् भोगांस्तावत् भुंक्ष्वपश्चाद्विमुक्तसंगःसन् प्रकृतिंस्वरूपंभजस्व आत्मनिष्ठोभवेत्यर्थः १९ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आत्मनस्तत्तोलघुतया अल्पतयातच्छासनमंगीचकार यद्वा आत्मनो यदनुशासनं तत् अलघुतया गौरवेण बाढं तथा करिष्यामी
ति अवनतकंधरः सन् जग्राह २० मनुना संतुष्टेन उपकल्पिता पूजा यस्य प्रियव्रतस्य योगभ्रंशात् नारदस्य च शिष्यनाशात् कुटिल-
मीक्षणं संभवति तन्नु नास्तीत्याह अविषमं यथा तथा तयोरभिसमीक्षमाणयोः सतोः आत्मनः सम्यगवस्थानं अवाङ्मनसं वाङ्मन
सयोरविषयं क्षयं निवासं जगाम पाठांतरे अवाक् वाचामगोचरम् कथंचिन्मनसः क्षयं विषयमतः अव्यवहृतं व्यवहारशून्यं ब्रह्मणि
वृत्तं प्रवर्तयन् व्यवहाराद्विषण्णः सन् व्यवहारातीतं स्वरूपं चिंतयन्नंतर्हित इत्यर्थः २१ पुत्रे राज्येऽभिषिच्य वनं यास्यामीत्येवं यो मनो-

श्रीशुक उवाच   इति सममभिहितो महाभागवतो भगवतस्त्रिभुवनगुरोरनुशासनमात्मनो लघुतयाऽ
वनतशिरोधरो बाढमिति सबहुमानमुवाह २० भगवानपि मनुना यथावदुपकल्पितापचितिः प्रियव्रतना
रदयोरविषममभिसमीक्षमाणयोरात्मसमवस्थानमवाङ्मनसं क्षयमव्यवहृतं प्रवर्तयन्नगमत् २१ मनु
रपि परेणैवं प्रतिसंधितमनोरथः सुरर्षिवरानुमतेनात्मजमखिलधरामंडलस्थितिगुप्तये आस्थाप्य स्वय
मतिविषमविषयविषजलाशयाशाया उपरराम २२ इति ह वाव स जगतीपतिरीश्वरेच्छयाधिनिवेशि
तकर्माधिकारोऽखिलजगद्बंधध्वंसनपरानुभावस्य भगवत आदिपुरुषस्यांघ्रियुगलानवरतध्यानानुभा-
वेन परिरंधितकषायाशयोऽवदातोऽपि मानवर्द्धनो महतां महीतलमनुशशास २३ अथ च दुहितरं प्रजा
पतेर्विश्वकर्मण उपयेमे बर्हिष्मतीं नाम तस्यामु ह वाव आत्मजानात्मसमानशीलगुणकर्मरूपवीर्योदा
रान् दश भावयांबभूव कन्यां च यवीयसीमूर्जस्वतीं नाम २४ रथः सः परेण ब्रह्मणेव प्रतिसंधितः संपादितो --

यस्य सः नारदस्यानुमतेन राज्ये स्थापयित्वा अतिविषमो दुस्तरो यो विषयविषजलाशयो गृहं तस्य आशादिकु प्रवृत्तिवासनाऽभो
गेच्छा वा तस्या उपरतोऽभूत् २२ यत्प्रपंचं गृहे कथमरमत तत्रोक्तमुत्तरमुपसंहरति इति ह वाव इत्थमेव हि अधिनिवेशितः प्रापितः
कर्माधिकारो यस्य अखिलस्य जगतो बंधध्वंसनः परोऽनुभावो यस्य तस्य यदंघ्रियुगलं तस्यानवरतं ध्यानं तदनुभावेन परिरंधि
तः कषायो दग्धरागादिमल आशयो यस्य अतः अवदातः शुद्धोऽपि महतां ब्रह्मादीनामाज्ञापालनेन मानवर्द्धनः २३ उ इति वि-
स्मये ह इति प्रसिद्धौ वाव इति निश्चये आत्मनः समानैः शीलादिभिरुदारान्महतो दश पुत्रान् जनयामास २४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तानाह आग्नीध्रः इध्मजिह्वः यज्ञबाहुः महावीरः हिरण्यरेताः घृतपृष्ठः सवनः मेधातिथिः वीतिहोत्रः कविश्चेति अग्नीनां नामानि येषां ते २५ अर्भभावात् बाल्यादारभ्य २६ तस्मिन् पारमहंस्याश्रमे श्रीमच्चरणारविंदयोरविरतस्मरणेनाविगलितः अखंडितो यः परमो भक्तियोगस्तस्यानुभावेन विशोधितांतःकरणे प्रतीतो यो भगवांस्तस्मिन्नात्मनः त्वंपदार्थस्य तादात्म्यम् अविशेषेण विशेषो देहाद्युपाधिः तदपोहेन प्रापुः २७ उपशमाश्रयेषु सत्सु दशकोटिभिरेकमर्बुदं एतादृशानि वर्षाणामेकादशार्बुदानि जगतीं बुभुजे इत्यन्वयः राज्ञो धर्मपालनविषयभोगप्रभावैर्भाव्यं तत्र नानायासेनैव धर्मपालनमाह अव्याहता अखिलाः पुरुषकाराः पौरुषाणि यस्य तेन

अग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुमहावीरहिरण्यरेतोघृतपृष्ठसवनमेधातिथि वीतिहोत्रकवय इति सर्व एवाग्निनामानः २५ एतेषां कविर्महावीरः सवन इति त्रय आसन्नूर्ध्वरेतसस्त आत्मविद्यायामर्भभावादारभ्य कृतपरिचयाः पारमहंस्यमेवाश्रममभजन् २६ तस्मिन्नु ह वा उपशमशीलाः परमर्षयः सकलजीवनिकायावासस्य भगवतो वासुदेवस्य भीतानां शरणभूतस्य श्रीमच्चरणारविंदाविरतस्मरणाविगलितपरमभक्तियोगानुभावेन परिभावितांतर्हृदयाधिगते भगवति सर्वेषां भूतानामात्मभूते प्रत्यगात्मन्येवात्मनस्तादात्म्यमविशेषेण समीयुः २७ अन्यस्यामपि जायायां त्रयः पुत्रा आसन् उत्तमस्तामसो रैवत इति मन्वंतराधिपतयः २८ एवमुपशमायनेषु स्वतनयेष्वथ जगतीपतिर्जगतीमर्बुदान्येकादश परिवत्सराणामव्याहताखिलपुरुषकारसारसंभृतदोर्दंडयुगलापीडितमौर्वीगुणस्तनितविरमितधर्मप्रतिपक्षो बर्हिष्मत्याश्चानुदिनमेधमानप्रमोदप्रसरणयौषिण्यव्रीडाप्रमुषितहासावलोकरुचिरक्ष्वेल्यादिभिः पराभूयमानविवेक इवानवबुध्यमान इव महामना बुभुजे २९

सारेण बलेन संभृतौ पूर्णौ दोर्दंडौ तयोर्युगलं तेनापीडित आकृष्टो मौर्वीगुणस्तस्य स्तनितं टंकारः तेनैव युद्धं विना विरमिता निरस्ता धर्मप्रतिपक्षा येन भोगातिशयमाह बर्हिष्मत्याः स्वभार्याया अनुदिनमेधमानैः प्रमोदादिभिः पराभूयमानविवेक इव अत एव विषयासक्त्या आत्मानमनवबुध्यमान इव बुभुजे तत्र मोदः पतिं दृष्ट्वा हर्षः ततः प्रसरणमभ्युत्थानादि लीलात तौ यौषिण्यं योषित्स्वभावकृतशृंगारानुभावप्रकाशनं ततो व्रीडया प्रमुषिताः संकोचिता हासावलोकाः ततो रुचिरक्ष्वेल्यादयः परिहासवाक्यादीनि तैः २९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

प्रभावातिशयमाह यावद्वसुधातलं लोकालोकपर्यंतमवभासयति मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वन्नादित्यः तस्मिन्नर्धेनैवोपलक्षितं प्रतपति प्र-
काशयति अर्धेन चावच्छादयति तमसा आवृणोति तदा द्वितीयः पतंगः सूर्य इव पर्यक्रामत् न चेदमसंभावितं यतो भगवदुपास
नेनोपचितः अतिपुरुषः पुरुषानतिक्रांतः प्रभावो यस्य ३० ये वै उह अति प्रसिद्धास्तस्य रथचक्राग्रकृताः परिखाता गर्ताः यतः ये

यावदवभासयति सुरगिरिमनुपरिक्रामन् भगवानादित्यो वसुधातलमर्धेनैव प्रतपत्यर्धेनावच्छादयति त-
दा हि भगवदुपासनोपचितातिपुरुषप्रभावस्तदनभिनंदन् समजवेन रथेन ज्योतिर्मयेन रजनीमपि दिनं क-
रिष्यामीति सप्तकृत्वस्तरणिमनुपर्यक्रामत् द्वितीय इव पतंगः ३० ये वा उह तद्रथचरणनेमिकृतपरिखाता-
स्ते सप्त सिंधव आसन् यत एव कृताः सप्त भुवो द्वीपाः ३१ जंबूप्लक्षशाल्मलीकुशक्रौंचशाकपुष्करसंज्ञाः तेषां प
रिमाणं पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तर उत्तरो यथासंख्यं द्विगुणमानेन बहिः समंततः उपक्लृप्ताः ३२ क्षारोदेक्षुर
सोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमंडोदशुद्धोदाः सप्त जलधयः सप्त द्वीपपरिखा इवाभ्यंतरद्वीपसमाना एकैक
श्येन यथापूर्वं सप्तस्वपि बहिर्द्वीपेषु पृथक् परित उपकल्पितास्तेषु जंब्वादिषु बर्हिष्मतीपतिरनुव्रतानात्म-
जानाग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुहिरण्यरेतोघृतपृष्ठमेधातिथिवीतिहोत्रसंज्ञान्यथासंख्येन एकैकस्मिन्नेक
मेवाधिपतिं विदधे ३३ दुहितरं चोर्जस्वतीं नामोशनसे प्रायच्छद्यस्यामासीद्देवयानी नाम काव्यसुता ३४

रथकृतास्ते ३१ तानाह तेषां परिमाणं च प्रविविशेषः पूर्वस्य यद्विस्तारमानं उत्तरस्ततो द्विगुणेन विस्तारमानेन तेषु सिंधुभ्यो बहिः समंत
तः उपक्लृप्ताः रचिताः ३२ यथा सिंधुभ्यो बहिरेकैकशो द्वीपाः एवं द्वीपानामपि बहिः सिंधव इत्याह क्षारोदेति दधिमंडो मथितं दधि एते-
सप्त जलधयः सप्तद्वीपानां परिखा इवाभ्यंतरे तैः संवेष्टिता ये द्वीपाः तैः समाना विस्तारतः बहिर्नाक्रिः पृथक् असंकीर्णतया ३३ ३४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अहो आश्चर्यं राज्ञः सामर्थ्यमिति परीक्षिदभिप्रायज्ञो भगवान् बादरायणिराह नैवमिति जिताः षड्गुणाः इंद्रियाणि षड्वर्गो येर्वा यै
स्तेषामेवंविधः पुरुषकार इति न चित्रं नासंभावितं यतो विदूरविगतः अंत्यजोपि यस्योरुक्रमस्य नाम सकृदुच्चारयेद्यः स अधुना तत्क्ष
णमेव बंधं संसारम् तत्र चमिति पाठेप्ययमेवार्थः पाठांतरे तत्र चंडालत्वं जहाति शुद्धो भवतीत्यर्थः ३५ तस्य पराक्रममुपसंहरन्निवृत्ति-
क्रममाह स एवमिति देवर्षिचरणयोरनुशयनमुपसत्तिः तदनुपतितो यो गुणविसर्गो राज्यादिप्रपंचः तत्संसर्गेण आत्मनि मनसि
निर्वेदो यस्य ३६ तमाह मया असाध्वनुष्ठितं यद्यतो भिनिवेशितः तत्तत अलमलं विषयैः विनोदमृगं मर्कटम् ३७ परदेवतायाः

नैवंविधः पुरुषकार उरुक्रमस्य पुंसां तदंघ्रिरजसा जितषड्गुणानां चित्रं विदूरविगतः सकृदाददीत
यन्नामधेयमधुना स जहाति बंधम् ३५ स एवमपरिमितबलपराक्रम एकदा तु देवर्षिचरणानुशयनानुपति
तगुणविसर्गसंसर्गेणानिर्वृतमिवात्मानं मन्यमान आत्मनिर्वेद इदमाह ३६ अहो असाध्वनुष्ठितं यदभि
निवेशितोहमिंद्रियैरविद्यारचितविषमविषयांधकूपे तदलमलममुष्या वनिताया विनोदमृगं मां धिग्धिगि
ति गर्हयांचकार ३७ परदेवतायाः प्रसादाधिगतात्मप्रत्यवमर्शेनानुप्रवृत्तेभ्यः पुत्रेभ्य इमां यथादायं विभज्य
भुक्तभोगां च महिषीं मृतकमिव सह महाविभूतिमपहाय स्वयं निहितनिर्वेदो हृदि गृहीतहरिविहारानु
भावो भगवतो नारदस्य पदवीं पुनरेवानुससार ३८ तस्य ह वा एते श्लोकाः प्रियव्रतकृतं कर्म को नु कुर्याद्विनेश्व
रं यो नेमिनिम्नैरकरोच्छायां घ्नन्सप्त वारिधीन् ३९ भूसंस्थानं कृतं येन सरिद्गिरिवनादिभिः सीमा च भूत
निर्वृत्यै द्वीपे द्वीपे विभागशः ४०

हरेः प्रसादेनाधिगतः प्राप्तो यः आत्मप्रत्यवमर्शो विवेकस्तेन नारदस्य पदवीं तदुपदिष्टमा
र्गमेव पुनरनुससारेत्यन्वयः किं कृत्वा अनुगतेभ्यः पुत्रेभ्य इमां पृथ्वीं विभज्य भुक्तो भोगो यस्याः तां भार्यां महाविभूतिः साम्राज्यसंपत्
तत्सहितां महिषीं मृतशरीरमिव परित्यज्य तत्र हेतुः हृदि निहितो निर्वेदो येन हृदीत्यस्योत्तरत्राप्यन्वयः हृदि गृहीतो निश्चितो ह
रिविहारस्तेनानुभावः त्यागसामर्थ्यं यस्य ३८ तस्य महिमोपनिबंधनश्लोकाः पूर्वसिद्धाः कथ्यंते यथा वेदे तदप्येष श्लोको भवती
ति को नु को नाम कुर्यात् छायां घ्नन् तमो निरस्यन् ३९ भूसंस्थानं द्वीपैः कृतं सरिद्गिरिवनादिभिः सीमा च येन कृता भूतानां निर्वृत्यै ४
सुखाय अविवादाय ४० ५ ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भौमं पातालजं दिव्यं स्वर्गजं मानुषं मर्त्यलोकजं महित्वं वैभवं यो निरयतुल्यं मेने पुरुषाननु जना विष्णुभक्तास्त एव प्रिया यस्येति ४१ इति पंचमे टीकायां प्रथमोऽध्यायः १ द्वितीये प्रोक्तमाग्नीध्रचरित्रं स्त्रैणसंमतम् पत्न्यां हि पूर्वचित्त्यां यो नाभिमुख्यानजीजनत् १ अस्मिन्न शेषसिद्धो यमाग्नीध्रः स्त्रैणपुंगवः विहसन्निव तस्येदं चरितं मुनिरब्रवीत् २ जंबुद्वीपमोको यासां ताः प्रजाः पुत्रवत्पालयामास धर्मा-वेक्षमाणः धर्ममवेक्षमाण इत्यर्थः १ पितृलोककामः पुत्रकामः सुरवराणां वनितानां क्रीडाचलो मंदरः तस्य द्रोण्यामाभृतानि-संपादितानि परिचर्योपकरणानि पुष्पादीनि येन २ तदुपलभ्य ज्ञात्वा ब्रह्मा अभियापयामास संभोगार्थं प्रस्थापयामास ३ सा च तदाश्र

भौमं दिव्यं मानुषं च महित्वं कर्मयोगजम् यश्चक्रे निरयौपम्यं पुरुषानुजनप्रियः ४१ इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे भुवनकोशे प्रियव्रतविजये प्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुक उवाच एवं पितरि संप्रवृत्ते तदनुशासने वर्तमान आग्नीध्रो जंबुद्वीपौकसः प्रजा औरसवद्धर्मावेक्षमाणः पर्यगोपायत् १ स च कदाचित् पितृलोककामः सुरवरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यां भगवंतं विश्वसृजां पतिमाभृतपरिचर्योपकरण आत्मैकाग्र्येण तपस्व्याराधयां बभूव २ तदुपलभ्य भगवानादिपुरुषः सदसि गायंतीं पूर्वचित्तिं नामाप्सरसमभियापयामास ३ सा च तदाश्रमोपवनमतिरमणीयं विविधनिबिडविटपिविटपनिकरसंश्लिष्टपुरटलतारूढस्थल-विहंगममिथुनैः प्रोच्यमानश्रुतिभिः प्रतिबोध्यमानसलिलकुक्कुटकारंडवकलहंसादिभिर्विचित्रमुपकू-जितामलजलाशयकमलाकरमुपबभ्राम ४ तस्याः सुललितगमनपदविन्यासगतिविलासायाश्चानुपदं खणखणायमानरुचिरचरणाभरणस्वनमुपाकर्ण्य नरदेवकुमारः समाधियोगेनामीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीषद्विकचय्य व्यचष्ट ५

सोपवनमुपबभ्रामेत्यन्वयः रमणीयत्वमेवाह विविधाश्च निबिडाश्च ये विटपिनस्तेषां विटपाः तेषां निकरास्तैः संश्लिष्टाः पुरटलताः स्वर्णवल्ल्यः तास्वारूढाः स्थलविहंगा मयूरादयस्तेषां मिथुनैः प्रोच्यमानाभिः श्रुतिभिः उच्चार्यमाणैः षड्जादिस्वरैः प्रतिबोध्यमाना ये सलिलकुक्कुटादयस्तैर्विचित्रं यथा तथोपकूजिता नादिता अमला जलाशयास्तेषु कमलानि तेषामाकरमुपवेशनम् ४ सुललिते ये गमने पदविन्यासास्तैर्गतौ विलासो यस्याः चकारस्तस्याश्चेत्येकवाक्यत्वाय खणखणेति ध्वनिं कुर्वतो रुचिरस्य चरणाभरणस्य स्वनम् आमीलिते नयने एव नलिनमुकुले तयोः युगलमीषद्विकचय्य किंचिदुन्मील्य व्यचष्ट ददर्श ५ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नामेवदेवींमकरध्वजस्यवशमुपनीतः सन्जडवदितिहवक्ष्यमाणानुदशश्लोकानुवाच जाड्यानुकरणंचवैदग्ध्येनतदृशीकारार्थं दिवि
जानांदेवानांमनुजानांचयानिमनांसिनयनानिचतेषामाल्हाददुघैर्गत्यादिभिः नृणांमनसिकामस्यविवरंप्रवेशद्वारंविदधतींगतिश्च
विहारश्चक्रीडाविनयश्चतत्तोऽवलोकश्चस्फुरस्वराण्यक्षराणिच अवयवाश्चनेत्रादयस्तैः ६ निजमुखाद्विगलितममृतमिवस्वादुआस-
वइवमादकंचयत्सहासंभाषणंतस्मिन् आमोदोनिश्वासगंधः तेनमदांधायेमधुकरनिकरास्तैरुपरोधः आवरणंतेनभयात्द्रुतःशी-
घ्रोयःपदविन्यासः तेनवल्गुस्पंदनेकिंचिच्चलनंस्तनकलशयोःकबरभारेरशनायांचयस्यास्ताम् अस्याअवलोकनेनविहृतावसरस्यद
नावकाशस्य ७ कालंशैलेगि रावस्मिन्किंचिकीर्षसिमुनिवर्येत्यादिपुंस्त्वेनसंबोधनादिजाड्यानुकरणार्थम् हेमुनिवर्यनूनंभगव

तामेवाविदूरेमधुकरीमिवस्मरमनसउपजिघ्रतींदिविजमनुजमनोनयनाल्हाददुघैर्गतिविहारविनयावलो
कस्फुरस्वराक्षरावयवैर्मनसिनृणांकुसुमायुधस्यविदधतींविवरम् ६ निजमुखविगलितामृतासवसहासभा
षणामोदमदांधमधुकरनिकरोपरोधेनद्रुतपदविन्यासेनवल्गुस्पंदनस्तनकलशकबरभाररशनांदेवींतदवलोक
नविहृतावसरस्यभगवतोमकरध्वजस्यवशमुपनीतोजडवदितिहोवाच ७ कालंचिकीर्षसिचकिंमुनिवर्यशै
लेमायासिकापिभगवत्परदेवतायाः विज्यैविभर्षिधनुषीसुहृदात्मनोर्थेकिंवामृगान्मृगयसेविपिनेप्रमत्ता
नु ८ बाणाविमौभगवतःशतपत्रपत्रौशांतावपुंखरुचिरावतितिग्मदंतौ कस्मैयुयुंक्षसिवनेविचरन्नविद्मः
क्षेमायनोजडधियांतवविक्रमोस्तु ९

नःपरदेवताभूतस्यमायासि भ्रुवावालक्ष्यआह हेसुहृत्सखेविज्येनिर्गुणेधनुषी-
बिभर्षि किमात्मनोर्थेतवेवाभ्यांकिंकार्यमस्ति किंवाप्रमत्तान्अजितेंद्रियान् मृगतुल्यानस्मदादीन्मृगयसे तान्वशीकर्तुंधनुषीधारय
सीत्यर्थः ८ कटाक्षावालक्ष्याह बाणाविमौशतपत्रेनेत्रकमलेतेएवपत्राणिपिच्छानि ययोःशांतौविभ्रमेणमंथरौपुंखाभ्यांविनापि-
रुचिरौपत्रतयाकल्पितनेत्राभ्यांपरभागस्यपुंखस्थानीयस्याभावात् अतितिग्मौतीक्ष्णौदंतौअग्रभागौययोस्तौकस्मैप्रयोक्तुमिच्छ- ५
सीतिनविद्मः अतोभयादेतावत्प्रार्थयामहेतवायंविक्रमोस्माकंक्षेमायास्तु ९ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदंगपरिमललोभेनानुगच्छतो भ्रमरानालक्ष्याह शिष्या इति अजस्रं संततं युष्मत् शिखातो विलुलिताविगलिताः कुसुमनसामभिनो दृ
ष्टाः गलितानि कुसुमानि भजंतीत्यर्थः सुदृष्ट्वे नोपमा वेदशाखा इवेति १० नूपुरस्वनमाकर्ण्याह वाचमिति तु भ्यं तव चरणगत पंजरयोः नूपुर
योस्तिन्निरीणामंतर्गतरत्नानां केवलं वाचं शृणुमः कथंभूतां अरूपा अदृष्टवक्तृका सुस्वरा आलिप्रकथयतां चतां च पीतं परिधानं वस्त्रं नितंब-
कांतिलेन प्रकल्प्याह कदंबकुसुमस्य रुचिर्दीप्तिः अंकावटंक बिंबे च नितंबस्य सुंदरमंडले छल्लब्धा पाठांतरे अंगेति संबोधनम् मेखलामाल
क्ष्याह यस्या मल्लानपरिधिर्वर्त्तते वस्त्रं नितंबकांतिलेन प्रकल्प्य वस्त्रमहृष्ट्वेव पृच्छति क्वचते वल्कलमिति ११ स्तनावालक्ष्याह श्रृंगयोः स्तन
योः किं संभृतं किं पूर्णमस्ति मनोहरं किंचिदस्तीत्येतावत्तु जानामि यतो मध्ये कृशोऽपि लंकं कृच्छ्रेण वहसि धारयसि यत्र च मे दृशि दृष्टिः श्रिता संल
ग्ना गस्ति अन्यथेदं हृद्यं न घटते इति भावः स्तनगतं कुंकुममालक्ष्याह पंकोरुण आत्मनस्त्वविषाणे ईदृक् अत्यपूर्वः कुत इत्यत आह येन पंकेन आ

शिष्या इमे भगवतः परितः पठंति गायंति सामसरहस्यमजस्रमीशम् युष्मच्छिखाविलुलिताः कुसुमनोभिदृष्टीः
सर्वे भजंत्यृषिगणा इव वेदशाखाः १० वाचं परं चरणपंजरतिन्निरीणां ब्रह्मन्नरूपमुस्वरां शृणवाम तुभ्यम् लब्धा क
दंबरुचिरं कवटंकबिंबे यस्यामलालपरिधिः क्व च वल्कलं ते ११ किं संभृतं रुचिरयोर्द्विज श्रृंगयोस्ते मध्ये कृशो वहसि
यत्र दृशिः श्रिता मे पंकोऽरुणः सुरभिरात्मविषाण ईदृक् येनाश्रमं सुभग मे सुरभी करोषि १२ लोकं प्रदर्शय सुहृत्त
मतावकं मे यत्रत्य इत्थमुरसावयवावपूर्वौ अस्मद्विधस्य मनउन्नयनौ बिभर्त्ति बह्वद्भुतं सरसरासुसुधादि वक्त्रे १३
का वात्मवृत्तिरदनाद्धविरंगवाति विष्णोः कलास्यनिमिषोन्मकरौ च कर्णौ उद्विग्नमीनयुगलं द्विजपंक्तिशोचिरासन्न
भृंगनिकरं सर इन्मुखं ते १४ श्रमं सुरभीकरोषि सुगंधयुक्तं करोषीति १२ लोकं स्थानं यत्रत्यो जनः उरसा ईदृशमपूर्वावयवौ बिभर्त्ति मन-
सउन्नयनौ क्षोभकौ पाठांतरे इत्थं भूतलक्षणे तृतीया वक्त्रे च बह्वद्भुतं बिभर्त्ति किं तदाह रसो मधुरालापः रासो विलाससक्ताभ्यां सहिता सुधा अधरामृत
मादिशब्दात् स्मितनर्मादि श्च वा तवलोके आत्मनो देहस्य वृत्तिराहारः अंग हे सखे अदनाच्चर्वणात् हविरिति नत्संबंधिगंधो वाति आगच्छति इत-
तांबूलाभिप्रायं अदनाद्धविरंगभावीति पाठे ममतावज्ञोजनात् बहिर्मूले वहति भोतीत्यर्थः यतस्त्वं विष्णोः कलाऽसि विष्णुश्च नाश्नाति अनश्नन्नन्यो
अभिचाकशीतीति श्रुतेः विष्णोः कलाः सीत्यत्र हेतुः तव च कर्णौ विष्णोरिवानिमिषोन्मकरौ अनिमिषो रत्नमेत्र लेनानिमेषशून्यो उल्लसंतौ मकरौ त-
दाकारे कुंडले ययोः तौ किं च तव मुखं सर इतु सर इव लदेवाह उद्विग्नं चंचलं मीनयुगलमिव नेत्रद्वयं यस्मिन् द्विजाः दंताः तेषां पंक्त्या शोचिः शोभा
यस्मिन् सर सितु द्विजा राजहंसाः आसन्नो भृंगनिकर इव केशस्तोमः परिमललुब्धभृंगस्तोमो वा यस्मिन् १४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

पतंगः कंदुकः भ्रमतः भ्रमच्चित्तस्य मे अक्षिणी एजयते चंचलतां नयति वक्रकेशसमूहं मुक्तबंधनं नस्मरसि न संभावयसि किं कष्टः धूर्तो नी
वीं हरति एतन्नस्मरसि किम् १५ उपलब्धं प्राप्तं मह्यं मम हे मित्र मया सह तपश्चर्तुमर्हसि किंच सर्वे भव भावनः संसृतिविस्तारको ब्रह्मा
मे प्रसीदति त्वां भार्यां कल्पयतीत्यर्थः १६ द्विजदेवेन ब्रह्मणा दत्तं हृत्कमनश्च लग्नं सत् नापयाति हे चारुशृंगि यत स्ते चित्तं तत्र मां त्वं दधी

योसौ त्वया करसरोजहतः पतंगो दिक्षु भ्रमन् भ्रमत एजयते ऽक्षिणी मे मुक्तं न ते स्मरसि वक्रजटावरूथं कष्टो
ऽनिलो हरति लंपट एष नीवीम् १५ रूपं तपोधन तपश्चरतां तपोघ्नं ह्येतत्तु केन तपसा भवतोपलब्धम् चर्तुं तपोऽर्ह
सि मया सह मित्र मह्यं किं वा प्रसीदति स वै भवभावनो मे १६ न त्वां त्यजामि दयितं द्विजदेवदत्तम् यस्मिन्मनो दृ
गपि नो न वियाति लग्नम् मां चारुशृंग्यर्हसि नेतुमनुव्रतं ते चित्तं यतः प्रतिसरंतु शिवाः सचिव्यः १७ श्री
शुक उवाच इति ललनानुनयातिविशारदो ग्राम्यवैदग्ध्यया परिभाषया तां विबुधवधूं विबुधमतिरधि
सभाजयामास १८ सा च ततस्तस्य वीरयूथपतेर्बुद्धिशीलरूपवयःश्रियौदार्येण पराक्षिप्तमनास्तेन सहायु-
तायुतपरिवत्सरोपलक्षणं कालं जंबूद्वीपपतिना भौमस्वर्गभोगान्बुभुजे १९ तस्यामु ह वा आत्मजान्स रा-
जवर आग्नीध्रो नाभिकिंपुरुषहरिवर्षेलावृतरम्यकहिरण्मयकुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञान्नव पुत्रानजनयत्
सा सूत्वाऽथ सुतान्नवानुवत्सरं गृह एवापहाय पूर्वचित्तिर्भूय एवाजं देवमुपतस्थे २० आग्नीध्रसुतास्ते मातुर
नुग्रहादौत्पत्तिकेनैव संहननबलोपेताः पित्रा विभक्ता आत्मतुल्यनामानि यथाभागं जंबूद्वीपवर्षाणि बुभुजुः
२१ आग्नीध्रो राजाऽतृप्तः कामानामप्सरसमेवानुदिनमधिमन्यमानस्तस्याः सलोकतां श्रुतिभिरवारुंधयत्रापि
तरो मादयंते २२

नं नेतुमर्हसि सा चिव्यस्तव सख्यो ऽपि शिवा अनुकूलाः सत्यः मां प्रतिसरंतु अनुवर्ततां यद्वा एतावत्पर्यंतं मे-
याः सचिव्यः सख्यः शिवाः फेरवः ताः प्रतिसरंतु निर्यांतु यद्वा वनवासे सहचर्यो हरिण्यः शिवाः प्रतिसरंतु प्रदक्षिणं गच्छंतु १७ ग्राम्ये
षु वैदग्ध्यं यस्याः १८ बुद्ध्यादीनां द्वंद्वैक्यं १९ सूत्वा प्रसूय उपतस्थे अभजत् २० औत्पत्तिकेनैव स्वभावेन संहननं दृढांगत्वं २१ का
मानां भोगैः अधि अधिकं मन्यमानः श्रुतिभिः वेदोक्तैः कर्मभिः अवारुंध प्राप मादयंते मोदंते २२ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इतिएवंभूताः संज्ञायासांताः परिणीतवंतः २३ इतिपंचमेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ तृतीयेचरितंनाभेः परंमंगलमीर्यते य
स्ययज्ञेप्रतीतःसन्पुत्रोभूदृषभोहरिः १ नाभिराग्नीध्रसुतः अपुत्रयामेरुदेव्याभार्ययासह १ प्रवर्ग्यसंज्ञकेषुकर्मसुक्रियमाणेषुद्र
व्यादयः सप्तयेयोगाउपायास्तेषामुपपत्त्यासंपत्त्याद्दुरधिगमोदुष्प्रापोऽपिभागवतेषुकृपालुतयासुप्रतीकः शोभनावयवःसन्नात्मान
माविश्चकार अपराजितंस्वतंत्रं निजभक्तानांयेऽभिप्रेतार्थास्तेषांविधित्सयागृहीतमाकृष्टंहृदयंचित्तंयस्यहृदयंगमंसुखकरम्

संपरेतेपितरिनवभ्रातरोमेरुदुहितॄर्मेरुदेवींप्रतिरूपामुग्रदंष्ट्रींलतांरम्यांश्यामांनारींभद्रांदेववीतिमिति
संज्ञानवोदवहन् २३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेआग्नीध्रवर्णनोनामद्वितीयोऽध्यायः २
श्रीशुकउवाच नाभिरपत्यकामोऽप्रजयामेरुदेव्याभगवंतंयज्ञपुरुषमवहितात्माऽयजत १ तस्यहवावश्र
द्धयाविशुद्धभावेनयजतः प्रवर्ग्येषुप्रचरत्सुद्रव्यदेशकालमंत्रर्त्विग्दक्षिणाविधानयोगोपपत्त्याद्दुरधिगमोऽपि
भगवान्भागवतवात्सल्यतयासुप्रतीकआत्मानमपराजितंनिजजनाभिप्रेतार्थविधित्सयागृहीतहृदयोहृ
दयंगमंमनोनयनानंदनावयवाभिराममाविश्चकार २ अथहतमाविष्कृतभुजयुगलद्वयंहिरण्मयंपुरुष
विशेषंकपिशकौशेयांबरधरमुरसिविलसच्छ्रीवत्सललामंदरवरवनरुहवनमालाच्छूर्यमृतमणिगदादिभि
रुपलक्षितं ३ स्फुटकिरणप्रवरमणिमयमुकुटकुंडलकटककटिसूत्रहारकेयूरनूपुराद्यंगभूषणविभूषि
तमृत्विक्सदस्यगृहपतयोऽधनाइवोत्तमधनमुपलभ्यसबहुमानमर्हणेनावनतशीर्षाणउपतस्थुः ४

यतःमनो
नयनान्यानंदयंतियेऽवयवास्तैरभिरामंसुंदरम् २ अथहेत्यादिनिपातबाहुल्यंवाक्यालंकाराय आविष्कृतंभुजानांयुगलद्वयंचतुष्ट
यंयेन हिरण्मयंतेजोमयंपुरुषेषुविशिष्यतइति तथापुरुषोत्तममित्यर्थः अर्हणेनार्घ्येणसहोपतस्थुः अभ्रजन्निस्यन्वयः विलसत्
श्रीवत्सएवललामंचिन्हंयस्य दरवरः शंखः वनरुहंपद्मं अच्छूरिचक्रं अमृतमणिः कौस्तुभः एवमादिभिःउपलक्षितं ३ स्फुटकिरणा
येप्रवरामणयः तन्मयानियानिमुकुटादीन्यंगानांभूषणानितैर्विभूषितम् बहुमानेदृष्टांतः अधनाइवोत्तमधनंनिधिम् ४ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अर्हसीत्यादिना निगदेन स्तुवंति हे अर्हत्तम परिपूर्णोऽपि त्वमनुपथानां भृत्यानामस्माकमर्हणं सुहुः स्वयमेव स्वीकर्तुमर्हसि न तु वयं स्तो तुं शक्ता इत्याहुः नमोनम इत्येतदेवास्माकं सद्भिरुपशिक्षितम् त्वद्रूपस्य दुर्ज्ञेयत्वात् तदेवाहुः कोऽर्हतीति प्रकृतिगुणानां व्यतिकरः प्रपंच स्तस्मिन्ने वमातिर्यस्य अत एवानीशः प्रकृतिपुरुषयोः परस्य अत एव ईश्वरस्य अर्वाक्तनाभिस्त्वाम स्पृशंतीभिः प्रपंचांतर्गताभिः नामच रूपंच आकृतिश्च आकारस्ताभिस्तव स्वरूपनिरूपणं कर्तुं को नाम पुमानर्हति ५ सत्येतन्मात्रमेवार्हति नाधिकमित्याहुः सक लजननिकायस्य वृजिनं निरस्यंतीति तिन था शिवतमाः प्रवराश्च ये गुणगणास्तेषामेकदेशस्तस्य कथनादिना अधिकं नार्हति ६ वाङ्

ऋषय ऊचुः अर्हसि मुहुरर्हत्तमार्हणमस्माकमनुपथानां नमोनम इत्येतावत्सदुपशिक्षितं कोऽर्हति पुमान्प्रकृतिगुणव्यतिकरमतिरनीश ईश्वरस्य परस्य प्रकृतिपुरुषयोरर्वाक्तनाभिर्नामरूपाकृतिभी रूप निरूपणं ५ सकलजननिकायवृजिननिरसनशिवतमप्रवरगुणगणैकदेशकथनादृते ६ परिजनानु रागविरचितशबलसंशब्दसलिलसितकिसलयतुलसिकादूर्वाङ्कुरैरपि संभृतया सपर्यया किल परम प रितुष्यसि ७ अथानयापि न भवत इज्ययोरुभारभरया समुचितमर्थमिहोपलभामहे ८ आत्मन एवानु सवनमंजसाव्यभिबोध्यमानाशेषपुरुषार्थस्वरूपस्य किंतु नाथाशिष आशासानानामेतदभिसंधानमात्रं भवितु मर्हति ९

मनसागोचरोऽपि त्वं भक्तानां स्तवाराध्य एवेत्याहुः हे परम परिजनैरनुरागेण विरचिता ये शबलसंशब्दाः गद्गदास्त स्तुतयः सलिलं च सिताः किसलयाश्च शुद्धपल्लवाः शिलेति पाठे शिलं कुशादिमंजरी एवमादिभिः संभृतया संपादितया पूजया परितुष्यसि ७ अथेति प्रकारांतरे अन्यथा तु अनया इज्यया यागेनापि उरुभारभरया अनेकांगसमृद्ध्याऽपि भवतः समुपचितमपे- क्षितं प्रयोजनं नैव पश्यामः ८ अत्र हेतुः आत्मनः स्वत एव अनुसवनं सर्वदा अंजसा साक्षात् बोध्यमाना अतिशयेन भवंतो ये शेषाः पु रुषार्थास्ते स्वरूपं यस्य परमानंदस्य न त्वेवं सत्यपि यागानर्थक्यमित्याहुः किंत्विति सकामानामस्माकमेवैतदुपपद्यते न तवेत्यर्थः ९ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्वोपयोगमेवप्रदर्शयन्ति नयथेति परमेभ्योऽपिपरमपुरुषप्रकर्षस्तु कयाकरुणयाउपकल्पयिष्यन्संपादयिष्यन्चकारात्कामितंच-
नापचितःअनपचितःअपूजितएवपूजानपेक्षत्वात्स्वयमेवोपलक्षितः दृष्टोऽसिइतरवत्सापेक्षवत् १० यद्यपित्वंवरान्दातुमाविर्भू
तोऽसितथाऽपिहे अर्हत्तमराजर्षे बर्हिषियज्ञेनिजपुरुषाणांत्वद्भक्तानामस्माकमीक्षणविषयोभवान् यर्हियदा आसीत् तदात्वयमे
ववरःसंजातः ११ दर्शनस्यदुर्लभतामाहुः असंगेनवैराग्येणनिशितंयज्ज्ञानंसएवानलस्तेनविधूताअशेषामलायेषाम् अतोभवतस्त
वस्वभावोयेषाम् तानेवाह आत्मारामाणामेवंभूतानांमुनीनामपिपरममंगलायनंगुणगणकथनमेवनतुदर्शनंयस्य अतस्तैरनवर
तंपरिगुणिताअभ्यस्तागुणगणायस्येतिसंबोधनम् १२ दर्शनेनैवकृतार्थाअपिवरमेकंप्रार्थयंते अथेतिस्मरणायविवशानांत्वांस्म

नयथाबालिशानांस्वयमात्मनःश्रेयःपरमविदुषांपरमपरमपुरुषप्रकर्षकरुणयास्वमहिमानंचापवर्गाख्य
मुपकल्पयिष्यन्स्वयंनापचितएवेतरवदिहोपलक्षितः १० अथायमेववरोह्यर्हत्तमयर्हिबर्हिषिराजर्षे
वरदर्षभोभगवान्निजपुरुषेक्षणविषयआसीत् ११ असंगनिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानांभवत्स्व
भावानामात्मारामाणांमुनीनामपिअनवरतपरिगुणितगुणगणपरममंगलायनगुणगणकथनोऽसि १२ अ-
थकथंचित्स्खलनक्षुत्पतनजृंभणदुरवस्थानादिषुविवशानांनःस्मरणायज्वरमरणदशायामपिसकलक
श्मलनिरसनानितवगुणकृतनामधेयानिवचनगोचराणिभवंतु १३ किंचायंराजर्षिरपत्यकामःप्रजांभ
वादृशीमाशासानईश्वरमाशिषांस्वर्गापवर्गयोरपिभगवंतमुपधावति प्रजायामर्थप्रत्ययोधनदमिवाध
नःफलीकरणम् १४ कोवाइहतेऽपराजितोऽपराजितयामायया‌ऽनवसितपदव्यानावृतमतिर्विषयवि-
षरयानावृतप्रकृतिरनुपासितमहच्चरणः १५ तुमशक्तानांनः १३ अन्यच्च प्रार्थनीयमस्तीत्याहुः किंचेति आशि
षामैहिकानांस्वर्गापवर्गयोरपीश्वरंत्वामुपधावति प्रजायामेवपुरुषार्थइतिप्रत्ययोयस्य अधनोयथाफलीकरणंतुषकणादिकमा
शासानोधनदमुपधावति १४ इदंचनातिचित्रमित्याहुः इहसंसारेतेऽपराजितयामायया अनवसितपदव्याऽलक्षितमार्गयाअ
पराजितःकोवानकोऽपि अतस्तयाऽनावृतमतिःकः अतएवविषयएवविषंतस्यरयावेगास्तैरनावृताप्रकृतिर्यस्यसःकः यथनुपासि
तमहच्चरणः अतस्त्वन्माययामोहितस्यैवमाशंसायदत इत्यर्थः १५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अदभ्रकर्त्तः हे बहुकार्यकारिन् अल्पीयसे कार्याय त्वं यस्मादिह समाहूतोऽसि तत्र प्रजायामर्थे धीर्येषां मंदा नांते षां नो यद्देवहेलनमच-
ज्ञानं तत् सर्वान्प्रति तत्साम्येन हेतुना प्रतिबोद्धुमर्हसि १६ इतिनिगदेन गद्यात्मकस्तोत्रेण वर्षधरोनाभरतवर्षपतिर्नाभिः तेनाभिवादिता
येऋत्विजस्तैरभिवंदितौचरणौयस्य १७ असुलभत्वेहेतुः ममाहमेवाभिरूपः सदृशः कैवल्यात् अद्वितीयत्वात् द्विजेषुदेवाइवब्रा
ह्मणास्तेषांकुलम् १८ आग्नीध्रीयेनाम्नी १९ पतिंनाभिम् २० हेविष्णुदत्ततस्यावरोधायने अंतःपुरेमेरुदेव्यांशुक्रयाशुद्धसत्व

यदुहषावतवपुनरदभ्रकर्तरिहसमाहूतस्तत्रार्थधियांमंदानांनस्तद्देवहेलनंदेवदेवार्हसिसाम्येनसर्वान्
प्रतिबोद्धुमविदुषाम् १६ इतिनिगदेनाभिष्टूयमानोभगवाननिमिषर्षभोवर्षधराभिवादिताभिवंदितच
रणःसदयमिदमाह १७ श्रीभगवानुवाच अहोबताहमृषयोभगवद्भिरवितथगीर्भिर्वरमसुलभ
मभियाचितोयदमुष्यआत्मजोमयासदृशोभूयादितिममाहमेवाभिरूपःकैवल्यादथापिब्रह्मवादोनमृ
षाभवितुमर्हतिममैवहिमुखंयद्द्विजदेवकुलम् १८ ततआग्नीध्रीयेंऽशकलयाऽवतरिष्याम्यात्म
तुल्यमनुपलभमानः १९ इतिनिशामयंत्यामेरुदेव्याःपतिमभिधायांतर्दधेभगवान् २० बर्हिषितस्मि-
न्नेवविष्णुदत्तभगवान्परमर्षिभिःप्रसादितोनाभेःप्रियचिकीर्षयातदवरोधायनेमेरुदेव्यांधर्मान्दर्शयि
तुकामोवातरशनानांश्रमणानामृषीणामूर्ध्वमंथिनांशुक्लयातन्वावततार २१ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेपंचमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ श्रीशुकउवाच अथतमुत्पत्त्यैवाभिव्यज्यमानभगवल्लक्षणं
साम्योपशमवैराग्यैश्वर्यमहाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावंप्रकृतयःप्रजाब्राह्मणादेवताश्चाव-
नितलसमवनायातितरांजगृधुः १

मूर्त्याऽवततारकेषांधर्मान् वातरशनानांदिग्वाससाम् पाषंडिव्यावृत्त्यर्थमाह श्रम
णानांतपस्विनाम् ऋषीणांज्ञानिनांऊर्ध्वमंथिनांनैष्ठिकब्रह्मचारिणाम् २१ इतिपंचमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ चतुर्थादित्रिभिः
प्रोक्तमृषभस्येहितंमहत् लोकार्थंयेनसत्कर्मनैष्कर्म्यंचनिदर्शितम् १ चतुर्थेशतपुत्रस्यराज्यंतस्योपवर्ण्यते यस्यराज्येजनःसर्वः
संतोषामृतनिर्वृतः २ अभिव्यज्यमानानिभगवल्लक्षणानिपादतलादिषुवज्रांकुशादीनियस्यमहाविभूतिःसर्वसंपत्तिःसाम्यादि
भिःसहवर्द्धमानप्रभावम् प्रकृतयोऽमात्यादयःजगृधुःअभिकांक्षंतिस्म १ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

वर्ष्मणादेहेनतस्यविशेषणद्वयंवरीयसाश्रेष्ठतमेनबृहंतःश्लोकाःपद्यानिकवीनांयस्मिन्तेनच ओजस्तेजःवीर्यंप्रभावःशौर्यमुत्साहः एतैर्गुणैरतिश्रेष्ठत्वादृषभःश्रेष्ठइतिनामचकार २ तस्यवर्षंमंडले ३ अवरुध्यप्राप्यस्वैरमिच्छयागृहीतोनरलोकसमानधर्मोमनुष्याकारोयेनतम् अतएवमाययात्मपुत्रइतिविलसितामतिर्यस्य ४ आपौरप्रकृतिपौरान्प्रकृतींश्चाभिव्याप्यविदितोऽनुरागोयस्मिन् कथंभूतोनाभिःजनपदःजनाःपौरादयःपदंप्रमाणंयस्यसः आत्मजंधर्ममर्यादारक्षणार्थमभिषिच्यब्राह्मणानामुत्संगेनिधायवि-

तस्यहवाइत्थंवर्ष्मणावरीयसाबृहच्छ्लोकेनचओजसाबलेनश्रियायशसावीर्यशौर्याभ्यांचपिताऋषभइतीदंनामचकार २ तस्यहीन्द्रःस्पर्द्धमानोभगवान्वर्षेनववर्षतदवधार्यभगवानृषभदेवोयोगेश्वरःप्रहस्यात्मयोगमाययास्ववर्षमजनाभंनामाभ्यवर्षत् ३ नाभिस्तुयथाऽभिलषितंसुप्रजस्त्वमवरुध्यातिप्रमोदभरविह्वलोगद्गदाक्षरयागिरास्वैरंगृहीतनरलोकसधर्मंभगवंतंपुराणपुरुषंमायाविलसितमतिर्वत्सताते ति सानुरागमुपलालयन्परांनिर्वृतिमुपगतः ४ विदितानुरागमापौरप्रकृतिजनपदोराजानाभिरात्मजं समयसेतुरक्षायामभिषिच्यब्राह्मणेषूपनिधायसहमेरुदेव्याविशालायांप्रसन्ननिपुणेनतपसासमाधियोगेननरनारायणाख्यंभगवंतंवासुदेवमुपासीनःकालेनतन्महिमानमवाप ५ यस्यहपाण्डवेयश्लोकावुदाहरंति कोनुतत्कर्मराजर्षेर्नाभेरन्वाचरेत्पुमान् अपत्यतामगाद्यस्यहरिःशुद्धेनकर्मणा ६ ब्रह्मण्योऽन्यः कुतोनाभेर्विप्रामंगलपूजिताः यस्यबर्हिषियज्ञेशंदर्शयामासुरोजसा ७ अथहभगवानृषभदेवः स्ववर्षंकर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शितगुरुकुलवासोलब्धवरैर्गुरुभिरनुज्ञातोगृहमेधिनांधर्माननुशिक्षमाणोजयंत्यामिंद्रदत्तायामुभयलक्षणंकर्मसमाम्नायाम्नातमभियुंजन्नात्मजानामात्मसमानानांशतंजनयामास ८

शालायांबदरिकाश्रमेप्रसन्नंपरानुद्वेजकंनिपुणंचतीव्रंतेनउपासीनःसेवमानःकालेनतन्महिमानंजीवन्मुक्तिमवाप ५ नाभेःतत्प्रसिद्धंकर्मअनुतदनंतरंकोनुपुमानाचरेत्नकोपीत्यर्थः ६ मंगलैर्दक्षिणाभिःपूजिताःसंतःओजसासामर्थ्यबलेन ७ अन्येषांग्रहणायप्रदर्शितोगुरुकुलवासोयेन अनुशिक्षमाणःअनुशिक्षयन्उभयविधिंश्रुतिस्मृतिलक्षणंकर्मविधिमभियुंजन् अनुतिष्ठन् जयंत्यांभार्यायामात्मजानांशतंजनयामास ८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

९ तंभरतमनुकुशावर्त्तादयोनवपुत्राः नवतेःप्रधानाज्येष्ठाः १० तदनंतरंकविप्रमुखानवभागवतधर्मप्रदर्शकाः वसुदेवनारदयोःसं
वादोयस्मिन् उपरिष्टात् एकादशस्कंधे ११ महाशालीनाअतिविनीताः १२ केवलःशुद्धःविपरीतवत् अनीश्वरवत्कर्माणिकुर्वन्-
नियमयत्नियमितवान् मार्गांतरान्नितरामरमयत् कर्मकरणेहेतुःअनुगतमुत्सन्नंधर्मंस्वयमाचरणेनातद्विदामुपशिक्षयन् कथंधर्मा

येषांखलुमहायोगीभरतोज्येष्ठःश्रेष्ठगुणआसीत् येनेदंवर्षंभारतमितिव्यपदिशंति ९ तमनुकुशावर्त
इलावर्त्तोब्रह्मावर्त्तोमलयः केतुर्भद्रसेनइंद्रस्पृक्विदर्भःकीकटइतिनवनवतिप्रधानाः १० कविर्हरिरंत
रिक्षःप्रबुद्धःपिप्पलायनः आविर्होत्रोऽथद्रुमिलश्चमसःकरभाजनः इतिभागवतधर्मदर्शनानवमहा
भागवतास्तेषांसच्चरितंभगवन्महिमोपबृंहितंवसुदेवनारदसंवादमुपशमायनमुपरिष्टाद्वर्णयिष्यामः
११ यवीयांसएकाशीतिर्जायंतेयाःपितुरादेशकरामहाशालीनामहाश्रोत्रियायज्ञशीलाःकर्मविशुद्धा
ब्राह्मणाबभूवुः १२ भगवानृषभसंज्ञआत्मतंत्रःस्वयंनित्यनिवृत्तानर्थपरंपरःकेवलानंदानुभवईश्वरए
वविपरीतवत्कर्माण्यारभमाणःकालेनानुगतंधर्ममाचरणेनोपशिक्षयन्नतद्विदांसमउपशांतोमैत्रःका
रुणिकोधर्मार्थयशःप्रजानंदामृतावरोधेनगृहेषुलोकंनियमयत् १३ यद्यच्छीर्षण्याचरितंतत्तदनुवर्त
तेलोकः १४ यद्यपिस्वविदितंसकलधर्मंब्राह्मंगुह्यंब्राह्मणैर्दर्शितमार्गेणसामादिभिरुपायैर्जनतामनु
शशास १५ द्रव्यदेशकालवयःश्रद्धार्त्विग्विविधोद्देशोपचितैः सर्वैरपिक्रतुभिर्यथोपदेशंशतकृत्वइ
याज १६

दीनामवरोधेनसंग्रहेणआनंदोभोगःअमृतंमोक्षः १३ शीर्षण्यःश्रेष्ठःतेनाचरितंतत्तदनुवर्त्ततेयतः १४ सकलो
धर्मोयस्मिंस्तत्ब्राह्मंगुह्यंवेदरहस्यंयद्यपिस्वेनैवविदितंतथाऽपिब्राह्मणानुपृष्ट्वैवकरोतीत्यर्थः १५ द्रव्यादिभिरुपचितैर्यज्ञैरिष्ट
वान् तत्रवयोयौवनम् युवैवधर्ममन्विच्छेदितिवचनात्विविधोद्देशाःनानादेवतोद्देशाःयथोपदेशंयथाविधि १६ ॐनमःश्री
परमहंसा॰

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain: Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अन्यस्मात्सकाशादात्मनः कश्चिदपि किमपि कथंचनापि न वांछति इच्छाऽनुदये दृष्टांतः अविद्यमानं खपुष्पादिकमिव न
चान्यदीयमवेक्षते ईप्सितं पीत्यर्थः भर्तरि ऋषभदेवे प्रतिक्षणमुल्लसितस्नेहोद्रेकं विनान्यं न वांछति १७ अवहितात्मनः संयतचित्ता
नपि प्रजानुशासनार्थमुपशिक्षयन्निति ह वक्ष्यमाणमुवाच १८ इति पंचमे टीकायां चतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमे मोक्षधर्मोपदे
शैः पुत्रानुशासनम् उक्तं पारमहंस्यं च तस्य हंद्वतितिक्षया १ विड्भुजामपि ये संति तान् कष्टान् दुःखदान् कामान्विषयान्नार्हतीत
द्योग्यो ऽयं मनुष्यदेहो न भवति दिव्यमुत्कृष्टं येन तपसा यत् यस्मात् शुद्धात्सत्वादनंतं ब्रह्मसुखं भवति १ मोक्षबंधयोर्निदानमाह

भगवतर्षभेण परिरक्ष्यमाण एतस्मिन्वर्षे न कश्चन पुरुषो वांछत्यविद्यमानमिवात्मनोऽन्यस्मात्कथंच
न किमपि कर्हिचिदवेक्षते भर्तर्यनुसवनं विजृंभितस्नेहातिशयमंतरेण १७ सकदाचिदटमानो भग
वानृषभो ब्रह्मावर्तगतो ब्रह्मर्षिप्रवरसभायां प्रजानां निशामयंतीनामात्मजानवहितात्मनः प्रश्रयप्र
णयभरसुयंत्रितानप्युपशिक्षयन्निति होवाच १८ इति श्री भागवते महापुराणे पंचमस्कंधे ऋषभदे
वानुचरिते चतुर्थोऽध्यायः ४ ऋषभ उवाच नायं देहो देहभाजां नृलोके कष्टान्कामानर्हते विड्भु
जां ये तपो दिव्यं पुत्रका येन सत्त्वं शुद्ध्येद्यस्माद्ब्रह्मसौख्यं त्वनंतम् १ महत्सेवां द्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमोद्वारं
योषितां संगिसंगम् महांतस्ते समचित्ताः प्रशांता विमन्यवः सुहृदः साधवो ये २ ये वा मयीशे कृतसौहृ
दार्था जनेषु देहंभरवार्तिकेषु गृहेषु जायात्मजरातिमत्सु न प्रीतियुक्ता यावदर्थाश्च लोके ३

महत्सेवामिति तमसः संसारस्य द्वारं योषितां ये संगिनस्तेषां संगम् महतां लक्षणमाह सार्द्धेन महांत इति साधवः सदाचाराः
२ मयीशे कृतं सौहृदमेव अर्थः पुरुषार्थो येषाम् वाशब्देनान्यानिरपेक्षस्यैवास्य लक्षणत्वं दर्शयति देहं बिभर्तीति देहंभरा
विषयवार्ता येषां न धर्मविषया येषु तेषु जनेषु जायादियुक्तेषु गृहेषु च रातिर्मित्रं धनं वा पाठांतरे जायादिप्रदेषु यावदर्थाश्च यावदर्थ
मेवार्थो येषामिति मध्यमपदलोपी समासः देहनिर्वाहाधिकस्पृहाशून्या इत्यर्थः ३ ६ ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कामान्नार्हतीतियदुक्तंतदुपपादयतिनूनमिति यद्यदाइंद्रियप्रीतयेआपृणोति व्याप्रियते तदाप्रमत्तःसन्नविकर्मपापंनूनंकुरुते य
तोविकर्मणःप्राचीनादयंक्लेशदोदेहोजातःतस्यैवपुनःकरणंसाधुनमन्ये ४ देहादेर्नश्वरत्वात्क्रियानयमनर्थइत्याशंक्याह पराभ
वोदेहादिनास्वरूपाभिभवः अज्ञानकृतस्तावद्भवति तत्रहेतुः यावत्क्रियाःस्युः तावदिदंमनोहिकर्मस्वभावमेवस्यात् येनकर्मा
त्मकेनमनसा ५ उत्तमुपसंहरति एवंपूर्वकृतंकर्मकर्तृभूतंमनःकर्मभूतंवशंप्रयुंक्तेपुनःकर्माणिकरोतीतिजीवन्मुक्तकर्मव्यावृत्त्य
र्थमाह अविद्ययेति अविद्ययाआत्मनिउपधीयमानेआच्छाद्यमानेसतिएवंमनःकर्तृपुरुषंकर्मवशंप्रयुंक्ते ६ नकेवलंदेह
योगमात्रमनर्थांतरंचेत्याह यदागुणानामिंद्रियाणामीहांचेष्टामयथामिथ्याआत्मीयानभवतीतिविपश्चित्विवेकीसन्नपश्य

नूनंप्रमत्तःकुरुतेविकर्मयदिंद्रियप्रीतयआपृणोति नसाधुमन्येयतआत्मनोऽयमसन्नपिक्लेशदआस
देहः ४ पराभवस्तावदबोधजातोयावन्नजिज्ञासतआत्मतत्वम् यावत्क्रियास्तावदिदंमनोवैकर्मा
त्मकंयेनशरीरबंधः ५ एवंमनःकर्मवशंप्रयुंक्तेअविद्ययात्मन्युपधीयमाने प्रीतिर्नयावन्मयिवासु
देवेनमुच्यतेदेहयोगेनतावत् ६ यदानपश्यत्ययथागुणेहांस्वार्थेप्रमत्तःसहसाविपश्चित् गतस्मृति
र्विंदतितत्रतापानासाद्यमैथुन्यमगारमज्ञः ७ पुंसःस्त्रियामिथुनीभावमेतंतयोर्मिथोहृदयग्रंथिमा
हुः अतोगृहक्षेत्रसुताप्तवित्तैर्जनस्यमोहोऽयमहंममेति ८ यदामनोहृदयग्रंथिरस्यकर्मानुबद्धो
दृढआश्लथेत तदाजनःसंपरिवर्ततेऽस्मान्मुक्तःपरंयात्यतिहायहेतुम् ९

तिनुपश्यतीतिपाठे अयथाआत्मीयत्वेनेत्यर्थः तत्रतदासहसागतस्मृतिःस्वरूपस्मृतिशून्यःसन् अज्ञोमूढःमैथुनसुख
प्रधानंगृहंप्राप्यतापान्विंदति ७ ननुयथोपयोगंस्त्रियामिथुनीभूयसुखमात्रमनुभवतःकुतस्तापाःस्युस्तत्राह पुंसइति प्र
त्येकंतयोरेकैकोहृदयग्रंथिरस्त्येवएतंमिथःस्थूलमन्यंहृदययोर्ग्रंथिंदुर्भेद्यंवदंति कुतइत्यतआह अतःअस्मात् मिथुनी
भावात् प्रत्येकंहृदयग्रंथिनातुदेहेंद्रियमात्रेऽहंममेतिमोहः अस्मात्तुगृहादिभिर्विषयभूतैर्महान्मोहोभवेदित्यर्थः ८ कदा
तर्हितस्यनिवृत्तिरतआह यदाऽस्यजनस्यकर्मभिरनुबद्धोदृढोमनोरूपोहृदयग्रंथिःशिथिलोभवेत् तदाऽस्मात् मिथुनीभा-
वान्निवर्ततेमतश्चहेतुमहंकारंत्यक्त्वामुक्तःसन् परंपदंयाति ९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

हेतुमनिहायेत्युक्तंतत्रपंचविंशतिसाधनान्याह चतुर्भिः हंसेमयिगुरौभक्तिःसेवा अनुवृत्तिस्तत्परता वितृष्णयासर्वत्र-लोकांतरेऽपिव्यसनावगत्यादुःखानुसंधानेनईहानिवृत्त्याकाम्यकर्मत्यागेन १० मदर्थैःकर्मभिः अहमेवदेवोयेषांतैःसंगात् देहपुत्राः देहगेहयोरात्मबुद्धेः अहंममेतिबुद्धेः ११ अध्यात्मयोगेनअध्यात्मशास्त्राभ्यासेनसध्र्यक्सम्यक्इति सर्वत्रसंबंधः असंप्रमादेनकर्तव्यस्यापरित्यागेन १२ सर्वत्रमद्भावोमद्भावनात्तत्रविचक्षणेन विज्ञानविराजितेन अनुभवपर्यंतेनज्ञानेनयोगेन समाधिना धृत्युद्यमसत्वयुक्तः धैर्यप्रयत्नविवेकैर्युक्तः सन्नहंकाराख्यमुपाधिंव्यपोहेत् निरस्येत् १३ ततःसाधनादुपरमेदि

हंसे गुरौ मयि भक्त्यानुवृत्त्या वितृष्णया द्वंद्वतितिक्षया च सर्वत्रजंतोर्व्यसनावगत्या जिज्ञासया तप
सेहानिवृत्त्या १० मत्कर्मभिर्मत्कथया च नित्यं मद्देहसंगाद्गुणकीर्तनान्मे निर्वैरसाम्योपशमेन पुत्रा
जिज्ञासया देहगेहात्मबुद्धेः ११ अध्यात्मयोगेन विविक्तसेवया प्राणेंद्रियात्माभिजयेन सध्र्यक् सच्छ्र
द्धया ब्रह्मचर्येण शश्वदसंप्रमादेन यमेन वाचाम् १२ सर्वत्र मद्भावविचक्षणेन ज्ञानेन विज्ञानविरा-
जितेन योगेन धृत्युद्यमसत्वयुक्तो लिंगं व्यपोहेत्कुशलोऽहमाख्यम् १३ कर्माशयं हृदयग्रंथिबंधम
विद्यया सादितमप्रमत्तः अनेन योगेन यथोपदेशं सम्यग्व्यपोह्योपरमेत योगात् १४ पुत्रांश्च शिष्यां
श्च नृपो गुरुर्वा मल्लोककामो मदनुग्रहार्थः इत्थं विमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञान्न योजयेत्कर्मसु कर्ममूढा
न् कं योजयन्मनुजोऽर्थं लभेत निपातयन्नष्टदृशं हि गर्ते १५ लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टिर्योऽर्था
न्समीहेत निकामकामः अन्योऽन्यवैरः सुखलेशहेतोरनंतदुःखं च न वेद मूढः १६

त्याह कर्माण्याशेरतेयस्मिन् योगेनउपायेनयद्यपिफलेसिद्धेसाधनोपरमःसिद्धएवतथाऽपियावद्देहपातंतदभ्यासशंकावारणायोक्तम् १४ किंच पुत्रान्पिताशिष्यान्वागुरुः नृपश्चप्रजाः एवमनुशिक्षयेत् ममलोकंयः कामयते यद्वा मदनुग्रहएवार्थोयस्यविमन्युःशिक्षितस्याकरणेऽपिकोपशून्यः अतज्ज्ञान्तत्त्वमविदुषः श्रेयोबुद्ध्याकर्मसुमूढान् अन्यथोपदेशेप्रत्यवायमाह मनुजःकाम्यकर्मसु पुरुषंयोजयन् गर्तेसंसारकूपेपातयतितंसमनुजः कमर्थंपुरुषार्थंलभेतनकमपीत्यर्थः १५ नयोजयेदित्येतदुपपादयति लोकइतित्रिभिः नष्टदृष्टित्वेहेतुः यइति निकाममतिशयेनकामोयस्य १६ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Nariá, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नभीदृशंकुबुद्धिंदृष्ट्वातत्रैव कस्तंप्रवर्तयेन्नकोऽपिउत्पथेनगच्छंतमंधंयथातेनैवगच्छेतिकः ब्रूयात् १७ समुपेतःसंप्राप्तो मृत्युःसंसारोयेनतंततोभक्तिमार्गोपदेशेनयोनमोचयेत् सगुर्वादिर्नभवतीत्यर्थः यद्वा यस्तंमोचयितुंनशक्नुयात् अतस्तस्यगुर्वादिर्नस्यादितिनिषेधः नतश्चपितानस्यादितिपुत्रोत्पत्तौयत्नोनकार्यइत्यर्थःदैवंदेवतानस्यादितिपूजानग्राह्येत्यर्थः एवमन्यदपिद्रष्टव्यम् १८ एवंमोक्षधर्माननुपदिश्यभ्रातृशुश्रूषणलक्षणंधर्मंस्पर्धादिनिवृत्तयेतेषांजन्मकथनपूर्वकमाह द्वाभ्यां इदंमनुष्याकारंशरीरंममदुर्विभाव्यमवितर्क्यमादिच्छाविलसितंनत्वहंप्राकृतोमनुष्यइत्यर्थः मेहृदयंतुसत्वं किंतद्धृदयंयत्रधर्मः तत्शुद्धसत्वमित्यर्थः कुतःयद्यस्मान्मयाऽधर्मोदूरादेवपृष्ठेकृतःउत्सारितः अतएवमामृषभंश्रेष्ठंप्राहुः १९ भवंतश्चहृ

कस्तंस्वयंतदभिज्ञोविपश्चिदविद्यायामंतरेवर्तमानं दृष्ट्वापुनस्तंसघृणःकुबुद्धिंप्रयोजयेदुत्पथगंयथांधम् १७ गुरुर्नसस्यात्स्वजनोनसस्यात्पितानसस्यात्जननीनसास्यात् दैवंनतत्स्यान्नपतिश्चसस्यान्नमोचयेद्यःसमुपेतमृत्युम् १८ इदंशरीरंममदुर्विभाव्यंसत्वंहिमेहृदयंयत्रधर्मः पृष्ठेकृतोमेयदधर्मआरादतोहिमामृषभंप्राहुरार्याः १९ तस्माद्भवंतोहृदयेनजाताःसर्वेमहीयांसममुंसनाभम् अक्लिष्टबुद्ध्याभरतंभजध्वंशुश्रूषणंतद्भरणंप्रजानाम् २० भूतेषुवीरुद्भ्यउदुत्तमायेसरीसृपास्तेषुसबोधनिष्ठाः ततोमनुष्याःप्रमथास्ततोऽपिगंधर्वसिद्धाविबुधानुगाये २१

दयेनशुद्धसत्वमयेनजाताःन स्मान्मत्सरंहित्वामहत्तमंसनाभंसोदरंभजध्वं ननुत्वत्पुत्रत्वात् त्वांवयंभजेमराजपुत्रत्वाद्प्रजाश्चपालयामेतिचेदत्तआह तदेवमेशुश्रूषणंप्रजानांचपालनंभरतानुवृत्त्यैवसर्वंकृतंस्यादितिभावः २० इदानींब्राह्मणाश्चसेव्याइत्याशयेनतेषांसर्वेभ्यःश्रेष्ठ्यमाहपंचभिः भूतेषुचेतनाचेतनेषुविरोहंतीतिवीरुधःस्थावराःउद्भ्यस्तेभ्यः अतिशयोत्तमाः तेभ्योऽपियेसरीसृपाः सर्पंतीतिजंगमाः तेउदुत्तमाइति सर्वत्राऽनुषंगः तेष्वपिसबोधानिष्ठास्थितिर्येषांपश्वादीनांतेकीटादिभ्यः ततःतेष्वपिमनु- ११
ष्याः ततोऽपिप्रमथाःभूतप्रेतादयः ततोऽपिगंधर्वाःततःसिद्धाः ततोऽन्येविबुधानुगाःकिंनरादयः २१ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तेभ्योसुराः देवासुरेभ्यः संधिरार्षः देवाश्चमघवत्प्रधानाः देवेष्विंद्रः श्रेष्ठइत्यर्थः ततोऽपिब्रह्मसुतादक्षादयः तेषांमध्येभवःपरःश्रे
ष्ठःसभवः विरंच्यवीर्यः विरंच्योवीर्यंशक्तिःकारणंयस्यसविरंच्यवीर्यः अतस्तज्जनकत्वाद्विरंच्यस्ततःपरइत्यर्थःसविरंच्योमत्परः
अहंपरोयस्य द्विजदेवाब्राह्मणाएवदेवाःपूज्यायस्यसोऽहं २२ ब्राह्मणैरन्यद्भूतंनतुल्यंसमंनपश्यामि अतोब्राह्मणात्परंतुभू
तंकिंपश्यामिनकिंचित् विप्राइतिनत्रस्यानांब्राह्मणानांसंबोधनं समस्यैवाभावादधिकंकुतस्त्यमित्यर्थः तत्रहेतुर्नाहं साद्भीश्यां
यस्मिन्ब्राह्मणेश्रद्धयाप्रकर्षेणहुतमन्नादिकामंयथेष्टमहमश्नामि २३ येतन्मूर्तिर्वेदाख्यायेनब्राह्मणेनइहलोकेधृतायत्रच

देवासुरेभ्योमघवत्प्रधानाद्दक्षादयोब्रह्मसुतास्तुतेषाम् भवःपरःसोथविरंचवीर्यःसमत्परोऽहंद्विजदेवदे
वः २२ नब्राह्मणैस्तुलयेभूतमन्यत्पश्यामिविप्राःकिमतःपरंतु यस्मिन्नृभिःप्रहुतंश्रद्धयाहमश्नामिका
मंनतथाऽग्निहोत्रे २३ धृतातनूरुशतीमेपुराणीयेनेहसत्वंपरमंपवित्रं शमोदमःसत्यमनुग्रहश्चतप
स्तितिक्षाऽनुभवश्चयत्र २४ मत्तोऽप्यनंतात्परतःपरस्मात्स्वर्गापवर्गाधिपतेर्नकिंचित् येषांकिमुस्या
दितरेणतेषामकिंचनानांमयिभक्तिभाजाम् २५ सर्वाणिमद्धिष्ण्यतयाभवद्भिश्चराणिभूतानि
सुताध्रुवाणि संभावितव्यानिपदेपदेवोविविक्तदृग्भिस्तदुहार्हणंमे २६ मनोवचोदृक्करणेहितस्यसा
क्षात्कृतंमेपरिबर्हणंहि विनापुमान्येनमहाविमोहात्कृतांतपाशान्नविमोक्तुमीशेत् २७

ब्राह्मणेसत्वादयोऽष्टौ
गुणाःसंति ततःपरंकिंपश्यामीत्यन्वयः २४ निस्पृहत्वमाह मत्तोऽपियेषांनकिंचित्प्रार्थनीयमस्तितेषामितरेणराज्यादिनाकिं
मुस्यान्नकिमपि २५ तदेवंब्राह्मणसंमानंविधायेदानींसर्वभूतसंमानंविधत्तेहेसुताः सर्वाणिजंगमानिस्थावराणिचभूतानि
मदधिष्ठानतयावोयुष्माभिःसंमाननीयानिपदेपदेक्षणेक्षणेविविक्तापूतामत्सरादिरहितादृष्टिर्येषांतैः तदेवममार्हणं २६
सर्वकर्मणामीश्वरार्पणंविधत्ते मनोवचोदृशामन्येषांचकरणानामीहितस्यव्यापारस्यमेपरिबर्हणमाराधनमेवसाक्षात्कृतंफल
म् येनपरिबर्हणेनविनाकालपाशात् विमोक्तुंनईशेत् नसमर्थोभवेत् २७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्वतएवसम्यक्शिक्षितानपिलोकानुशासनार्थमनुशास्यमुनीनांपारमहंस्यधर्ममुपशिक्षयिष्यन् भरतमभिषिच्यऋषभइत्यपदेशोनामय
स्यभगवानृषभआवर्तात्स्वदेशात्प्रवव्राजेत्यन्वयः उर्वरितोऽवशिष्टःशरीरमात्रपरिग्रहोयस्य २८ अभिभाष्यमाणोऽपिजनानांम-
ौनेनजडादिवद्वर्तमानःतूष्णींबभूव अवधूतस्येववेषोयस्य २९ तत्रपुरादिष्वनुपथंमार्गेमार्गेअवनिचरापसदैर्दुर्जनैस्तर्जनादिभिःप
रिभूयमानोऽपितद्विगणयन्नेवैकचरएकाकीपृथिवींपरिबभ्रामेत्यन्वयः तत्रपुरंपत्तनं ग्रामाहट्टवंतः आकरःखनिःखेटःकृषीवल
ग्रामःवाटःपुष्पादिवाटिका शिबिरंसेनायावासस्थानम् व्रजोगवांस्थानम् घोषोगोपानाम् सार्थोयात्रिकजनसंघातः आश्र-

श्रीशुकउवाच एवमनुशास्यात्मजान्स्वयमनुशिष्टानपिलोकानुशासनार्थंमहानुभावः परमसुहृ-
द्भगवानृषभापदेशउपशमशीलानामुपरतकर्मणांमहामुनीनांभक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणंपारमहंस्यधर्म
मुपशिक्षमाणःस्वतनयशतज्येष्ठंपरमभागवतंभगवज्जनपरायणंभरतंधरणिपालनायाभिषिच्यस्व
यंभवनएवोर्वरितशरीरमात्रपरिग्रहउन्मत्तइवगगनपरिधानःप्रकीर्णकेशआत्मन्यारोपिताहवनीयो
ब्रह्मावर्तात्प्रवव्राज २८ जडांधमूकबधिरपिशाचोन्मादकवदवधूतवेषोभिभाष्यमाणोऽपिजनानां-
गृहीतमौनव्रतस्तूष्णींबभूव २९ तत्रतत्रपुरग्रामाकरखेटवाटशिबिरव्रजघोषसार्थगिरिवनाश्रमादिष्वनु
पथमवनिचरापसदैःपरिभूयमानोमक्षिकाभिरिववनगजस्तर्जनताडनावमेहनष्ठीवनग्रावशकृद्रजःप्र
क्षेपपूतिवातदुरुक्तैस्तदविगणयन्नेवासत्संस्थानएतस्मिन्देहोपलक्षणेसदपदेशउभयानुभवस्वरूपेण
स्वमहिमावस्थानेनासमारोपिताहंममाभिमानत्वादविखंडितमनाःपृथिवीमेकचरःपरिबभ्राम ३०

माः ऋषीणां तर्जनंभयजननं ताडनंप्रहारः अवमेहनमुपरिमूत्रणंष्ठीवनंस्थूत्कृत्यश्लेष्मप्रक्षेपः ग्राव्णांशकृतोरजसश्च
प्रक्षेपः पूतिवातोऽधोवायुःदुरुक्तंशापःएतैःअगणने दृष्टांतःमक्षिकाभिरिवेति तत्रहेतुः असतिमिथ्याभूतेसंस्थानेसन्नि
वेशोदेहइत्युपलक्षणमाकारोयस्य सदित्यपदेशमात्रंयस्यतस्मिन्निरभिमानत्वात् केनहेतुनाउभयोःसदसतोर्योऽनुभवः १२
तत्स्वरूपेणयत्स्वमहिम्न्यवस्थानंतेन अतएवाखंडितंमनोयस्यसःपरिबभ्राम ३० ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सचतदाग्रहगृहीतइवादृश्यत तत्र हेतुः पराक्पुरतोवलंबमानाश्चतेकुटिलाश्चतेजटिलाश्चकपिशाश्चकेशाःतेषांभूरिभारो-
यस्यसः अवधूतमनाहतमतएवमलिनंनिजशरीरंतेनकथंभूतोप्येवमदृश्यत अतिसुकुमाराणिकरचरणोरःस्थलानितथाविपुलाबा
ह्वादयः तएवावयवाःतेषांविशिष्टोन्यासःसन्निवेशोयस्यसः तथाप्रकृत्येवसुंदरः स्वभावसिद्धोहासःतेनशोभनंमुखंयस्यतथानवन
लिनदलवत् आचरतीयेशिशिरतारेतापहारिकनीनिके अरुणेआयतेनयनेताभ्यांरुचिरः तथासदृशाअन्यूनाधिकाःसुभगाश्च
कपोलकर्णकंठनासिकायस्यतस्यविगूढस्मितंयद्वदनंतस्यमहोत्सवेनाथप्रेमेणपुरांगनानांमनसिकामसुद्दीपयन् एवंभूतोऽ

अतिसुकुमारकरचरणोरःस्थलविपुलबाह्वंसगलवदनाद्यवयवविन्यासःप्रकृतिसुंदरस्वभावहासस्
मुखोनवनलिनदलायमानशिशिरतारारुणायतनयनरुचिरः सदृशसुभगकपोलकर्णकंठनासोविगूढस्मि
तवदनमहोत्सवेनपुरवनितानांमनसिकुसुमशरासनमुपदधानःपरागवलंबमानकुटिलजटिलकपिशके
शभूरिभारोऽवधूतमलिननिजशरीरेणग्रहगृहीतइवादृश्यत ३१ यर्हिवावसभगवान्लोकमिमंयोग
स्याद्धाप्रतीपमिवाचक्षाणस्तत्प्रतिक्रियाकर्मबीभत्सितमितिव्रतमाजगरमास्थितः शयानएवाश्नातिपि
बतिखादत्यवमेहतिहदतिस्मचेष्टमानउच्चरितआदिग्धोद्देशः ३२ तस्यहयःपुरीषसुरभिसौगंध्यवायु
स्तंदेशंदशयोजनंसमंतात्सुरभिंचकार ३३ एवंगोमृगकाकचर्ययाव्रजंस्तिष्ठन्नासीनः शयानःकाकगो
मृगचरितःपिबतिखादत्यवमेहतिस्म ३४

पितथादृश्यतेत्यन्वयः ३१ यर्हियदालोकंजनंयोगस्यप्रतिपक्षमाचक्षा-
णः पश्यन् बभूव तस्यप्रतिक्रियाकरणंकर्मचनिंदितमित्याचक्षाणः तदाआजगरंव्रतमास्थितःसन् शयानएवाश्नाति सोत्य
न्वयः आजगरंव्रतंनामएकत्रैवस्थित्वा प्रारब्धकर्मोपभोगः अवमेहति मूत्रयति हदतिपुरीषमुत्सृजति उच्चरितेपुरीषेचेष्टमानो
विलुठन् तेनैवादिग्धा आलिप्ताउद्देशादेहप्रदेशायस्यसः ३२ बीभत्सामिवाशंक्याह तस्येति पुरीषस्यसुरभिणागंधेनसौगं
ध्यंयस्यसवायुः ३३ एवंगवादिचर्ययापानादिकरोतिस्म तदेवाह व्रजन्नित्यादिकाकमृगगवामिवान्यदपिचरितंवृत्तिर्यस्य ३४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

नानायोगचर्याआचरतीति तथालोकयात्रापरिहाराययोगिभिरेवंवर्तितव्यमिति प्रदर्शनायतथाकृतवान् यस्मात्तस्मभगवान्स्व
तःअविरतःपरममहान्उत्तरोत्तरशतगुणत्वेनोक्तोयआनंदःतदनुभवस्वरूपः किंचवासुदेवेआत्मनोऽव्यवधानेन अभेदेनविद्यते अन्ये-
षामिव अंतरामध्येउदरस्यदेहोपाधेर्भावस्तेननिरस्तनिवृत्तोपाधित्वेनेत्यर्थःस्वतएवसिद्धैःसमस्तैरर्थैःफलैःपरिपूर्णत्वाद्योगैश्व-
र्याणिनाभ्यनंदत् वैहायसंखेचरत्वम् मनोजवंमनसइवदेहस्यवेगं दूरग्रहणंदूरदर्शनं हेन्नृपहृदयेनमनसा ३५ इतिपं
चमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेलीनाभिमानस्यदेहत्यागक्रमाभिधा प्रदहंतंदवाग्निंयःपश्यन्नपिनपश्यति १ योगेश्व

इतिनानायोगचर्याचरणोभगवान्कैवल्यपतिर्ऋषभोऽविरतपरममहानंदानुभवआत्मनिसर्वेषांभूता
नामात्मभूतेभगवतिवासुदेवआत्मनोऽव्यवधानानंतरोदरभावेनसिद्धसमस्तार्थपरिपूर्णोयोगैश्वर्या
णिवैहायसमनोजवांतर्धानपरकायप्रवेशदूरग्रहणादीनियदृच्छयोपगतानिनांजसानृपहृदयेनाभ्य
नंदत् ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेऋषभदेवानुचरितेपंचमोऽध्यायः ५ रा
जोवाच नन्नूनंभगवआत्मारामाणांयोगसमीरितज्ञानावभर्जितकर्मबीजानामैश्वर्याणिपुनःक्ले
शदानिभवितुमर्हंतियदृच्छयोपगतानि १ ऋषिरुवाच सत्यमुक्तंकिंत्विहवाएकेनमनसो
ऽद्धाविश्रंभमनवस्थानस्यशठकिरातइवसंगच्छंते २

र्याणिनाभ्यनंदत् इत्युक्तंतत्पृच्छतिनन्विति भगवः हेभगव
न् योगेनसमीरितमुद्दीपितंयत् ज्ञानंतेनावभर्जितानिदग्धानिकर्मबीजानिरागादीनियैःतेषांयदृच्छयाप्राप्तानियोगै
श्वर्याणिपुनःक्लेशदानिभवितुंनार्हंति अतःकिमितिनाभ्यनंददित्यर्थः १ अंगीकृत्यपरिहरति सत्यमिति एकेबुद्धिमंतो
ऽनवस्थानस्यचंचलस्यमनसोविश्वासंनसंगच्छंतेनसम्यक्प्राप्नुवंति शठःकिरातोयथाधृतेष्वपिमृगेषुशठेकिरातेयथामृ
गाइतिसम्यग्व्यंतंवा पाठांतरेशठोवंचकःकिरातोवणिक्व्यवहर्तरियथा अस्मिन् वाव्यवहर्ताविश्वासंनयातीत्यर्थः पाक्षि- १३
कोदोषोवर्जनीयइत्युपदेष्टुंनाभ्यनंददितिभावः २

यद्विश्रंभात् यस्य विश्वासात् चिराच्चीर्णं बहुकालसंचितं तपः चस्कंद सुस्राव ऐश्वरम् विष्णोर्मोहिनीरूपदर्शनेन यद्वा ईश्वराणां समर्थानामपि सोभरिप्रभृतीनां तपः ३ तत्र हेतुः नित्यमिति कृतविश्वासो यो योगी तदीयं मनः कामस्य तमनु येऽरयस्तेषां च्छिद्रमवकाशं ददाति यथा कृतविश्वासस्य पत्युः पुंश्चली जाया जाराणामवकाशं दत्वा पतिं घातयति तथा मनोऽपि कामादिभिर्योगिनं भ्रंशयतीत्यर्थः ४ अरीन् कथयन्नुपसंहरति काम इति यन्मूलः यन्निमित्तो भवति तन्मनः को नु बुधः स्वीकुर्यात् स्वाधीनमिति मन्येत ५ प्रासंगिकं समाप्य प्रस्तुतमाह अथेति अखिलानां लोकपालानां ललामो मंडनभूतोऽपि उपरताबाधितानुवृत्तिर्य

तथा चोक्तम् न कुर्यात्कर्हिचित्सख्यं मनसि ह्यनवस्थिते यद्विश्रंभाच्चिराच्चीर्णं चस्कंद तप ऐश्वरम् ३ नित्यं ददाति कामस्य च्छिद्रं तमनु येऽरयः योगिनः कृतमैत्रस्य पत्युर्जायेव पुंश्चली ४ कामो मन्युर्मदो लोभः शोकमोहभयादयः कर्मबंधश्च यन्मूलः स्वीकुर्यात्को नु तद्बुधः ५ अथैवमखिललोकपालललामोऽपि विलक्षणैर्जडवदवधूतवेषभाषाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावो योगिनां सांपरायविधिमनुशिक्षयन् स्वकलेवरं जिहासुरात्मन्यात्मानमसंव्यवहितमनर्थांतरभावेनान्वीक्षमाण उपरतानुवृत्तिरुपरराम ६ तस्य ह वा एवं मुक्तलिंगस्य भगवत ऋषभस्य योगमायावासनया देह इमां जगतीमभिमानाभासेन संक्रममाणः ७ कोंकवेंककुटकान् दक्षिणकर्णाटकान् देशान् यदृच्छयोपगतः कुटकाचलोपवन आस्य कृताश्मकवल उन्माद इव मुक्तमूर्धजोऽसंवीत एव विचचार ८ अथ समीरवेगविधूतवेणुविकर्षणजातोग्रदावानलस्तद्वनमालेलिहानः सह तेन ददाह ९

स्मात् स उपरराम देहाभिमानं जहौ विलक्षणैरनेकप्रकारैरवधूतवेषादिभिर्न विलक्षितो भगवत्प्रभावो यस्मिन् सांपरायविधिं देहत्यागप्रकारम् आधाराधेयभावव्यावृत्त्यर्थमाह अनर्थांतरभावेन अभेदेन उपासनाव्यावृत्त्यर्थमाह असंव्यवहितम् ६ मनसा स्वयं त्यक्तेऽप्यभिमाने केनाऽपि संस्कारेण देहः प्रचलति यथा कुलालचक्रं सोऽयमभिमानाभासः तेन स च जीवन्मुक्तानामविद्यावासनया भवतीति ततो विशेषमाह योगमायावासनयेति ७ कोंकादीन् देशान् गतः सन् कयाऽपि वासनया आस्ये कृत अश्मकवलो येन असंवीतो नग्नः समीरवेगेन विधूतानां कंपितानां वेणूनां संघर्षणेन जात उग्रो दावानलः आलेलिहानः सर्वतो ग्रसन् ९ छ छ छ छ

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अवधूतवेषेणऋषभदेवस्तत्रगतइत्येतस्यसूचकमाह यस्यकिलाश्रमातीतमनुचरितंतद्देशवासिभ्यउपाकर्ण्यअर्हन्निति नामयस्य सराजास्वयंतत्रउपशिक्ष्यशिक्षित्वाकुपथश्चासौपाषंडश्चतान्निजमनीषयासंप्रवर्तयिष्यतइत्यन्वयः तत्रहेतुःकलावित्यादिभावित व्येनप्राणिनांपूर्वसंचितपापफलेन १० येनप्रवर्तकेनमनुजेष्वपसदानिकृष्टाःस्वविधिनानियोगोयस्मिन् शौचंचारित्रेणहीना- नाःदेवावज्ञारूपाण्यस्नानादीनिकुव्रतानिगृण्हानाः वेदादीनांविदूषकाभविष्यंति ११ तत्फलंचांधंतमःप्राप्स्यंतीत्याह तेचेति अर्वाक्तनया अवेदमूलयानिजलोकयात्रयास्वेच्छाकृतप्रवृत्त्या आश्वस्ताःकृतविश्वासाः १२ ननुतर्ह्यनर्थकारीकिमर्थोयमृषभा

यस्यकिलानुचरितमुपाकर्ण्यकोंकवेंककुटकानांराजार्हन्नामोपशिक्ष्यकलावधर्मउत्कृष्यमाणेभवित
व्येनविमोहितःस्वधर्मपथमकुतोभयमपहायकुपथपाषंडमसमंजसंनिजमनीषयामंदःप्रवर्तयिष्यते १०
येनहवावकलौमनुजापसदादेवमायामोहिताःस्वविधिनियोगशौचचारित्रविहीनादेवहेलनान्यपव्रता
निनिजेच्छयागृण्हानाअस्नानानाचमनाशौचकेशोल्लुंचनादीनिकलिनाधर्मबहुलेनोपहतधियोब्रह्मब्राह्म
णयज्ञपुरुषलोकविदूषकाःप्रायेणभविष्यंति ११ तेचह्यर्वाक्तनयानिजलोकयात्रयांधपरंपरयाश्वस्तास्त
मस्यंधेस्वयमेवप्रपतिष्यंति १२ अयमवतारोरजसोपप्लुतकैवल्योपशिक्षणार्थः तस्यानुगुणान्श्लोकान्
गायंति १३ अहोभुवःसप्तसमुद्रवत्याद्वीपेषुवर्षेष्वधिपुण्यमेतत् गायंतियत्रत्यजनामुरारेःकर्माणिभद्रा
ण्यवतारवंति १४ अहोनुवंशोयशसावदातःप्रैयव्रतोयत्रपुमान्पुराणः कृतावतारःपुरुषःसआद्य-
श्चचारधर्मंयदकर्महेतुम् १५ कोन्वस्यकाष्ठामपरोनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवस्ययोगी योयोगमायाः
स्पृहयत्युदस्ताह्यसत्तयायेनकृतप्रयत्नाः १६

वतारस्तत्राह अयमिति रजोव्याप्तानांजनानांमोक्षमार्गोपशिक्षणार्थः तस्यकैवल्योपशिक्षणस्यानुरूपान् १३ अधिकंपुण्यंयस्मिन् एतद्भारतंवर्षंऋषभाद्यवतारयुक्तानिकर्माणि १४ प्रियव्रतस्यवंशः अवदातःशुद्धःयत्रवंशेयद्यस्मात् अकर्मामोक्षस्तस्यहेतुंधर्मंचचार १५ अपरःकोनुयोगी अस्यकाष्ठांदिशमप्यनुगच्छेत् योयोगीयेनऋषभेणअसत्तया अवस्तुत्वेनउदस्तानिरस्तायोगमायाःसिद्धीर्वांछति कथंभूताःकृतःप्रयत्नोयास्तत १४
दर्थंप्रयत्नंचकरोतीत्यर्थः यद्वा कथंभूताउदस्ताःकृतप्रयत्नाःसेवितुमुद्यताअपीत्यर्थः १६ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

विशुद्धाचरितेयत्ईरितंकथितंतत्समस्तंदुश्चरितमभितोहरतीतितथापरममहामंगलानामयनंच अवहितःसन् अनयोरपि
श्रोतृश्रावयित्रोरविशेषेणभक्तिःसम्यक् अनुवृत्ताभवतीत्यर्थः १७ भक्तेःपरमपुरुषार्थत्वमाह यस्यांभक्तावेवनतुयोगादिषु
अनुसवनमविरतमात्मानंस्नापयंतः स्वयमासादितमप्रार्थितंभगवतास्वयमेवदीयमानमपि अनादरेहेतुःभगवदीयत्वेनैवप-
रितःसमाप्ताःसम्यक्प्राप्ताःसर्वेपुरुषार्थायैस्ते १८ ननुभगवतोऽतिसुलभत्वदर्शनान्मोक्षस्यचातिदुर्लभत्वादियमतिस्तुतिरेवे
त्याशंक्याह हेराजन् भवतांपांडवानांयदूनांचपतिःपालकःगुरुःउपदेष्टादैवमुपास्यःप्रियःसुहृत्कुलस्यपतिःनियंताकिंबहुना

इतिहस्मसकलवेदलोकदेवब्राह्मणगवांपरमगुरोर्भगवतऋषभाख्यस्यविशुद्धाचरितैरीरितंपुंसांसम-
स्तदुश्चरिताभिहरणं परममहामंगलायनमिदमनुश्रद्धयोपचितयाऽनुशृणोत्याश्रावयतिवाऽवहितोभ
गवतितस्मिन्वासुदेवएकांततोभक्तिरनयोरपिसमनुवर्तते १७ यस्यामेवकवयआत्मानमविरतंविविध
वृजिनसंसारपरितापोपतप्यमानमनुसवनंस्नापयंतस्तयैवपरयानिर्वृत्याह्यपवर्गमात्यंतिकंपरमपुरुषा
र्थमपिस्वयमासादितंनोएवाद्रियंते भगवदीयत्वेनैवपरिसमाप्तसर्वार्थाः १८ राजन्पतिर्गुरुरलंभव-
तांयदूनांदैवंप्रियःकुलपतिःक्वचकिंकरोवः अस्त्वेवमंगभगवान्भजतांमुकुंदोमुक्तिंददातिकर्हिचित्स्म-
नभक्तियोगम् १९ नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्ततृष्णःश्रेयस्यतद्रचनयाचिरसुप्तबुद्धेः लोकस्ययःकरु
णयाभयमात्मलोकमाख्यान्नमोभगवतेऋषभायतस्मै २० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधे-
ऋषभदेवानुचरितेषष्ठोऽध्यायः ६

क्वचकदाचित्दौत्यादिषुवःपांडवानांकिंकरोऽपिआज्ञानुवर्तीअस्तुनामैवंतथा
प्यन्येषांनित्यंभजतामपिमुक्तिंददाति नतुकदाचिदपिसप्रेमभक्तियोगम् १९ वर्णितमृषभावतारंनमस्करोति नित्यमनुभूतं
यन्निजंरूपंसएवलाभः तेननिवृत्तातृष्णायस्यसः अतद्रचनयादेहाद्यर्थमनोरथेनश्रेयसिविषयेचिरसुप्ताबुद्धिर्यस्यतस्य ज
नस्यकरुणयानिर्भयमात्मस्वरूपंयआख्यातवान् तस्मैनमः २० इतिपंचमेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ ६९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अध्यायानांत्रयेणैवमृषभाख्यानमीरितम् अष्टभिर्भरताख्यानमतःप्रस्तूयतेऽमृतम् १ सप्तमेभरतोराज्येचिरंयज्ञैर्हरिंयजन् आरब्धकर्मनिर्वाणेहरिक्षेत्रेभजद्धरिम् २ संचिंतितःसंकल्पेनैवराज्यादौनियुक्तः १ आत्मनोऽनुरूपान् भूतादिरहंकारइव भूतसूक्ष्माणीतिसंततिदृष्टांतः २ भारतमितिस्वनाम्नाख्यापकत्वेनधर्माद्यतिशयःसूचितः ३ बहुवित्सर्वज्ञः ४ यज्ञा

श्रीशुकउवाच भरतस्तुमहाभागवतोयदाभगवताऽवनितलपरिपालनायसंचिंतितःतदनुशासनपरःपंचजनींविश्वरूपदुहितरमुपयेमे १ तस्यामुहवाआत्मजान्कार्त्स्न्येनानुरूपानात्मनःपंचजनयामासभूतादिरिवभूतसूक्ष्माणि २ सुमतिंराष्ट्रभृतंसुदर्शनमावरणंधूम्रकेतुमिति अजनाभंनामैतद्वर्षंभारतमितियतआरभ्यव्यपदिशंति ३ सबहुविन्महीपतिःपितृपितामहवदुरुवत्सलतया स्वेस्वेकर्मणिवर्तमानाःप्रजाःस्वधर्ममनुवर्तमानःपर्यपालयत् ४ ईजेचभगवंतंयज्ञक्रतुरूपंक्रतुभिरुच्चावचैःश्रद्धयाहृताग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशुसोमानांप्रकृतिविकृतिभिरनुसवनंचातुर्होत्रविधिना ५

अपूपाःक्रतवःसयूपाःतद्रूपम् उच्चावचैर्महद्भिरल्पैश्चक्रतुभिःकर्मभिःश्रद्धयाईजेच तानेवाह आहृताःस्वाधिकारेणात्मसात्कृतायेअग्निहोत्रादयः तेषांप्रकृतिविकृतिभिःअग्निहोत्रादयोद्विविधाःसकलांगयुक्ताःप्रकृतयःविकलांगाविकृतय १५
इति तैर्द्विविधैरपीष्टवानित्यर्थः अनुसवनमित्यंतंवाचातुर्होत्रविधिनेत्यंतंवागद्यम् ५ ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंचसंप्रचरत्सु प्रवर्तमानेषु नानायागेषु विरचिता अनुष्ठिता अंगक्रिया येषां तेषु यदपूर्वं तद्वासुदेव एव भावयमानः संचिंतयन् सयज
मानो यज्ञभाजो ये देवाः सूर्यादयस्तान् पुरुषस्य वासुदेवस्यावयवेषु चक्षुरादिष्वभ्यध्यायत् न पृथक्त्वेनेत्यन्वयः अपूर्वे पक्षद्वयं मीमांसका
नां तदानीमेव सूक्ष्मत्वेनोत्पन्नं फलमेवापूर्वं कालांतरे फलोत्पादिका कर्मशक्तिर्वेति तदुक्तं यागादेव फलं तद्धि शक्तिद्वारेण सिध्यति सूक्ष्मंश
क्त्यात्मकं वापि फलमेवोपजायत इति तदेवाह क्रियाफलं धर्माख्यमिति च ननु यद्यंगं देवताः कर्मप्रधानमिति मतं तर्हि कर्तृनिष्ठमपूर्वं स्यात् त
दुक्तं कर्मभ्यः प्रागयोग्यस्य कर्मणः पुरुषस्य वा योग्यता शास्त्रगम्या या परा सापूर्वमिष्यत इति अथ देवताप्रधानं कर्म तु देवताराधनार्थं तदा दे
वताप्रसादरूपत्वादपूर्वस्य देवताश्रयत्वमेव युक्तं प्रोक्षणाद्यपूर्वस्येव व्रीह्याद्याश्रयत्वं कुतो वा वासुदेवाश्रयमपूर्वं भावयतीत्युच्यते यदि कर्तृनि
ष्ठमपूर्वं तर्हि वासुदेवस्यांतर्यामिणः प्रवर्तकत्वेन मुख्यकर्तृत्वात्तदाश्रयमेवापूर्वं न तु तत्प्रयोज्ययजमानाश्रयं शास्त्रफलं प्रयोक्तरीति न्याया-

संप्रचरत्सु नानायागेषु विरचितांगक्रियेष्वपूर्वं यत्तत्क्रियाफलं धर्माख्यं परे ब्रह्मणि यज्ञपुरुषे सर्वदेवतालिंगानां मं
त्राणामर्थनियामकतया साक्षात्कर्तरि परदेवतायां भगवति वासुदेव एव भावयमान आत्मनैपुण्यमृदितकषा-
यो हविःष्वध्वर्युभिर्गृह्यमाणेषु स यजमानो यज्ञभाजो देवांस्तान् पुरुषावयवेष्वभ्यध्यायत् ६ एवं कर्मविशुद्ध्या विशु
द्धसत्त्वस्यांतर्हृदयाकाशशरीरे ब्रह्मणि भगवति वासुदेवे महापुरुषरूपोपलक्षणे श्रीवत्सकौस्तुभवनमालारिद
रगदादिभिरुपलक्षिते निजपुरुषहृल्लिखितेनात्मनि पुरुषरूपेण विरोचमान उच्चैस्तरां भक्तिरनुदिनमेधमानर
याजायत ७

त् अन्यथा त्वृत्विजामप्यपूर्वाश्रयत्वप्रसंगात् तदेवाह साक्षात्कर्तरीति देवताश्रयत्वेऽपि वासुदेवाश्रयत्वमेवेत्याह
परदेवतायामिति परदेवतात्वे हेतुः सर्वदेवतालिंगानां तत्तद्देवताप्रकाशकानां मंत्राणां योऽर्थ इंद्रादिदेवतास्तेषां नियामकतया तस्यैव प्रसा
दनीयत्वात् फलदातृत्वाच्च युक्तमेवापूर्वाश्रयत्वमित्यर्थः एवं भावनमेवात्मनो नैपुण्यं कौशलं तेन मृदिताः क्षीणाः कषाया रागादयो यस्य अ-
ध्वर्युभिरिति बहुवचनं नानाकर्माभिप्रायेण ६ एवंभूतया कर्मविशुद्ध्या विशुद्धसत्त्वस्य भक्तिरजायतेत्यन्वयः क्व अंतर्हृदये य आकाशः
स एव शरीरमभिव्यक्तिस्थानं यस्य तस्मिन्ब्रह्मणि कीदृशे महापुरुषरूपस्योपलक्षणमाकारो यस्य तस्मिन् किंच श्रीवत्सादिभिरुपलक्षिते-
निजपुरुषाणां नारदादीनां हृदि लिखितवन्निश्चलतया स्थितेन उक्तेन पुरुषरूपेण आत्मनि स्वमनसि विरोचमाने कीदृशी भक्तिः अ
त्यंतातिशयेन एधमानो रयो वेगः प्रकर्षो यस्याः ७ ५ ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवमनुवृत्त्यावर्षाणामयुतानितेषांसहस्रंतत्पर्यंतकालेवसितोनिश्चितःकर्मनिर्वाणावसरःराज्यभोगादृष्टसमाप्तिसमयोयेनसः अधिभु
ज्यमानंरिक्थंधनंयथाविभागंविभज्यसकलसंपदांनिकेतात् आश्रयात्स्वगृहात्पुलहाश्रमंहरिक्षेत्रं प्रवव्राजयत्रक्षेत्रेविद्याधरकुंडे
वात्सल्यंकर्तृत्वेनसन्निहितः क्रियतेभक्तानामपेक्षितेनरूपेणसन्निहितोभवतीत्यर्थः ८ आश्रमस्थानानिउभयतउपर्यधश्चनाभिर्येषां-
तैर्दृषच्चक्रैःशिलामध्यगतैश्चक्रैःचक्रनदीगंडकीसरितांश्रेष्ठापवित्रीकरोति ९ एकलः एकः आराधनंसमीहमानःकुर्वाणःविविक्तः सुहृद्ः
अतएवउपरतोविषयाभिलाषोयस्यउपभृतःसंवृद्धःउपशमोयस्य १० प्रवर्धमानानुरागस्यभरेणयत्द्रुतंद्रवीभूतंहृदयंतस्मिन्शैथि

एवंवर्षायुतसहस्रपर्यंतावसितकर्मनिर्वाणावसरोधिभुज्यमानंस्वतनयेभ्योरिक्थंपितृपैतामहंयथादायंवि-
भज्यस्वयंसकलसंपन्निकेतात्स्वनिकेतात्पुलहाश्रमंप्रवव्राज यत्रहवावभगवान्हरिरद्यापितत्रत्यानांनिज
जनानांवात्सल्येनसन्निधाप्यतेइच्छारूपेण ८ यत्राश्रमपदान्युभयतोनाभिभिर्दृषच्चक्रैश्चक्रनदीनामस
रित्प्रवरासर्वतःपवित्रीकरोति ९ तस्मिन्वावकिलसएकलःपुलहाश्रमोपवनेविविधकुसुमकिसलयतुल
सिकांबुभिःकंदमूलफलोपहारैश्चसमीहमानोभगवतआराधनंविविक्तउपरतविषयाभिलाषउपभृतोपश-
मःपरांनिर्वृतिमवाप १० तयेत्थमविरतपुरुषपरिचर्ययाभगवतिप्रवर्द्धमानानुरागभरद्रुतहृदयशैथिल्यः
प्रहर्षवेगेनात्मन्युद्भिद्यमानरोमपुलककुलकऔत्कंठ्यप्रवृत्तप्रणयबाष्पनिरुद्धावलोकनयनएवंनिजरम
णारुणचरणारविंदानुध्यानपरिचितभक्तियोगेनपरिप्लुतपरमाल्हादगंभीरहृदयह्रदावगाढधिषणस्तामपि
क्रियमाणांभगवत्सपर्यांनसस्मार ११

ल्यमनुग्रहोयस्य आत्मनिदेहेउद्भिद्यमानरोमपुलककुलंरोमांचवृंदंयस्यककारःसमासांतः औत्कंठ्यात्प्रवृत्तेनप्रणयबाष्पे
णनिरुद्धोवलोकोययोःतेनयनेयस्यसः एवंवर्तमानस्तामपिभगवत्सपर्यांनसस्मारेत्यन्वयः तत्रहेतुः निजरमणस्यस्वप्रीतिदा
तुर्येअरुणेचरणारविंदे तयोरनुध्यानेनपरिचितःसमृद्धोभक्तियोगः तेनपरिप्लुतःसर्वतोव्याप्तः परमआल्हादःपरमानंदोयस्मि
न् गंभीरहृदयह्रदेतस्मिन्नवगाढानिमग्नाधिषणायस्य ११ छ छ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

धृतानिभगवद्व्रतानियेनसभगवंतंसूर्यमंडलेऽभ्युपतिष्ठन्नेतदुहोवाचेत्यन्वयः कीदृशः एण्याहरिण्या अजिनमैणेयंतदेववासस्ते
न अनुसवनाभिषेकेणार्द्राःकपिशाश्चयाःकुटिलाजटास्तासांकलापेनचविरोचमानः सूर्यप्रकाशिकयाऋचाहिरण्मयंध्येयः सदास
वितृमंडलमध्यवर्तीत्यादिनोक्तम् उज्जिहानेउद्गच्छतिसति सकारांतपाठेसंन्नंतात्सनाद्यत् अर्थस्तुसएव १२ परोरजः रजसः प्रकृ
तेः परंशुद्धंसर्वात्मकंसवितुर्देवस्यसूर्यस्यभर्गःस्वरूपभूतंतेजः जातवेदोधनंकर्मफलंयस्मात्तत्कर्मफलदमित्यर्थः अत्रहेतुः यत्मनसैवेदं-
विश्वंजजानससर्जपुनश्चअदः सृष्टंविश्वमंतर्यामिरूपेणप्रविश्यगृध्राणंकांक्षंतंहंसंजीवम् स्फुरेत्सा चिच्छक्त्याविचष्टेपश्यतिपाल

इत्थंधृतभगवद्व्रतऐणेयाजिनवाससाऽनुसवनाभिषेकार्द्रकपिशकुटिलजटाकलापेनचविरोचमानःसूर्य
र्चाभगवंतंहिरण्मयंपुरुषमुज्जिहानेसूर्यमंडलेऽभ्युपतिष्ठन्नेतदुहोवाच १२ परोरजःसवितुर्जातवेदोदेव
स्यभर्गोमनसेदंजजान स्फुरेतसाऽदःपुनराविश्यचष्टेहंसंगृध्राणंनृषद्रिंगिरामिमः १३ इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेपंचमस्कंधेभरतचरित्रेभगवत्परिचर्यायांसप्तमोऽध्यायः ७ श्रीशुकउवाच ए
कदातुमहानद्यांकृताभिषेकनैयमिकावश्यकोब्रह्माक्षरमभिगृणानोमुहूर्तत्रयमुदकांतउपविवेश तत्रत
दाराजन्हरिणीपिपासयाजलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम तयापेपीयमानउदकेतावदेवाविदूरेणनदतो
मृगपतेरुन्नादोलोकभयंकरउदपतत् १

यतीत्यर्थः नृषुसीदतिउपाधितयातिष्ठतीतिनृषत्बुद्धिः तस्यारिंगिरिंग
यंगमयितारंनीतिनृषद्रिंगिराम् वाच्छंदसात्यमिपूर्वरूपत्वाभावः तद्भर्गः इमः शरणंव्रजामः १३ इतिपंचमेटीकायांसप्तमो
ऽध्यायः ७ अष्टमेभजतोविष्णुंतस्यकर्मांतरायतः एणरक्षाप्रसक्तस्यजातमेणत्वमीर्यते १ कृपयापिकृतःसंगःपतनायैव
योगिनः इतिप्रदर्शयन्नाह भरतस्यैणपोषणम् २ नैयमिकंनित्यनैमित्तिकं विधिप्राप्तम् आवश्यकमर्थप्राप्तम् मूत्रोत्सर्गादि
कृतमभिषेकादिकंयेनब्रह्माक्षरम् प्रणवंजपन् उदकांतेनद्यास्तीरेजलाशयाभ्याशंनद्याः समीपंपेपीयमाने अत्यासक्त्यापीयमा
नेसतितावदेवतत्क्षणमेव अविदूरेणसंन्निधौमृगपतेः सिंहस्यउन्नादः महान्नादउद्गतः १ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

प्रकृत्यास्वभावतएवविक्लवाव्याकुलाकृतरांतुहरिभयस्याभिनिवेशेनव्यग्रंव्याकुलंहृदयंयस्याः परिप्लवदृष्टिः परिभ्रांतनेत्रानगता
तृषातृड्यस्याः उच्चक्रामनदीमुल्लंघितवती २ अंतर्वल्न्याः गर्भिण्याः उरुभयेनस्थानाद्विचलितोयोनेर्निर्गतः सन्स्रोतसिप्रवाहेनिपति
तः तत्प्रसवोगर्भपातः उत्सर्पणमुल्लंघनंभयंचएतैः खेदेनातुरापीडितादर्यांगिरिगुहायांहरिणवधूः पपातअथानंतरंमृताच ३ ए-

तमुपश्रुत्यसामृगवधूः प्रकृतिविक्लवाचकितनिरीक्षणाकृतरामपिहरिभयाभिनिवेशव्यग्रहृदयापारिप्लु
वदृष्टिरगततृषाभयात्सहसैवोच्चक्राम २ तस्याउत्पतंत्याअंतर्वल्न्याउरुभयावगलितोयोनिनिर्गतोगर्भः
स्रोतसिनिपपात तत्प्रसवोत्सर्पणभयखेदातुरास्वगणेनवियुज्यमानाकस्यांचिद्दर्यांकृष्णासारसतीनिप-
पातअथचममार ३ तंत्वेणकुणकंकृपणंस्रोतसानूह्यमानमभिवीक्ष्यापविद्धंबंधुरिवानुकंपयाराजर्षिर्भर
तआदायमृतमातरमित्याश्रमपदमनयत् ४ तस्यहवाएणकुणकेउच्चैरेतस्मिन्कृतनिजाभिमानस्याहर
हस्तत्पोषणपालनलालनप्रीणनानुध्यानेनात्मनियमाः सहयमाः पुरुषपरिचर्यादयएकैकशः कतिपयेना
हर्गणेनवियुज्यमानाः किलसर्वएवोदवसन् ५

णकुणकंहरिणबालकम् अपविद्धंबंधुभिस्त्यक्तमितिएतैः कृपणत्वादिहेतुभिर्यानुकंपातयाअनयत् ४ कृतोनिजः स्वीयइत्य
भिमानोयेनपोषणंतृणादिना पालनंवृकादिभ्योरक्षणम् लालनंचुंबनादिना प्रीणनंकंडूयनादिना एतैर्यदनुध्यानमासक्ति
स्तेन आत्मनोनियमाः स्नानादयः यमा अहिंसादयः तत्सहिताईश्वरपरिचर्यादयश्चप्रत्यहमेकैकशोवियुज्यमानाः संतः कतिप
येनाहर्गणेनसर्वेउत्सन्नाबभूवुः ५ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आसक्तिं प्रपंचयति अहो इत्यादिना इति कृतानुषंग इत्यंतेन तत्पर्यंतेन ईश्वररथचरणः कालचक्रं तस्य परिभ्रमणवेगेन स्वगणा द्यूथाद्विभ्रंशितः माइति मां च शरणं प्रापितः मामेव मातापित्रादिबुध्या उपेयाय प्राप्तः यौथिकान् यूथसंघातिनः अनसूयु ना एतन्निमित्तं मम स्वार्थो भ्रश्यतीति दोषदृष्टिमकुर्वता ६ तदेवाह नूनं हीति ७ इति एवं कृतानुषंगः आसक्तिर्येन मृगजहुना

अहो बतायं हरिणकुणकः कृपण ईश्वररथचरणपरिभ्रमणरयेण स्वगणसुहृद्बंधुभ्यः परिवर्जितः शरणं च मोपसादितो मामेव मातापितरौ भ्रातृज्ञातीन्यौथिकांश्चैवोपेयाय नान्यं कंचन वेद मय्यतिविस्रब्धश्च अत एव मया मत्परायणस्य पोषणपालनप्रीणनलालनमनसूयुनानुष्ठेयं शरण्योपेक्षादोषविदुषा
६ नूनं ह्यार्याः साधव उपशमनशीलाः कृपणसुहृद एवंविधार्थे स्वार्थानपि गुरुतरानुपेक्षंते ७ इति कृतानुषंग आसनशयनाटनस्थानाशनादिषु सह मृगजहुना स्नेहानुबद्धहृदय आसीत् ८ कुशकुसुमसमित्पलाशफलमूलोदकान्याहरिष्यमाणो वृकसालावृकादिभ्यो भयमाशंसमानो यदा सह हरिणकुणकेन वनं समाविशति ९ तदा पथिषु च मुग्धभावेन तत्र तत्र विषक्तमतिप्रणयभरहृदयः कार्पण्यात्स्कंधेनोद्वहति एवमुत्संग उरसि चाधायोपलालयन्मुदं परमामवाप १० क्रियायां निर्वर्त्यमानायामंतरालेऽप्युत्थायोत्थाय यदैनमभिचक्षीत तर्हि वाव स वर्षपतिः प्रकृतिस्थेन मनसा तस्मा आशिष आशास्ते स्वस्ति स्ताद्वत्स ते सर्वत इति ११ अन्यदा भृशमुद्विग्नमना नष्टद्रविण इव कृपणः सकरुणमतितर्षेण हरिणकुणकविरहविह्वलहृदयसंतापस्तमेवानुशोचन् किल कश्मलं महदभिरंभित इति होवाच १२

मृगापत्येन सह स्नेहेनानुबद्धं हृदयं येन ८ स्नेहानुबंधमेव प्रपंचयति कुशकुसुमेत्यादिना स्वधयतीत्यंतेन सालावृकाः श्वानः यदा भयं शंकमानो भवति तदा तेन सह वनं समाविशति ९ अतिशयितः प्रणयभरो यस्य तद्धृदयं यस्य सः १० वर्षपतिर्भरतः प्रकृतिस्थेन स्वस्थेन स्ताद्भूयात् अन्यदा अदर्शने सकरुणं यथा भवत्येवमनुशोचन् इति होवाचेत्यन्वयः अतितर्षेण अत्यौत्सुक्येन हरिणकुणकविरहेण विह्वले हृदये संतापो यस्य कश्मलं मोहं प्रापितः सन् १२ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अपीतिसंभावनायांवतेत्यनुकंपायाम् अहोइतिखेदे शठकिरातयोरिववंचनपराक्रूराचमतिर्यस्य अकृतंसुकृतंयस्यनिर्भाग्यस्यममतंच्छाठ्यादिकमगणयन्नचिंतयन्नागमिष्यतिकिम् अपराधाचिंतनेहेतुः आत्मप्रत्ययेनस्वचित्तसुस्थ्याकृतविश्वासः सन्सुजनोनयथागणयतितद्वत् १३ शष्पाणि कोमलतृणानि १४ नेकचरोयूथचरःसूकरादिःयद्वा एकएवचरतियःक्रूरस्वभावोव्याघ्रादिर्नभक्षयतिकिं १५ सकललोकस्यक्षेमोयस्मात्सउदयोयस्य वेदत्रयी आत्मास्वरूपंयस्यसःसूर्योनिम्लोचति

अपिबतसवैकृपणएणबालकोमृतहरिणीसुतअहोममानार्यस्यशठकिरातमतेरकृतसुकृतस्यकृतविस्रंभआत्मप्रत्ययेनतदविगणयन्सुजनइवागमिष्यतिकिम् १३ अपिक्षेमेणास्मिन्नाश्रमोपवनेशष्पाणिचरंतंदेवगुप्तंद्रक्ष्यामि १४ अपिचनवृकःसालावृकोऽन्यतमोवानेकचरएकचरोवाभक्षयति १५ निम्लोचतिहभगवान्सकलजगत्क्षेमोदयस्त्रय्यात्माऽद्यापिममनमृगवधून्यासआगच्छति १६ अपिस्विदकृतसुकृतमागत्यमांसुखयिष्यतिहरिणराजकुमारोविविधरुचिरदर्शनीयनिजमृगदारकविनोदैरसंतोषंस्वानामपनुदन् १७ क्ष्वेलिकायांमांमृषासमाधिनाऽऽमीलितदृशंप्रेमसंरंभेणचकितचकितआगत्यपृषदपरुषविषाणाग्रेणलुठति १८ आसादितहविषिबर्हिषिदूषितेमयोपालब्धोभीतभीतःसपद्युपरतरासऋषिकुमारवदवहितकरणकलापआस्ते १९

असंयातिमृगबध्वान्यासोनिक्षेपभूतः १६ हरिणएवराजकुमारः आगत्यमामपिस्वित्सुखयिष्यतीत्यन्वयःकिंकुर्वन् विविधैरुचिरैर्दर्शनीयैर्निजैर्मृगदारकविनोदैःस्वीयानांखेदमपनुदन् १७संभवतिचेतदित्याह क्ष्वेलिकायांक्रीडायांमृषायःसमाधिस्तेनामीलितेदृशौयेनतंमांप्रेमसंरंभेणप्रणयकोपेनपृषत्जलबिंदुःतद्वदपरुषेणमृदुनाविषाणाग्रेणलुठतिसंघट्टयति १८ आसादितंहविर्यस्मिन् तस्मिन् बर्हिषिदर्भेदंताकर्षणादिनाचापल्येनदूषितेसतिदूषिस्त्वितिपाठेबर्हिषिविषयेदूषणंकृत्वेत्यर्थःमयाधिक्षिप्तःसन्तत्क्षणमेवोपरतक्रीडोनिश्चलआस्ते १९ १८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इतिबहुधाप्रलप्योत्थायबहिर्निर्गत्यनखुरखातभूभागोपलंभसंभ्रांतहृदयआह किंवेति अरे अहो अनयाक्षित्याकिंवातपआच-
रितंतपस्विन्यासभाग्ययायतः यस्मादियंसविनयस्यकृष्णसारतनयस्यतनुतराःक्षभगाश्चशिवतमाश्चाखराश्चखुरायेषुतेषांपदा
नांतत्रतत्रांकितानांपंक्तिभिःद्रविणंमृगस्तेनरहितस्यअतएवातुरस्यदुःखितस्यममद्रविणमार्गंसूचयंतीसतीस्वात्मानंचताभि
स्तनमंडनंद्विजानांयज्ञभूमिंकरोति यस्मिन्देशेमृगःकृष्णस्तस्मिन् धर्मान्निबोधतेतिस्मृतेः २० तावदुदितेचंद्रेमृगंदृष्ट्वास्वमृगलं
संभावयन्नाह अपिस्विदिति २१ चंद्ररश्मिस्पर्शसुखंप्राप्याह किंवेति संभावनायामात्मजविश्लेषेणज्वरस्तापःसएवदवदहनः

किंवाअरेआचरितंतपस्तपस्विन्याऽनयायदियमवनिःसविनयकृष्णसारतनयतनुतरसुभगशिवतमा
खरखुरपदपंक्तिभिर्द्रविणविधुरातुरस्यकृपणस्यममद्रविणपदवींसूचयंत्यात्मानंचसर्वतःकृतकौतुकंद्विजा
नांस्वर्गापवर्गकामानांदेवयजनंकरोति २० अपिस्विदसौभगवानुडुपतिरेनंमृगपतिभयान्मृतमातरंमृग
बालकंस्वाश्रमपरिभ्रष्टमनुकंपयाकृपणजनवत्सलःपरिपाति २१ किंवात्मजविश्लेषज्वरदवदहनशिखा
भिरुपतप्यमानहृदयस्थलनलिनीकंमामुपसृतमृगीतनयंशिशिरशांतानुरागगुणितनिजवदनसलिला
मृतमयगभस्तिभिःस्वधयतीतिच २२

तस्यज्वालाभिरुपतप्यमानाहृदयरूपास्थलनलिनीयस्यजलस्थंपद्मंतापंसोढुं
क्षममितिस्थलग्रहणम् उपसृतोमृगीतनयोयेनतंमांचंद्रःस्वधयतिशांतिंगमयतिकैःशिशिरंचतच्छांतंचमय्यनुरागेणगुणितं
च आवर्तितंपुनःपुनःस्रवत् यद्वदनसलिलंतदेवामृतमयागभस्तयःतैःलोकेहिमंत्रवादिनोवदनसलिलैःतापंशमयंतीतिप्र-
सिद्धम् उपसृत्यमृगीतनयइतिपाठेमनोरथांतरमेतत् उपसृत्यमृगीतनयःकिंवामांस्वधयिष्यतीतिशेषंसमानम् २२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

मृगदारकवदाभासमानेनभगवदाराधनलक्षणात्कर्मणश्चविभ्रंशितःप्रारब्धकर्मत्वेहेतुः कथमितरथेति साक्षात्स्वपुत्रवत्कथमासं
गस्यात्पूर्वंपरित्यक्तादुस्त्यजाऔरसायेन अंतरायेणविहतंयोगारंभणंयस्य आत्मानमविगणयतःआत्मचिंतामकुर्वतःतावदेव
तीव्रवेगःकालोमृत्युसमयश्चापद्यत २३ लोकंदेहंमृगेणसहितंविसृज्यप्राकृतइवमृगशरीरमवाप कथंभूतःकलेवरंमृतमनुन

एवमघटमानमनोरथाकुलहृदयोमृगदारकाभासेनस्वारब्धकर्मणायोगारंभणतोविभ्रंशितःसयोगताप
सोभगवदाराधनलक्षणाच्चकथमितरथाजात्यंतरएणकुणकआसंगःसाक्षान्निःश्रेयसप्रतिपक्षतयाप्राक्
परित्यक्तदुस्त्यजहृदयाभिजातस्यतस्यैवमंतरायविहतयोगारंभणस्यराजर्षेर्भरतस्यतावन्मृगार्भकपोषणपा
लनप्रीणनलालनानुषंगेणाविगणयतआत्मानमहिरिवाखुबिलंदुरतिक्रमःकालःकरालरभसआपद्यत
२३ तदानीमपिपार्श्ववर्तिनमात्मजमिवानुशोचंतमभिवीक्षमाणोमृगएवाभिनिवेशितमनाविसृज्यलो
कमिमंसहमृगेणकलेवरंमृतमनुनमृतजन्मानुस्मृतिरितरवन्मृगशरीरमवाप २४ तत्रापिहवाआत्मनो
मृगत्वकारणंभगवदाराधनसमीहानुभावेनानुस्मृत्यभृशमनुतप्यमानआह २५ अहोकष्टंभ्रष्टोहमा
त्मवतामनुपथाद्यद्विमुक्तसमस्तसंगस्यविविक्तपुण्यारण्यशरणस्यात्मवतआत्मनिसर्वेषामात्मनां
भगवतिवासुदेवेतदनुश्रवणमननसंकीर्तनाराधनानुस्मरणाभियोगेनाशून्यसकलयामेनकालेनसमा
वेशितंसमाहितंकार्त्स्न्येनमनस्तत्तुपुनर्ममाबुधस्याराग्मृगसुतमनुपरिसुस्राव २६

मृतानविनष्टापूर्वजन्मानुस्मृतिर्यस्य २४ आहस्वचित्ते २५ अहोकष्टंधीराणांमार्गाद्भ्रष्टोऽहम् भ्रंशमेवाह यद्यतःविमुक्ताः
समस्ताःसंगायेनविविक्तपुण्यारण्यंशरणंयस्य आत्मवतोधीरस्यममनःसर्वेषांभूतानामात्मनिवासुदेवेसमावेशितंसमाहितंच
निश्चलंसत् आरात् दूरादेवसुस्रावगलितंनिसृतं केनसमावेशितम् तस्यानुश्रवणादिष्वभियोगेनअभिनिवेशेन अ- १९
शून्याःसकलायामायस्मिन् तेनकालेन २६ छ छ छ छ छ

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

निगूढो ऽनाविष्कृतो निर्वेदो येन शालवृक्षोपलक्षितं ग्रामम् कालंजरात् यत्र हरिणो जातः तस्मात् पर्वतात् २७ आत्मैव सहचरो यस्य एकाकी प्रतीक्षमाणस्यैव प्रपंचः मृगत्वनिमित्तेति तीर्थोदकेन क्लिन्नमार्द्रम् तीर्थोदकस्थमित्यर्थः २८ इति पंचमे टीकायामष्टमो ऽध्यायः ८ नवमे जडविप्रत्वेन तस्य रागाद्यभावतः भद्रकालीपशुत्वे ऽपि निर्विकारत्वमीर्यते १ पितुः प्राग्वदात्मविज्ञानो भरतो मृगतां गतः प्रारब्धकर्मवेगेन तदंते जडविप्रताम् २ अंगिरस गोत्रजानां प्रवरस्य श्रेष्ठस्य शमादियुक्तस्य त्यागो ऽनातिथ्यादिभ्यो ऽन्नदानादि विद्याकर्मवि

इत्येवं निगूढनिर्वेदो विसृज्य मृगीं मातरं पुनर्भगवत्क्षेत्रमुपशमशीलमुनिगणदयितं शालग्रामं पुलस्त्यपुलहाश्रमं कालंजरात्प्रत्याजगाम २७ तस्मिन्नपि कालं प्रतीक्षमाणः संगाच्च भृशमुद्विग्न आत्मसहचरः शुष्कपर्णतृणवीरुधा वर्तमानो मृगत्वनिमित्तावसानमेव गणयन्मृगशरीरं तीर्थोदकक्लिन्नमुत्ससर्ज २८ इति श्रीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कंधे भरतचरिते अष्टमो ऽध्यायः ८ श्रीशुक उवाच अथ कस्यचिद्द्विजवरस्यांगिरः प्रवरस्य शमदमतपःस्वाध्यायाध्ययनत्यागसंतोषतितिक्षाप्रश्रयविद्याऽनसूयात्मज्ञानानंदयुक्तस्यात्मसदृशश्रुतशीलाचाररूपौदार्यगुणाः नव सोदर्या अंगजा बभूवुः मिथुनं च यवीयस्यां भार्यायाम् १ यस्तु तत्र पुमांस्तं परमभागवतं राजर्षिप्रवरं भरतमुत्सृष्टमृगशरीरं चरमशरीरेण विप्रत्वं गतमाहुः २ तत्रापि स्वजनसंगाच्च भृशमुद्विजमानो भगवतः कर्मबंधविध्वंसनश्रवणस्मरणगुणविवरणचरणारविंदयुगलं मनसा विदधदात्मनः प्रतिघातमाशंकमानो भगवदनुग्रहेणानुस्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडांधबधिरस्वरूपेण दर्शयामास लोकस्य ३

द्या आत्मज्ञानं देहादिव्यतिरिक्तभोक्त्रात्मज्ञानम् आनंदो धर्मसंपन्निजः आत्मनासदृशाः श्रुतादयो गुणा येषां ते समानोदरा नव पुत्रा बभूवुः यवीयस्यां कनिष्ठायां च मिथुनं स्त्रीपुरुषयुग्मम् १ उत्सृष्टं मृगशरीरं येन तम् शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो ऽभिजायत इति स्मृतेः २ तत्रापि चान्यसंगादात्मनो भ्रंशमाशंकमानश्चात्मानमुन्मत्तादिरूपेण दर्शयामासेत्यन्वयः किं कुर्वन् कर्मबंधविध्वंसनं श्रवणं स्मरणं गुणानां विवरणं कथनं च यस्य तद्भगवतश्चरणारविंदयुगलं मनसा विशेषेण धारयन् प्रतिघातशंकायां हेतुः अनुस्मृता स्वीयपूर्वजन्मनामावलिः परंपरा येन सः ३ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

पुत्रस्नेहेनुबद्धंमनोयस्यसजडस्यगार्हस्थानधिकारा त्समावर्तनांतान् संस्कारान् विदधानस्तमुपनीयउपनीतस्यपुनःशौचादीन् तस्या नभिप्रेतानपिशिक्षितवान् तत्रहेतुः अनुशिष्टेनहिभाव्यंपितुःस काशात्पुत्रेणेति ४ सोऽपिचपितुःशिक्षानिर्बंधनस्तये अस-धीचीनमसमीचीनमिवकरोतिस्म उपाकरणंवेदव्रतादनंतरंश्रावणादिमासेषुवेदानध्यापयिष्य न्नादौतावत् व्याहृतिभिः सहप्रण वशिरःसहितांत्रिपदींचैत्रादिचतुरोमासानधीयानमप्यसमवेतरूपंयथाभवत्येवंग्राहयामास तावताऽपिकालेनस्वरानुपूर्व्यादिशु

तस्यापिहवाआत्मजस्यविप्रः पुत्रस्नेहानुबद्धमनाआसमावर्त्तनात्संस्कारान्यथोपदेशंविदधानउपनीतस्यचपुनःशौचाचमनादीन्कर्मनियमाननभिप्रेतानपिसमशिक्षयत् अनुशिष्टेनहिभाव्यंपितुःपुत्रेणेति ४ सचापितदुहपितृसन्निधावेवासधीचीनमिवस्मकरोति छंदांस्यध्यापयिष्यन्सहव्याहृतिभिः सप्रणवशिरस्त्रिपदींसावित्रींग्रैष्मवासंतिकान्मासानधीयानमप्यसमवेतरूपंग्राहयामास ५ एवंस्वतनुजआत्मन्यनुरागावेशितचित्तःशौचाध्ययनव्रतनियमगुर्वनलशुश्रूषणाद्यौपकुर्वाणककर्माण्यनभियुक्तान्यपिसमनुशिष्टेनभाव्यमित्यसदाग्रहः पुत्रमनुशास्यस्वयंतावदनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेनस्वयंगृहएवप्रमत्तउपसंहृतः ६ अथयवीयसीद्विजसतीस्वगर्भजातंमिथुनंसपत्न्याउपन्यस्यस्वयमनुसंस्थयापतिलोकमगात्पितर्युपरतेभ्रातरएनमतत्प्रभावविदस्त्रय्यांविद्यायामेवपर्यवसितमतयोनपरविद्यायांजडमतिरितिभ्रातुरनुशासननिर्बंधान्न्यवृत्सत ७ ६

कं व्याहृत्यादितस्यनागतमित्यर्थः ५ आत्मभूतेस्वतनुजेअनुरागेणावेशितंचित्तंयेनशौचादीनियान्यौपकुर्वाणकस्यसावधिब्रह्मचर्यवतः कर्माणितेनानभियुक्तान्यनादृतान्यपितंपुत्रंप्रत्यनुशास्यापिअप्राप्तपुत्रपांडित्यमनोरथः स्वयंकालेनोपसंहृतःमृतइत्यर्थः अनुशासननिर्बंधेपुनस्तमेवहेतुमाह अनुशिष्टेनभाव्यमित्यसन्नयोग्यआग्रहोयस्य ६ सपत्न्यैसमर्प्यअनुसंस्थयाअनुमरणेन सप्तम्यंतपाठेऽप्ययमेवार्थः न्यवृत्सतनिवर्त्तितुमैच्छन्निवृत्ताइत्यर्थः ७ ६ ६ २०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0:In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यदाऽभिभाष्यमाणस्तदा तदनुरूपाणि अभिभाषते मूल्यमंतरेण बलात् यत्कर्म कार्यते सा विष्टिः वेतनं मूल्यं विद्यादिभिरुपसादितम
न्नमभ्यवहरति परं भुंक्ते केवलं न त्विंद्रियप्रीतये ८ अत्र हेतुद्वयमाह नित्यं सदा निवृत्तं निमित्तं यस्मात् उत्पादकशून्यः स्वसिद्धः अ-
भिव्यंजकशून्यः विशुद्धः केवलो योऽनुभवः स एवानंदरूपः स्वात्मा तस्य लाभः एवंभूतोऽहमिति ज्ञानं तस्याधिगमः प्राप्तिरस्ति यस्य
द्वंद्वानि सन्मानावमानादीनि तद्धेतुकयोः सुखदुःखयोरकृतदेहाभिमानः तस्मान्नेंद्रियप्रीतिनिमित्तमभ्यवहरतीत्यन्वयः ९ अत एव
शीतोष्णादिष्वनावृतांगः विचचारेत्यन्वयः कीदृशः पीनः पुष्टः संहननांगः संहन्यंते निबिडी भवंति स्म अंगानि यस्य कठिनावयव इत्य
र्थः स्थंडिलसंवेशनं भूमिशयनम् अनुन्मर्दनं मर्दनाभावः अमज्जनं स्नानाभावः तैर्यद्रजः तेनाप्रकटं ब्रह्मवर्चसं ब्राह्मं तेजो यस्य स-

स च प्राकृतैर्द्विपदपशुभिरुन्मत्तजडबधिरेत्यभिभाष्यमाणो यदा तदनुरूपाणि प्रभाषते कर्माणि स च का
र्यमाणः परेच्छया करोति विष्टितो वेतनतो वा याञ्चया यदृच्छया वोपसादितमल्पं बहु मिष्टं कदन्नं वाऽभ्यवह
रति परं नेंद्रियप्रीतिनिमित्तम् ८ नित्यनिवृत्तनिमित्तस्वसिद्धविशुद्धानुभवानंदस्वात्मलाभाधिगमः
सुखदुःखयोर्द्वंद्वनिमित्तयोरसंभावितदेहाभिमानः ९ शीतोष्णवातवर्षेषु वृषइवानावृतांगः पीनः संहन
नांगः स्थंडिलसंवेशनानुन्मर्दनामज्जनरजसा महामणिरिवानभिव्यक्तब्रह्मवर्चसः कुपटावृतकटिरुपवी
तेनोरुमषिणा द्विजातिरिति ब्रह्मबंधुरिति संज्ञया अतज्ज्ञजनावमतो विचचार १० यदा तु परत आहारं कर्म
वेतनत ईहमानः स्वभ्रातृभिरपि केदारकर्मणि निरूपितस्तदपि करोति किंतु न समं विषमं न्यूनमधिकमि
ति वेद कणपिण्याकफलीकरणकुल्माषस्थालीपुरीषादीन्यप्यमृतवदभ्यवहरति ११

थामहामणिरनभिव्य
क्ततेजा भवति कुत्सितेन पटेनावृता कटिर्यस्य उरुमषिणा अतिमलिनेन न तत्त्वतस्तं जानंतीति ये तैर्जनैरवमतः सन् १० यदा तु परेभ्यः क
र्म मूल्येनाहारमपेक्षमाणो भवति तदा केदारकर्मणि शालिक्षेत्रे कर्दमविलोडनादौ आहारप्रलोभनेन नियुक्तः सन् करोति किंतु अ
त्र कर्दमस्य प्रक्षेपे प्रक्षेप्तव्यं समं भवेत् इतः उद्धरणे विषमं स्यादित्यादि न वेद भ्रातृभिर्दत्तान् कणादीनप्यमृतवद्भुंक्ते कणाश्चूर्णितं डुलाः
पिण्याकं तैलयंत्रोद्धृतं तिलकिट्टम् फलीकरणं तुषाः कुल्माषाः कीटदष्टा माषाः स्थालीपुरीषं स्थालीलग्नं दग्धान्नम् ११ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नस्यरागादिराहित्यमलौल्यंचैवमीरितम् अथान्यच्चरितमाह विनमृत्यावसंभ्रमः वृषलपतिः शूद्रसामंतश्चौरराजः आलभनम् आ-
लब्धुंप्रवृत्तः १२ दैवाद्धनविमुक्तस्यपशोः नमसाव्याप्तायांनिशितत्रापिनिशीथसमये अर्धरात्रावसरे आकस्मिकोदैवनिर्मितः
विधिः प्रकारस्तेनवीरासनेनऊर्ध्वविस्थानेन १३ अवमृश्यज्ञात्वा १४ पणयः चोराः अहतेननूतनेनउपस्कृतमलंकृतम् वैशसंस्थ

अथकदाचित्कश्चिद्वृषलपतिर्भद्रकाल्यैपुरुषपशुमालभतापत्यकामः १२ तस्यहदैवमुक्तस्यपशोःपदवीं
तदनुचराःपरिधावंतोनिशिनिशीथसमयेतमसावृतायामनधिगतपशवःआकस्मिकेनविधिनाकेदारा-
न्वीरासनेनमृगवराहादिभ्यःसंरक्षमाणमंगिरःप्रवरसुतमपश्यन् १३ अथतएनमनवद्यलक्षणमवमृश्य
भर्तृकर्मनिष्पत्तिंमन्यमानाबध्वारशनयाचंडिकागृहमुपनिन्युर्मुदाविकसितवदनाः १४ अथपणयस्तंस्व
विधिनाभिषिच्याहतवाससाच्छाद्यभूषणालेपस्रक्तिलकादिभिरुपस्कृतंभुक्तवंतंधूपदीपमाल्यलाजकि
सलयांकुरफलोपहारोपेतयावैशससंस्थयामहतागीतस्तुतिमृदंगपणवघोषेणचपुरुषपशुंभद्रकाल्याः
पुरतउपवेशयामासुः १५ अथवृषलराजपणिःपुरुषपशोरसृगासवेनदेवींभद्रकालींयक्ष्यमाणस्तदभि
मंत्रितमसिमतिकरालंनिशितमुपाददे १६ इतितेषांवृषलानांरजस्तमःप्रकृतीनांधनमदरजउत्सिक्तम-
नसांभगवत्कलावीरकुलंकदर्थीकृत्योत्पथेनस्वैरंविहरतांहिंसाविहाराणांकर्मातिदारुणंयद्ब्रह्मभूतस्यसा
क्षाद्ब्रह्मर्षिसुतस्यनिर्वैरस्यसर्वभूतसुहृदःसूनायामप्यननुमतमालंभनंतदुपलभ्यब्रह्मतेजसा अति
दुर्विषहेणदंदह्यमानेनवपुषासहसोच्चचारसैवदेवीभद्रकाली १७

त्याहिंसाविधानेनगीतादिघोषेणसह १५ वृषलराजस्यपणिःपुरोहितत्वेनवर्तमानश्चोरः तदभिमंत्रितंभद्रकालीमंत्राभिमंत्रित
म् १६ धनमदएवरजः तेनोत्सिक्तंत्यक्तमर्यादंमनोयेषांभगवत्कलायुक्तंवीराणांब्राह्मणानांकुलंतुच्छीकृत्ययथेच्छंवर्तमानानांय-
त्कर्मतदुपलभ्यदेवीउच्चचारप्रतिमांत्यक्त्वाबहिर्निर्गता कथंभूतमालंभनंसूनायामपि आपत्काले ऽनुज्ञातायामपिहिंसायामननु २१
ज्ञातंभद्रकालीत्यंतंगद्यम् १७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अमर्षोऽपराधासहनं रोषश्चवधुबोदाहनं तयोरावेशस्तस्य रभसेन वेगेन विलसितउत्तंभितो भ्रूकुटिलक्षणो विटपः शाखा कुटिलादं-
ष्ट्राश्च अरुणानीक्षणानि तेषां च आटोपः संभ्रमस्तेनातिभयानकं वदनं यस्याः इदं तु जगध्वंदं तु मुद्यते वमहांतमट्टहासं सं नादं हासंत
तः स्थानादुत्पत्य विवृक्णानिछिन्नानि शीर्षाणि येषां गणेन परिवारेण सह शिरांसि एव कंदुकानि तेषां लीलया चिक्रीडेच १८ न-
नु कथं देव्याराधकानामेवं विपरीतं फलं तत्राह एवमेवेति महत्सु अभिचाररूपोऽपि क्रमः अपराधः १९ नन्वसंभावितमिदमेवं य

भृशममर्षरोषावेशरभसविलसितभ्रूकुटिविटपकुटिलदंष्ट्रारुणेक्षणाटोपातिभयानकवदना हंतुका
मेवेदं महाऽट्टहासमतिसंरंभेण विमुंचंतीतत उत्पत्य पापीयसां दुष्टानां तेनैवासिना विवृक्णशीर्ष्णां गला
त्स्रवंतमसृगासवमत्युष्णं सह गणेन निपीयातिपानमदविह्वलोच्चैस्तरां स्वपार्षदैः सह जगौ ननर्त च विज
हार च शिरः कंदुकलीलया १८ एवमेव खलु महदभिचारातिक्रमः कार्त्स्न्येनात्मने फलति १९ न वा एत-
द्विष्णुदत्त महदद्भुतं यदसंभ्रमः स्वशिरश्छेदन आपतितेऽपि विमुक्तदेहाद्यात्मभावसुहृद्दृढहृदयग्रंथीनां
सर्वसत्त्वसुहृदात्मनां निर्वैराणां साक्षाद्भगवता अनिमिषारिवरायुधेनाप्रमत्तेन तैस्तैर्भावैः परिरक्ष्य
माणानां तत्पादमूलमकुतश्चिद्भयमुपसृतानां भागवतपरमहंसानाम् २० इति श्रीभागवते महापुराणे पं
चमस्कंधे जडभरतचरितं नाम नवमोऽध्यायः ९

मरणेऽप्यव्याकुलत्वं मारकेषु च क्रोधाभाव इत्यादि तत्राह विमुक्तो दे
हाद्यात्मभावलक्षणः सुहृढो हृदयग्रंथिर्यैः सर्वसत्त्वानां सुहृदः आत्मानश्च ये तेषां देहाद्यभिमानसद्भावेऽपि मरणादिभयमस्तीत्या
ह साक्षाद्भगवताऽभितो रक्ष्यमाणानाम् केन अनिमिषः कालः स एव अरिचक्रं तेन वरायुधेन तैस्तैर्भावैश्च अंतर्यामितया प्रवर्त्यमा
नैर्भद्रकाल्यादिरूपैः न कुतश्चिदपि भयं यस्मिन् भागवतानां भगवदुपासकानां परमहंसानाम् २० इति पंचमे टी० नवमोऽध्यायः ९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

दशमेक्षिपताराज्ञाशिबिकांस्तांवहन्मुनिः स्वदुर्वादानुवादेनविज्ञायात्प्रसादितः १ एवंभूत्वाविकारित्वमज्ञसर्वज्ञयोःसमम् इ-
तिसर्वज्ञतासिद्ध्यैरहूगणकथेरणम् २ रहूगणोनामसिंधुसौवीरदेशयोःराजातत्वजिज्ञासुःकपिलाश्रमंयदागच्छतिस्म तदायद्-
त्तंतदाह अथेति इक्षुमत्यानद्यास्तीरे तेषांशिबिकावाहानांकुलस्यनाथेन एषगौरिवखरइवचभारंवोढुंसमर्थइतिधियापूर्वंये
केचनविष्याबलात् गृहीतास्तैःसहप्रसभंबलात् गृहीतःसन् अतदर्होपिसमहानुभावः शिबिकामुवाहेत्यन्वयः १ हिंसापरिहा-

श्रीशुकउवाच अथसिंधुसौवीरपतेरहूगणस्यव्रजतइक्षुमत्यास्तटेतत्कुलपतिनाशिबिकावाह
पुरुषान्वेषणसमयेदैवेनोपसादितः सद्विजवरउपलब्धएषपीवायुवासंहननांगोगोखरवद्धुरंवोढुमलमि
तिपूर्वविष्टिगृहीतैःसहगृहीतःप्रसभमतदर्हउवाहशिबिकांसमहानुभावः १ यदाहिद्विजवरस्येषुमा
त्रावलोकानुगतेर्नसमाहितापुरुषगतिस्तदाविषमगताशिबिकारहूगणउपधार्यपुरुषानधिवहतआह-
हेवोढारःसाध्वतिक्रमतकिमितिविषममुह्यतेयानमिति २ अथतईश्वरवचःसोपालंभमुपाकर्ण्योपायतु-
रीयाच्छंकितमनसस्तंविज्ञापयांबभूवुः ३ नवयंनरदेवप्रमत्ताभवन्नियमानुपथाःसाध्वेववहामः अयमधु
नैवनियुक्तोऽपिनद्रुतंव्रजतिनानेनसहवोढुमुहवयंपारयामइति ४ सांसर्गिकोदोषएवनूनमेकस्यापिसर्वे
षांसांसर्गिकाणांभवितुमर्हतीतिनिश्चित्यनिशम्यकृपणवचोराजारहूगणउपासितवृद्धोऽपिनिसर्गेणब
लात्कृतईषदुत्थितमन्युरविस्पष्टब्रह्मतेजसंजातवेदसमिवरजसावृतमतिराह ५

रार्थमिषुमात्रप्रदेशावलोकस्यानुपश्चात् यागतिस्तस्याहेतुभूतायाः पुरुषाणांगतिर्नसम्यगाहिताएक रूपानाभूत् २ सोपालंभंसा
क्षेपम् सामदानभेददंडेषुउपायेषुचतुर्थाच्छंकितचित्ताः३ भवन्नियमानुपथाःत्वदाज्ञानुवर्त्तिनः नपारयामःनशक्नुमः ४ कृपणा-
नांवचोनिशम्यसांसर्गिकःसंसर्गनिमित्तःएकस्यापिदोषःसर्वेषामेवभवितुमर्हतीतिनिश्चित्यरहूगणआहेत्यन्वयः कथंभूतः
उपासितावृद्धायेनसोऽपिस्वभावेनबलात्परवशःकृतःसन् कथंभूतंप्रत्याह नस्पष्टंब्रह्मतेजोयस्य भस्मनाच्छन्नमग्निमिव- २२
स्थितम् ५ ५ ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भ्रातरितिसंबोधनमाक्षेपाभिप्रायम् व्यक्तंनिश्चितमुरुअधिकंपरिश्रांतोऽसीत्यादीनिविपरीतार्थानिषड्वाक्यानि ऊहिवान् प्रा-
पितवान् तत्रापिसुचिरम् जरसाचवृद्धत्वेन संघट्टिनःसहचराः बहुयथाभवत्येवंविप्रलब्धोऽपिवक्रोक्त्याउपहसितोऽपितूष्णींउवा-
हेत्यन्वयः तूष्णींभावेहेतुः अविद्ययारचिताद्रव्यादयोयस्मिन्स्वचरमकलेवरे नाध्यारोपितोमिथ्याप्रत्ययोयेनतत्रद्रव्याणिमहा
भूतानिगुणाइंद्रियाणिकर्माणिपुण्यपापानिआशयोंतःकरणंयतःब्रह्मभूतः ६ भामनादृत्यभर्तुःस्वामिनोममशासनमाज्ञामतिक्राम

अहोकष्टंभ्रातर्व्यक्तमुरुपरिश्रांतोदीर्घमध्वानमेकएवऊहिवान्सुचिरंनातिपीवानसंहननांगोजरसाचोप
द्रुतोभवान्सखेनोएवापरएतेसघट्टिनइतिबहुविप्रलब्धोऽप्यविद्ययाविहितद्रव्यगुणकर्माशयस्वचरम
कलेवरेवस्तुनिसंस्थानविशेषेऽहंममेत्यनध्यारोपितमिथ्याप्रत्ययोब्रह्मभूतस्तूष्णींशिबिकांपूर्ववदुवाह
६ अथपुनःस्वशिबिकायांविषमगतायांप्रकुपितउवाचरहूगणःकिमिदमरेत्वंजीवन्मृतोमांकदर्थीकृत्यभ
र्तृशासनमतिचरसिप्रमत्तस्यचतेकरोमिचिकित्सांदंडपाणिरिवजनतायायथाप्रकृतिंस्वांभजिष्यसइति
७ एवंबह्वबद्धमपिभाषमाणंनरदेवाभिमानंरजसातमसाऽनुविद्धेनमदेनतिरस्कृताशेषभगवत्प्रियनि
केतंपंडितमानिनंसभगवान्ब्राह्मणोब्रह्मभूतःसर्वभूतसुहृदात्मायोगेश्वरचर्यायामतिव्युत्पन्नमतिःस्मय
मानइवविगतस्मयइदमाह ८

सिचिकित्सांशास्तिम् दंडपाणिर्यमोयथाजनसमूहस्यशास्तिंकरोति ययास्वांप्रकृतिम-
प्रमत्तताम् ७ अबद्धमनन्वितम् नरदेहोऽहमित्यभिमानोयस्यतम् अनुविद्धेनसंगुणितेनतिरस्कृतः अशेषःसंपूर्णोभगवतःप्रियो
निकेतआश्रयोयेनतंयद्वाऽशेषाणांभगवत्प्रियाणांनिकेतःसर्वेषांभूतानांसुहृच्चआत्माच योगेश्वरचर्यायांजडादिवद्आचरणंत
स्यांनात्यंतंव्युत्पन्नापरिचितामतिर्यस्यसतंस्मयमानःहसन्निवेतिमुखप्रसत्तिर्द्योत्यतेविगतस्मयःगतगर्वः८ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नन्वक्रोऽस्म्यायदुक्तंत्वंनस्थूलः नचदीर्घमध्वानमागतइतितत्रोत्तरमाह त्वयायदुदितमुक्तंश्रमादिनास्तीतितद्व्यक्तंस्फुटंतत्तथैव अविप्रलब्धंविप्रलंभोनभवति तदेवाह हेवीर यदिभारोनामकश्चित्स्यात्सचभर्तुर्वोढुर्देहस्ययदिस्यात्सचमे यदिममतुनः स्यात नहिंदानींभाराभावाद्विप्रलंभःस्यात्नत्वेतदस्तिभारस्यवोढुश्चानिरूप्यत्वात्ममचतत्संबंधाभावात् तथागंतुरधिगम्यंप्राप्तव्यमध्वा वायदिस्यात् अध्वेतिपाठेसाक्षात्परमार्थतः तच्चमेयदिस्यादित्यादियोज्यम् यत्त्वयोक्तंनातिपीवेतितत्राह चैतन्नमुद्दिश्यत्वंपीनेति प्रवादोविदांविदुषांनभवतिकिंतुमूर्खाणांयतोऽयंप्रवादोराशौभूतसंघेदेहेएवनत्वात्मनिदेह एवपीनोनाहमित्यर्थः ९ एतत्प्रपंचयति स्थौल्यमिति कलिःकलहः अहंकारेणमदश्चदेहेनसहतदभिमानेनजातस्यहिभवंति ममतुनिरभिमानस्यनसंतियद्वादेहेजाते

ब्राह्मणउवाच त्वयोदितंव्यक्तमविप्रलब्धंभर्तुःसमेस्याद्यदिवीरभारः गंतुर्यदिस्यादधिगम्यमध्वापीवे तिराशौनविदांप्रवादः ९ स्थौल्यंकार्श्यंव्याधयआधयश्चक्षुत्तृड्भयंकलिरिच्छाजराच निद्रारतिर्मन्युरहंमदः शुचोदेहेनजातस्यहिमेनसंति १० जीवन्मृतत्वंनियमेनराजन्नाद्यंतवद्यद्विकृतस्यदृष्टम् स्वस्वाम्यभावोध्रु वईड्ययत्रतर्ह्युच्यतेऽसौविधिकृत्ययोगः ११ विशेषबुद्धेर्विवरंमनाक्चपश्यामयन्नव्यवहारतोऽन्यत् क ईश्वरस्तत्रकिमीशितव्यंतथाऽपिराजन्करवामकिंते १२

जातस्तस्यैवतानिममतुतत्रनजातस्यनसंति १० यच्चोक्तं जीवन्मृतोऽसीतितत्राप्याह जीवन्मृतत्वंनकेवलंममकिंतुविकृतस्यसर्वस्यपरिणामिनोदृष्टम् यद्यस्माद्विकृतमनित्यमाद्यंतवच्च दुक्तंभर्तृशासनमतिचरसीतितत्राह स्वंचस्वाम्यंचतयोर्भावः सत्ताहेईड्ययत्रपक्षेध्रुवः यदिव्यवस्थितःस्यादित्यर्थः तर्हिविधि- नियोगः कृत्यंकर्मतयोर्योगोध्रुवउच्यतेउचितोभवति उचसमवायेइतिधातुः यदितुनवराज्यभ्रंशोममचराज्यंस्यात् तदासर्वमेतद्वि परीतंस्यादित्यर्थः ११ ननुयावद्राजाऽहंतावत्त्वत्स्वामिभावःस्थितोवेतिचेत्तत्राह विशेषोराजभृत्यादिभेदस्तंबुद्धेर्विवरमवकाशंव्य वहारादन्यन्नपश्यामिमनाक्ईषदपि अथाऽपितवायमभिमानश्चेत्तर्हिब्रूहिकिंतेकरवामेति १२ ७ ७ २३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यन्नूक्तंप्रमत्तस्यतेचिकित्सांकरोमि यथास्वांप्रकृतिंभाजिष्यसइतितत्राह उन्मत्तादिवद्वर्तमानस्यवस्तुतःस्वसंस्थांब्रह्मभावंगत
स्यभवताकृतेनचिकित्सितेनदंडेनशिक्षितेनवाकियानर्थः मुक्तस्यार्थानर्थयोरसंभवात् यदिपुनरहंनमुक्तःकिंतुप्रमत्तःस्तब्ध
एवतथापिममशिक्षादिकंपिष्टपेषणवद्व्यर्थमित्यर्थः नहिजडस्वभावःशिक्षयापिपटूकर्तुंशक्यतइति १३ अनुवादरूपयापरि
भाषयाभाषणेनतंप्रत्युत्तरंदत्वाउपरतमनात्मदेहात्मत्वेनिमित्तमविद्यायस्यआरब्धफलंकर्मक्षपयन् १४ हेपांडवेयसम्यक्
यश्रद्धानयेवतत्त्वजिज्ञासायांप्राप्तोधिकारोयेन यथादर्शपूर्णमासाधिकृतस्यैवगोदोहनेनपशुकामस्यापःप्रणयेदितिगुणफ

उन्मत्तमत्तजडवत्स्वसंस्थांगतस्यमेवीरचिकित्सितेन अर्थःकियान्भवताशिक्षितेनस्तब्धप्रमत्तस्य
चपिष्टपेषः १३ श्रीशुकउवाच एतावदनुवादपरिभाषयाप्रत्युदीर्यमुनिवरउपशमशीलउ
परतानात्म्यनिमित्तउपभोगेनकर्मारब्धंव्यपनयन्राजयानमपितथोवाह १४ सचापिपांडवेयसिंधुसौवी
रपतिस्तत्त्वजिज्ञासायांसम्यक्श्रद्धयाधिकृताधिकारस्तद्धृदयग्रंथिविमोचनंद्विजवचआश्रुत्यबहुयोग
ग्रंथसंमततरयावरुह्यशिरसापादमूलमुपसृतःक्षमापयन्विगतनृपदेवस्मयउवाच १५ कस्त्वंनिगू
ढश्चरसिद्विजानांबिभर्षिसूत्रंकतमोवधूतःकस्यासिकुत्रत्यइहापिकस्मात्क्षेमायनश्चेदसिनोतशुक्लः १६
नाहंविशंकेसुरराजवज्रान्नत्र्यक्षशूलान्नयमस्यदंडात् नाग्न्यर्कसोमानिलवित्तपास्त्राच्छंकेभृशंब्रह्म
कुलावमानात् १७

लसंबंधेऽप्यधिकारःएवंसात्विकश्रद्धायामधिकृतस्यैवास्याधिकारइत्यर्थः बहुयोगग्रंथसंम
तंद्विजस्यतद्वचःश्रुत्वाविगतोनृपदेवोऽधिराजइतिगर्वोयस्य १५ द्विजानांमध्येकतमःयतःसूत्रमुपवीतंबिभर्षि यद्वाद
त्तात्रेयादीनांमध्येकतमोवधूतःइहापिकस्माद्धेतोःप्राप्तःनोस्माकंक्षेमायचेदासिःतर्हिशुक्लःकपिलोमुनिर्नभवसिकिंउ
तेतिवितर्के १६ किमनयाचिंतयाशिबिकांतावद्वहासीतिचेदतआह नाहमिति वित्तपःकुबेरः १७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यस्मात् भृशंशंकेतत्तस्मात्कस्त्वमित्यादि प्रश्नानामुत्तरंब्रूहि निगूढंपिहितंविज्ञानरूपंवीर्यंप्रभावोयेन अपारः अनंतमहिमांत त्वहेतुः नोमनसाऽपिभेत्तुंनक्षमंनशक्यं किंभेत्तुमित्यपेक्षायामाह तेवचांसीति यद्वा मनसायुक्ताःसूक्ष्मदृष्टयोऽपिभेत्तुंनशंक्नु वंतीत्यर्थः १८ स्वस्यज्ञानार्थितांदर्शयति अहंचेति इहसंसारेयत् अरणंशरणंतत्किमितिप्रष्टुंप्रवृत्तोऽस्मिज्ञानशक्त्याऽवतीर्णं कपिलं १९ सएवभवान् किंस्विदेवंविचरति गृहाविष्टःकथंविचक्षीत पश्येत् २० एवंतत्स्वरूपंपृष्ट्वातदुक्तोत्तराण्याक्षिपति तत्रयदुक्तंममश्रमोनास्तीतितत्राह दृष्टइति आत्मनोमे अनुमन्ये अनुमिमे अनुमानंचैवं भवान् भारवाहनादिनाश्रांतःकं र्तृत्वात् यःकर्तासश्राम्यति यथाऽहंयुद्धादिकर्ताइति नन्विदंव्यवहारमात्रंनतुसत्यं तदुक्तंव्यवहारतोऽन्यन्नपश्यामेतितत्राह यथेति

तद्ब्रूह्यसंगोजडवन्निगूढविज्ञानवीर्योविचरस्यपारः वचांसियोगग्रथितानिसाधोननःक्षमंतेमनसाऽपि भेत्तुम् १८ अहंचयोगेश्वरमात्मतत्त्वविदांमुनीनांपरमंगुरुंवै प्रष्टुंप्रवृत्तःकिमिहारणंतत्साक्षाद्धरिंज्ञान कलाऽवतीर्णम् १९ सवैभवाँल्लोकनिरीक्षणार्थमव्यक्तलिंगोविचरत्यपिस्वित् योगेश्वराणांगतिमंदबुद्धिः कथंविचक्षीतगृहानुबंधः २० दृष्टःश्रमःकर्मतआत्मनोमेभर्तुर्गन्तुर्भवतश्चानुमन्ये यथासतोदानयना द्यभावात्समूलइष्टोव्यवहारमार्गः २१ स्थाल्यग्नितापात्पयसोऽभितापस्तत्तापतस्तंडुलगर्भरंधिः देहें द्रियास्वाशयसन्निकर्षात्तत्संसृतिःपुरुषस्यानुरोधात् २२

व्यवहारमार्गःप्रपंचःसमूलःसप्रमाणकएवइष्टःयथा यथावत् असतोघटादिनाउदकानयनादेरभावात् एवंप्रयोगःप्रपंचःसत्यःअर्थक्रियाकारित्वात् यःपुनरसत्यःनासावर्थक्रि याकारीयथामिथ्याघटादिरिति २१ यदुक्तमुपाधिधर्माःस्थौल्यादयोमेनवस्तुतःसंतीति औपाधिकत्वेऽपिसत्यत्वंकिंनस्यादि त्याह स्थाल्याअग्निनातापात्तन्मध्यवर्तिनःक्षीरस्यतापःतस्यतापात्तंडुलानांबहिर्भागस्यततस्तद्गर्भस्यचरंधिःपाकःनचात्र किंचिन्मिथ्याएवंदेहादिभिःसन्निकर्षात्संबंधात्तन्निमित्तासंसृतिःपुरुषस्यभवति असवःप्राणाः आशयोमनःअनुरोधादुपाधिध र्मानुवृत्तेन तथाहिनिद्रायादिनादेहेतप्तेइंद्रियाणांतापःततःप्राणस्यततोमनसइत्येवंयथायथमूह्यम् २२ २४
७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यदुक्तंस्वस्वाम्यभावोऽध्रुवइतितत्राह शास्तेति अध्रुवत्वेऽपियदायोनृपतिःसप्रजानांशास्ताशोप्ता च यच्चोक्तंस्तब्धादेःशिक्षापिष्ट
पेषइतितत्राह योत्स्तुतस्यकिंकरःसपिष्टंनपिनष्टिनिष्फलंनकरोति स्तब्धत्वाद्यनपगमेऽपिशास्तुरीश्वराज्ञासंपादनेनैवसफलत्वा
त् तदाह स्वधर्मरूपमच्युतस्याराधनंकुर्वन् यस्मादघौघंनिजहाति २३ यस्मादेवंममत्वदुक्तंविपरीतंप्रतिभाति तत्तस्मात् नरदे
वाभिमानमदेनतुच्छीकृताःतिरस्कृताः सत्तमाभवादृशायेनतस्यमेमैत्रीदृशांस्नेहयुक्तांदृष्टिंकृपीष्टकरोतु सतामवज्ञारूपंपापंय
थातरिष्यामि २४ ननुममावज्ञाकृतविकाराभावात् कुतःपापंतत्राह नेति यद्यपितवविक्रियानास्तिविश्वस्यसुहृत्त्वासौसरवाच
तस्य अतःसर्वत्रसाम्येनस्वदेहेविगताभिमानस्यतथाऽपिमहतामवमानात् मादृशोविनंक्ष्यति अदूराद् क्षिप्रंशूलपाणिरिवा

शास्ताभिगोप्तानृपतिःप्रजानांयःकिंकरोवैनपिनष्टिपिष्टम् स्वधर्ममाराधनमच्युतस्ययदीहमानोनिजहा
त्यघौघम् २४ तन्मेभवान्नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृतसत्तमस्य कृपीष्टमैत्रीदृशमार्तबंधोयथातरेसद
वध्यानमंहः २५ नविक्रियाविश्वसुहृत्सखस्यसाम्येनवीताभिमतेस्तवापि महद्विमानात्स्वकृताद्धिमादृ
क्नंक्ष्यत्यदूरादपिशूलपाणिः २५ इतिश्रीभा० पंचमस्कंधेदशमोऽध्यायः १० ब्राह्मणउवाच
अकोविदःकोविदवादवादान्वदस्यथोनातिविदांवरिष्ठः नसूरयोहिव्यवहारमेतंतत्त्वावमर्शेनसहामनंति
१ तथैवराजन्नुरुगार्हमेधवितानविद्योरुविजृंभितेषु नवेदवादेषुहितत्त्ववादःप्रायेणशुद्धोनुचकास्तिसाधुः
२

तिसमर्थोऽपिइत्यर्थः २५ इतिपंचमेटीकायांदशमोऽध्यायः १० एकादशेतुसंपृष्टोरहूगणमहीभृता उपादिशत्परंज्ञानं
सयोगातिनिगद्यते १ अकोविदःअविद्वानपित्वंकोविदानांवादाउद्ग्राहणिकास्तानुल्यान् वादानेववदसि अथोअतःअत्यंतंविदुषां
मध्येश्रेष्ठोनभवसिकुतःहियस्मात् यंस्वामिभृत्यादिलौकिकव्यवहारंत्वंसत्यमात्थएतंसूरयस्तत्त्वविचारेणसहनवदंतिकिंत्ववि
चारसुंदरंवदंति अतोनसत्यः १ वैदिकोऽपिकर्मव्यवहारोनसत्यइत्याह तथैवेति उरवोगार्हाःगृहसंबंधिनोमेधायज्ञास्तेषांवितानो
विस्तारःतद्विषयास्तुविद्यास्तुउरुअधिकंविजृंभितेषुविलसितेषुवेदवादेषुनतत्त्ववादःसुनिश्चितंनचकास्तिनप्रकाशतेतथाहिश्रु
तिःनेहनानास्तिकिंचनेत्यादिःशुद्धोहिंसादिशून्यःसाधुःरागादिशून्यश्चप्रायेणेति ईश्वरार्पितकर्मणांपरमार्थफलत्वाभिप्रायेणो
क्तम् २

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननु श्रुतवेदांतस्यापि पुंसः कर्मसु प्रवृत्तेः कथमसत्यता तत्राह नेति साक्षाद्यथा वत्तत्त्वज्ञानाय वरीयस्यो ऽपि वेदांतवाचस्तस्य न स
म्यगासन् बभूवुः स्वप्नेयानिरुक्तिस्तयास्वप्नदृष्टांतेन दृश्यत्वादिहेतुनास्वयमेव हेयत्वेनानुमितं यस्य न स्यात् ३ एवं प्रपंचस्यासत्यत्वं त
दुक्तं निराकृत्य संसारस्यापि तदुक्तां सत्यतां निराकर्तुं तस्य मनोनिमित्ततामाह यावदित्यादिनाध्यायसमाप्ति मनो यावद्रज आ-
दिभिर्गुणैरनुरुद्धं वशीकृतं भवति तावत्तन्मनो निरंकुशं सत् पुरुषस्य कुशलं धर्ममितरमधर्मं वा आतनोति कैः चेतोभिः ज्ञानेंद्रियैः
आकूतिभिः कर्मेंद्रियैश्च ४ ततश्च धर्माधर्मवासनायुक्तं तदेवानेकदेहादिवैचित्र्यं करोतीत्याह स इति पुंस्त्वमात्मशब्दविशेषणत्वे
न तन्मन इत्यर्थः वासनायुक्त आत्मोपाधित्वादात्मा अतो विषयैरुपरक्तो ऽनुविद्धः अतो गुणप्रवाहः गुणैरितस्ततश्चाल्यमानः अत
एव विकृतः कामादिविकारवान् षोडशात्मा षोडशकलासु भूतेंद्रियरूपासु मुख्यः पृथक्नामभिः सह पृथक्रूपभेदं देवतिर्यगादिरूपम्

न तस्य तत्त्वग्रहणाय साक्षाद्वरीयसीरपि वाचः समासन्। स्वप्ने निरुक्त्या गृहमेधिसौख्यं न यस्य हेयानुमितं स्वयं
स्यात् ३ यावन्मनो रजसा पूरुषस्य सत्त्वेन वा तमसा वा ऽनुरुद्धं चेतोभिराकूतिभिरातनोति निरंकुशं कुशलं चेत
रं वा ४ स वासनात्मा विषयोपरक्तो गुणप्रवाहो विकृतः षोडशात्मा बिभ्रत्पृथङ्नामभिरूपभेदमंतर्बहिष्ट्वं
च पुरैस्तनोति ५ दुःखं सुखं व्यतिरिक्तं च तीव्रं कालोपपन्नं फलमाव्यनक्ति आलिंग्य मायारचितांतरात्मा स्व
देहिनं संसृतिचक्रकूटः ६ तावानयं व्यवहारः सदाविः क्षेत्रज्ञसाक्ष्यो भवति स्थूलसूक्ष्मः तस्मान्मनो लिंग
मदो वदंति गुणागुणत्वस्य परावरस्य ७

बिभ्रत् अंतर्बहिष्ट्वमुत्कृष्टत्वं निकृष्टत्वं च पुरैस्तैस्तैर्देहैः हेतुभूतैस्तनोति नामभि
रित्यत्र रेफलोपे दीर्घाभावश्चार्षः ५ फलं च तदनुरूपं करोतीत्याह दुःखं सुखं व्यतिरिक्तं च मोहं तीव्रं दुर्निवारं कालप्राप्तं फलं सर्व-
तो ऽभिव्यनक्ति सृजति ननु जडः कथं सृजति तत्राह स्वदेहिनमालिंग्य आलिंगने कारणमाह मायया रचित अंतरात्मा जीवोपाधिः
उपाधितामाह संसृतिचक्रे कूटयति छलयतीति तथा यथा ग्रामकूटक इति ६ एवमयं मनोनिबंधः संसारो जीवे फलतीत्याह ता
वानिति आविः प्रकाशमानः सदा क्षेत्रज्ञस्य साक्ष्यः दृश्यो भवति स्थूलसूक्ष्मः जाग्रत्स्वप्नस्वरूपः मनसः संसारहेतुत्वमुपसंहरन्
मोक्षस्यापि तदेव कारणमित्याह तस्मादिति अदो मनः लिंगं कारणं गुणत्वं गुणाभिमानत्वं तद्राहित्यं तदेव परमवरं च तस्य २५

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कथमेकमेवविलक्षणयोः कारणमवस्थाभेदादित्याह गुणेतिनैर्गुण्यंनिर्गुणं अथोइतिकार्त्स्न्येन दृष्टांतेनस्फुटयति यथेति अ
न्यदातुघृतक्षयेस्वंपदंशुक्लभास्वररूपंमहाभूतात्मतत्वं ८ अन्यत्र अन्यदावृत्तीर्दर्शयति एकादशवृत्तयःआसन् आकूतयः
क्रियाकाराःपंचधियश्चज्ञानाकाराःपंचअभिमानश्चेति ९ हेवीरभूमीःविषयान्विषयानेवाह गंधादयःपंचज्ञानेंद्रियद्वाराधीवृ
त्तीनांविषयाःआकृतिःरूपंश्रवःशब्दः विसर्गादयःपंचकर्मेंद्रियद्वाराकर्माकारवृत्तीनांविषयाःरतिःसंभोगःआर्तिर्गतिः १० पुरस्या
भिमानविषयत्वप्रकारमाह एकादशंपुरं स्वीक्रियतइतिस्वीकरणंअयमर्थःशरीरमभिमानस्यनज्ञेयतयागंधादिवद्विषयः नापि
कार्यतयाविसर्गादिवत् किंतुममेतिभोगायतनत्वेनस्वीकार्यतयाविषयइति एकेतुविवेकिनामेवपुरंममत्वाभिमानविषयः ननु

गुणानुरक्तंव्यसनायजंतोःक्षेमायनैर्गुण्यमथोमनःस्यात् यथाप्रदीपोघृतवर्तिमश्नन्शिखाःसधूमाभज
तिह्यन्यदास्वम् ८ पदंतथागुणकर्मानुबद्धंवृत्तीर्मनःश्रयतेऽन्यत्रतत्वम् एकादशासन्मनसोहिवृत्तयःआ
कूतयःपंचधियोभिमानः ९ मात्राणिकर्माणिपुरंचतासांवदंतिहैकादशवीरभूमीः गंधाकृतिःस्पर्शरसःश्र
वांसिविसर्गरत्यर्त्यभिजल्पशिल्पाः १० एकादशंस्वीकरणंममेतिशय्यामहंद्वादशमेकआहुः द्रव्यस्वभा
वाशयकर्मकालैरेकादशामीमनसोविकाराः सहस्रशःशतशःकोटिशश्चक्षेत्रज्ञतोनमिथोनस्वतस्युः ११

भूतानामतोमूढदृष्ट्याअहमहंकारंद्वादशंवृत्त्यंतरमाहुः तस्यपुरमेवशय्यासंज्ञंद्वादशंविषयमाहुः तत्रहिजीवोहंकारेणशेतेयतःपुरी
शयनात्पुरुषइत्युच्यते तासांवृत्तीनामवांतरभेदैरानंत्यमाह द्रव्याणिविषयाःस्वभावःपरिणामहेतुःआशयःसंस्कारःकर्मअदृष्टं
कालःक्षोभकः तैर्निमित्तभूतैःप्रथमंशतशःततःसहस्रशःततःकोटिशःस्युःनतुमिथःस्युःनचस्वतःकिंतुक्षेत्रज्ञात् परमेश्वरात्
तस्यचानंतशक्तित्वात् अनंताःस्फुरित्यर्थः यद्वातासांमिथ्यात्वमनेनोच्यते कोटिशोभवंत्यस्ताःक्षेत्रज्ञातएवस्युः नसत्त्
येवसत्तांलभेरन्नतुमिथोनचस्वतइति यद्वा क्षेत्रज्ञोजीवस्तस्मान्नस्युःतस्याविकारित्वात् नमिथःइतरेतराश्रयत्वाप
त्तेःनस्वतःआत्माश्रयत्वापत्तेः अतोमिथ्याभूताएव ११

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवं श्लोकत्रयेण गुणकर्मानुरुद्धं मनोवृत्ती श्रयत इति यदुक्तं तत्प्रपंचितम् अन्यदा तत्त्वं श्रयत इति यदुक्तं तदेव तत्त्वमाह क्षेत्रज्ञ इ
ति जीवस्य जीवोपाधेः अविशुद्धकर्तुर्मनसः नित्याः प्रवाहरूपेणाविच्छिन्नाः जाग्रत्स्वप्नयोराविर्भूताः पश्यति क्वापि सुषुप्तौ तिरोभू
ताः पश्यति अवस्थात्रयसाक्षी क्षेत्रज्ञ आत्मतत्त्वमित्यर्थः १२ क्षेत्रज्ञो द्विविधः त्वंपदार्थो जीवः तत्पदार्थ ईश्वरश्च तत्राद्यो निरूपितः इ
दानीं तत्राप्यमीश्वरं निरूपयति क्षेत्रज्ञ आत्मा व्यापी पुराणो जगत्कारणभूतः पुरुषः पूर्णः साक्षादपरोक्षः स च स्वयंज्योतिः न तु ज्ञानस्य
विषयत्वेनाश्रयत्वेन वा परोक्षः अजः जन्मादिशून्यः परेषां ब्रह्मादीनामपि ईशः नारं जीवसमूहः स अयनं यस्य नियंतुः भगवानैश्वर्या-

क्षेत्रज्ञ एता मनसो विभूतीर्जीवस्य मायारचितस्य नित्याः आविर्हिताः क्वापि तिरोहिताश्च शुद्धो विचष्टे ह्यविशु
द्धकर्तुः १२ क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः पुराणः साक्षात्स्वयंज्योतिरजः परेशः नारायणो भगवान्वासुदेवः स्वमा-
ययात्मन्यवधीयमानः १३ यथानिलः स्थावरजंगमानामात्मस्वरूपेण निविष्ट ईशेत् एवं परो भगवान्वासुदे
वः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः १४ न यावदेतां तनुभृन्नरेंद्र विधूय मायां वयुनोदयेन विमुक्तसंगो जितषट्-
सपत्नो वेदात्मतत्त्वं भ्रमतीह तावत् १५ न यावदेतन्मन आत्मलिंगं संसारतापावपनं जनस्य यच्छोकमो-
हामयरागलोभवैरानुबंधं ममतां विधत्ते १६

दिषड्गुणवान् वासुदेवः सर्वभूतानामाश्रयः स्वाधीनया मायया आत्म
नि जीवे अवधीयमानः अवस्थाप्यमानः कर्मकर्तरि प्रयोगः तन्नियंतृत्वेन वर्तमान इत्यर्थः १३ एतत्सदृष्टांतमाह यथेति आ
त्मस्वरूपेण प्राणरूपेण ईशेत् नियमयति इदं विश्वं १४ तदेवमात्मनः शुद्धत्वं संसारस्य च मिथ्यात्वं प्रदर्श्येदानीं तन्निवृत्तिमाह
न त्विति तनुभृत् देही वयुनोदयेन ज्ञानोत्पत्त्या यावन्मायां विधूयात्मतत्त्वं न वेद तावदिह भ्रमति १५ यावच्च विषयानुरक्तं मन एवानर्थहेतुरि
ति न वेद तावन्निर्वेदाभावात् परिभ्रमत्येवेत्याह नेति आत्मनो लिंगमुपाधिभूतं मनः संसारतापानामावपनं क्षेत्रं यावन्न वेद तावद्भ्र
मतीत्यनुषंगः तापावपनत्वे हेतुः यन्मनः शोकाद्यनुबंधं ममतां च विधत्ते १६ ७ ७ ७ २६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तत्तस्मात् भ्रातृव्यंशत्रुमध्येधितंसंप्रवृद्धं स्वयंव्यलीकंमिथ्याभूतंतथाऽप्यात्मानंमुष्णातीतितथातम् गुरुरेवहरिस्तस्यचरणो
पासनमेवास्त्रंयस्यतथाभूतःसन्जहिघातय १७ इतिपंचमेटीकायामेकादशोऽध्यायः ११ द्वादशेपुनराप्रष्टःसंदेहंनमहीं
भृता सयोगीसर्वसंदेहानपानुददितीर्यते १ कारणमीश्वरःतस्यैवलोकसंरक्षणार्थोविग्रहोयस्य स्वरूपेणपरमानंदप्रकाशेनतुच्छी
कृतोविग्रहोयेन हेअवधूतयोगेश्वरद्विजबंधोर्लिंगेनवेषेणनिगूढोनित्यानुभवोयेनतस्मैनमः १ विशेषतःप्रष्टुंतद्वाक्यमभिनंदति
ज्वरएवामयोरोगस्तेनार्तस्य यथासत्स्वादुअगदमौषधंयथाचनिदाघेनदग्धस्य संतप्तस्यहिमांभःशीतलमुदकंगंगोदकंवातथा

भ्रातृव्यमेनंतददभ्रवीर्यमुपेक्षयाध्येधितमप्रमत्तः गुरोर्हरेश्चरणोपासनास्त्रोजहिव्यलीकंस्वयमात्म
मोषम् १७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेरहूगणसंवादेएकादशोऽध्यायः ११ रहूगणउ
वाच नमोनमःकारणविग्रहायस्वरूपतुच्छीकृतविग्रहाय नमोऽवधूतद्विजबंधुलिंगनिगूढनित्यानु-
भवायतुभ्यम् १ ज्वरामयार्तस्ययथागदंसन्निदाघदग्धस्ययथाहिमांभः कुदेहमानाहिविदष्टदृष्टेर्ब्रह्मन्व
चस्तेऽमृतमौषधंमे २ तस्माद्भवंतंममसंशयार्थंप्रक्ष्यामिपश्चादधुनासुबोधम् अध्यात्मयोगग्रथितंत
वोक्तमाख्याहिकौतूहलचेतसोमे ३ यदाहयोगेश्वरदृश्यमानंक्रियाफलंसत्व्यवहारमूलम् नह्यंजसात
त्वविमर्शनायभवानमुष्मिन्भ्रमतेमनोमे ४

हेब्रह्मन् कुत्सितेदेहेयोमानःअहंकारःसएवअहिःतेनविशेषे-
णदष्टादृष्टिर्विवेकलक्षणायस्यतस्यमेतवेदंवचःअमृततुल्यमौषधम् २ ममसंशयविषयमर्थंपश्चात्प्रक्ष्यामि अधुनातावत्त्व
दुक्तंवचः अध्यात्मयोगेनग्रथितंदुर्बोधंसुबोधंयथाभवति एवंआख्याहि कौतूहलयुक्तंचेतोयस्यतस्यमम ३ त्वयोदितं
व्यक्तमविप्रलब्धमित्यादिनाभारवाहनादिक्रियाचतत्फलंचश्रमादि प्रत्यक्षादिभिर्दृश्यमानंसत् अबाधितमपिव्यवहार-
मात्रमूलम् यद्वासतः अबाधितव्यवहारस्यमूलंकारणमपि नह्यंजसातत्त्वविमर्शनायक्षममितिभवान् यदाह अमुष्मिन्न
र्थेममनोभ्रमति ४ ५ ५ ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

अबाधितत्वमसिद्धमित्याह हेपार्थिवयःपार्थिवोविकारःसएवकस्यहेतोःकस्माच्चित्कारणात् पृथिव्यांचलन्नयंभारवाहकादिर्जनोनामप्रसिद्धःयस्तेनचलसि सपाषाणादिरित्येतावानेवभेदःतस्यचजडत्वान्नभारःश्रमश्चकिंच भवेदेवंयदिश्रमस्याश्रयोनिरूप्येतनत्वेतदस्ति अवयवव्यतिरेकेणश्रमास्पदस्यावयविनोनिरूपणादित्याशयेनाह तस्यापिपृथ्वीविकारस्यापिअंघ्र्योःअधिउपर्युपरिगुल्फादयःउरसःसलोपआर्षः ५ शिबिकायामप्यवयवीनास्तित्वय्यपिनास्तितदाह सौवीरराजेत्यपदे

ब्राह्मणउवाच अयंजनोनामचलन्पृथिव्यांयःपार्थिवःपार्थिवकस्यहेतोः तस्यापिचांघ्र्योरधिगुल्फजंघाजानूरुमध्योरशिरोधरांसाः ५ अंसेऽधिदार्वीशिबिकाचयस्यांसौवीरराजेत्यपदेशआस्ते यस्मिन्भवान्रूढनिजाभिमानोराजास्मिसिंधुष्वितिदुर्मदांधः ६ शोच्यानिमांस्त्वमधिकष्टदीनान्विष्ट्यानिगृह्णन्निरनुग्रहोसि जनस्यगोप्तास्मिविकत्थमानोनशोभसेवृद्धसभासुधृष्टः ७ यदाक्षितावेवचराचरस्यविदामनिष्ठांप्रभवंचनित्यं तन्नामतोऽन्यद्व्यवहारमूलंनिरूप्यतांसत्क्रिययाऽनुमेयम् ८

शोनाममात्रंय-
स्यसपार्थिवोविकार आस्तेराजेतिसंधिरार्षःयस्मिन् भवान्निरूढात्माभिमानः सिंधुषुराजाऽस्मीतिदुर्मदेनांधःसन् ६ शोच्यानिविष्ट्यानिगृण्हन्निष्कृपोवर्तसेऽतोमिथ्यैवगोप्तास्मीतिश्लाघमानोमहतांसभासुनशोभसेयतोधृष्टः ७ नचोत्तरोत्तरावयवभारःपूर्वपूर्वावयवानांभवेदितिवाच्यंतेषामप्यनिरूपणादित्याशयेनाह यदेति निष्ठांनाशंप्रभवमुत्पत्तिंविदामः तत्तदाक्षितेरन्यस्यविकारस्याभावात् नाममात्रादन्यत् व्यवहारस्यमूलंकारणमर्थक्रियथासदित्यनुमेयंनिरूप्यताम् तथाचश्रुतिः वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमिति ८

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तर्हि क्षितेः सत्यतास्यात्तत्राह एवं क्षितिशब्दस्यापि वृत्तं वर्तनमर्थं विनैव निरुक्तं यद्वा क्षितिशब्दस्य वृत्तं यस्मिन् तदपि मिथ्यात्वेन-
निरुक्तमित्यर्थः कुतः असत्सु सूक्ष्मेषु परमाणुषु स्वकारणभूतेषु निधानात् लयात् अतः परमाणुव्यतिरेकेण क्षितिर्नास्तीत्यर्थः पर
माणवस्तर्हि सत्याः स्युस्तत्राह ते मनसा कार्यानुपपत्त्यावादिभिः कल्पिताः कल्पनाबीजमाह येषां समूहेन विशेषः कृतः तेषां समूहः पृथ्वीबु
द्ध्यालंबनमित्यर्थः अवयविनो निरस्तत्वात्समूहग्रहणं तथापि सत्याः स्युः न अविद्यया प्रपंचस्य भगवन्मायाविलसितत्वादज्ञानेन कल्पि
ताः ९ एवमन्यदपि कृशत्वादिधर्मवद्बुद्ध्या प्रतीतं द्वितीयं द्वैतं द्रव्यादिनाम्ना उपलक्षितया अजया मायया कृतमवेहि इति त्र कृशं ह्रस्वं-
स्थूलं तत्प्रतियोगि अणु बृहतोः पृथगुपादानात् असत्कारणं सत्कार्यं जीवं चेतनमजीवं जडम् १० तर्हि किं सत्यं तदाह ज्ञानं सत्यम् व्याव

एवंनिरुक्तंक्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानात्परमाणवोये अविद्ययामनसाकल्पितास्तेयेषांसमूहेनकृतो-
विशेषः ९ एवंकृशंस्थूलमणुर्बृहद्यदसच्चसज्जीवमजीवमन्यत् द्रव्यस्वभावाशयकालकर्मनाम्नाऽजया
वेहिकृतंद्वितीयम् १० ज्ञानंविशुद्धंपरमार्थमेकमनंतरंत्वबहिर्ब्रह्मसत्यम् प्रत्यक्प्रशांतंभगवच्छब्दसं
ज्ञंयद्वासुदेवंकवयोवदंति ११ रहूगणैतत्तपसानयातिनचेज्ययानिर्वपणाद्गृहाद्वा नच्छंदसानैवजलाग्नि
सूर्यैर्विनामहत्पादरजोभिषेकम् १२ यत्रोत्तमश्लोकगुणानुवादः प्रस्तूयतेग्राम्यकथाविघातः निषेव्यमा
णोऽनुदिनंमुमुक्षोर्मतिंसतींयच्छतिवासुदेवे १३

हारिकसत्यत्वंव्यावर्तयति परमार्थंवृत्तिज्ञानव्यवच्छेदार्थानिषट्
विशेषणानि विशुद्धम् तत्त्वाविद्यकं एकं तत्तु नानारूपं अनंतरं त्वबहिः बाह्याभ्यंतरशून्यं तत्तु विपरीतं ब्रह्म परिपूर्णं तत्तु परिच्छि
न्नं प्रत्यक् तत्तु विषयाकारम् प्रशांतं निर्विकारं तदेवं स्वरूपज्ञानं सत्यमित्युक्तं कीदृशं तत् ऐश्वर्यादिषड्गुणत्वेन भगवच्छब्दः सं-
ज्ञा यस्य यच्च ज्ञानं वासुदेवं वदंति ११ एतत्प्राप्तिस्तु महत्सेवां विना न भवतीत्याह हे रहूगण एतत् ज्ञानं तपसा पुरुषो न याति इज्य
या वैदिककर्मणा निर्वपणात् अन्नादिसंविभागेन गृहाद्वा तन्निमित्तपरोपकारेण छंदसा वेदाभ्यासेन जलाग्न्यादिभिरुपासितैः
१२ महत्सेवायास्तत्प्राप्त्युपायतामाह यत्र येषु महत्सु ग्राम्यकथानां विघातो यस्मात् १३ ५ ६७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

विषयसंगस्तु योगभ्रंशक इति वदन् कस्त्वं निगूढश्चरसीति प्रश्नस्योत्तरमाह अहमिति द्वाभ्याम् विमुक्तो दृष्टश्रुताभ्याम् संगनिमित्तो बं
धो येन हतोऽर्थः प्रयोजनं यस्य १४ श्रीकृष्णार्चनं भ्रष्टमप्युद्धरतीत्याह सेति जनसंगाद्विशंकमानः अविवृत्तः अप्रकटः १५ असंगैर्महद्वि
र्यः सत्संगस्तेन जातं ज्ञानमेवासिः खड्गस्तेन छिन्नमोहः सन् अध्वनः संसारमार्गस्य अतिशयितं श्रेष्ठं पारं हरिं याति यद्वा पारमति
क्रम्य हरिं याति अतिरतिक्रमणे चेति कर्मप्रवचनीयत्वाद्द्वितीया तस्य हरेरीहानां कथनस्मृतिभ्यां लब्धा स्मृतिर्येन सः १६ इ
ति पंचमे टीकायां द्वादशोऽध्यायः १२ त्रयोदशे विरक्ताय यथातत्त्वनिरूपणं इति वैराग्यदार्ढ्याय भवाटव्युपवर्ण्यते १ अध्वनः पार
मित्युक्तम् तदेवाध्वानप्रसिद्धमार्गरूपकेण वैराग्याय प्रपंचयति दुरत्यये दुरन्ते अध्वनि प्रवृत्तिमार्गे रजस्तमःसत्त्वैर्विभक्तानि कर्माणि

अहं पुरा भरतो नाम राजा विमुक्तदृष्टश्रुतसंगबंधः आराधनं भगवत ईहमानो मृगोऽभवं मृगसंगाद्धतार्थः
१४ सा मां स्मृतिर्मृगदेहेऽपि वीर कृष्णार्चनप्रभवा नो जहाति अथो अहं जनसंगादसंगो विशंकमानोऽविवृ
तश्चरामि १५ तस्मान्नरोऽसंगसुसंगजातज्ञानासिनेहैव विवृक्णमोहः हरिं तदीहाकथनस्मृतिभ्यां लब्ध
स्मृतिर्यात्यतिपारमध्वनः १६ इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे ब्राह्मणरहूगणसंवादे द्वादशो
ऽध्यायः १२ ब्राह्मण उवाच दुरत्ययेऽध्वन्यजया निवेशितो रजस्तमःसत्त्वविभक्तकर्मदृक् स
एष सार्थोऽर्थपरः परिभ्रमन् भवाटवीं याति न शर्म विंदति १ यस्यामिमे षण्नरदेव दस्यवः सार्थं विलुंपंति कु
नायकं बलात् गोमायवो यत्र हरंति सार्थिकं प्रमत्तमाविश्य यथोरणं वृकाः २

कार्यतया पश्यतीति तथा स एष प्रसि
द्धः सार्थो जीवसमूहः अर्थपरः सत्स्वार्थः सन् यथा वणिक्सार्थोऽर्थार्जनाय गच्छन्नटवीं याति तद्वत् १ अस्याध्यायस्य व्याख्या
नरूप उत्तरोऽध्यायोऽस्ति तथाऽपि सुखप्रतिपत्तये किंचित्किंचिद्व्याख्यायते यस्यां भवाटव्यामिमे इंद्रियनामानः षड्दस्यवश्चोराः
कुत्सितो नायकः सारथिर्बुद्धिर्यस्य तं सार्थं विलुंपंति तस्य धर्म्यं धनमुपभोगेन मुष्णंतीत्यर्थः गोमायवः सृगालतुल्या दारापत्यादयः
तं मे भर्त्तापि लेत्येवं प्रविश्य प्रमत्तं सार्थिकं सार्थास्थितं हरंति इतस्ततआकर्षंति उरणं मेषं २ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

वीरुधोलतातृणानिचगुल्मानिचवल्लादिजालानिप्रभूतैरेतैर्गव्हरेदुष्प्रवेशेक्षेत्रे कठोरैस्तीव्रैर्दंशैर्मक्षिकाविशेषैर्मशकैश्चयथाकश्चिदु पद्रुतोभवति एवंकामकर्मादिभिर्गव्हरेगृहाश्रमेवर्तमानोदुर्जनैरुपद्रुतोभवतीत्यर्थः गंधर्वपुरवदघटमानमेवदेहादिकंप्रकर्षेणसत्य मेवेदमितिपश्यतिक्वचिक्कचिक्कापिक्वापिआशुरयःअतिवेगउल्मुकाकारोग्रहःपिशाचःतत्तुल्यंसुवर्णमुपादेयत्वेनप्रपश्यतीत्यर्थः३ निवासादिष्वात्मस्वभावोयस्याःसाबुद्धिर्यस्यसःततस्ततोधावतीत्यस्यत्रतावानेवार्थः वात्याचक्रवातःतस्याउत्थितःपांसुस्ते नधूम्राःदिशःरजस्वलेरजोव्याप्तेअक्षिणीयस्यसयथानजानाति तथावात्येवभ्रमयतीयास्त्रीतस्यामुद्भूतैरागादिभिःअप्रकाशमा नादिग्देवताःकर्मसाक्षिभूतानजानातीत्यर्थः४ अदृश्यानांझिल्लीनांभृंगारिकासंज्ञानांकीटविशेषाणां स्वनैःकर्णयोःशूलोव्यथा

प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगव्हरेकठोरदंशैर्मशकैरुपद्रुतः क्वचित्तुगंधर्वपुरंप्रपश्यतिक्वचित्क्वचिच्चाशुरयोल्मुकग्रहम् ३ निवासतोयद्रविणात्मबुद्धिस्ततस्ततोधावतिभोअटव्याम् क्वचिच्चवात्योत्थितपांसुधूम्रा दिशोनजानातिरजस्वलाक्षः ४ अदृश्यझिल्लीस्वनकर्णशूलउलूकवाग्भिर्व्यथितांतरात्मा अपुण्यवृक्षान् श्रयतेक्षुधार्दितोमरीचितोयान्यभिधावतिक्वचित् ५ क्वचिद्वितोयाःसरितोभियातिपरस्परंचालषतेनि रंधः आसाद्यदावंक्वचिदग्नितप्तोनिर्विद्यतेक्वचयक्षैर्हृतासुः ६ शूरैर्हृतस्वःक्वचनिर्विण्णचेताःशोचन्वि- मुह्यन्नुपयातिकश्मलम् क्वचिच्चगंधर्वपुरंप्रविष्टःप्रमोदतेनिर्वृतवन्मुहूर्तम् ७

यस्य उलूकाघूकाः तेषांवा- ग्भिर्व्यथितोंऽतरात्मामनोयस्य अप्रत्यपरोक्षमप्रियवक्तारोझिल्लीतुल्याःप्रत्यक्षमप्रियवक्तारोघूकतुल्याःयेषांछायापिपाप- हेतुःतेअपुण्यवृक्षाःतत्तुल्यानधार्मिकान् सेवतेमरीचितोयानीति निष्फलत्वेनविज्ञातानपिविषयान् ५ वितोयास्तुसरितःप तितस्यगात्रभंगात्साद्योदुःखंभवतिनचोदकलाभः तद्वदिहचपरत्रचदुःखदान् पाखंडानभियाति आलषतेदायादाद्दस्योऽन्नादि वांछतिउभयत्रापिसएवार्थः दावंदावाग्नितुल्यंदुःखदंगृहंप्राप्यशोकाग्निनातप्तोनिर्विद्यतेविषीदति तत्रचयक्षाराक्षसतुल्यैः राजभिःहृतमसुवत्प्रियंधनंयस्यसनिर्विद्यते ६ अन्यैश्चशूरैर्हृतंस्वंवित्तंयस्यनिर्विण्णंचेतोयस्यकश्मलंमूर्च्छांगंधर्वपुरमिव मनोरथोपगतपितृपुत्रादिसमाजंप्रविष्टःसन् ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कंटकादिविद्धांघ्रिरिवविघ्नैरभिभूतः सन्नगतुल्यंमहत्कर्मारोढुंकर्तुमिच्छुर्विमनाइवआस्ते पदेपदेक्षणेक्षणे अभ्यंतरेणवह्निनाजाठरे-
ण ८ अजगराहिनानिद्रारूपेणगिलितोनवेत्ति विपिनेत्यक्तःशवइवदंदशूकोहिंस्रोदुर्जनैर्दष्टःपीडितः अंधोलुप्तविवेकः अंधकूपेमो
हेपतितःतमिस्रेदुःखेशेतेलीयते ९ क्षुद्ररसान् परयोषादीन्विचिन्वन्गवेषयन् तन्मक्षिकाभिर्योषादिस्वामिभिः विमानः अवज्ञातः ता
डितःसन्व्यथितोभवति यदिकथंचित्तत्रातिक्लेशेनप्रतिलब्धमानःप्राप्तयोषादिर्भवति तदाबलादन्येपहरंति नान्यदाभियुक्तेनदानतो
ऽप्यन्येहरंति १० यत्किंचित् अत्यल्पमपिमिथोव्यवहरन् क्रयादिनागृण्हन् वित्तशाठ्यात् धनवंचनात् ११ शय्यादिहीनःआस्यते

चलन्क्वचित्कंटकशर्करांघ्रिर्नगारुरुक्षुर्विमनाइवास्ते पदेपदेभ्यंतरवह्निनार्दितःकौटुंबिकःक्रुध्यतिवै
जनाय ८ क्वचिन्निगीर्णोऽजगराहिनाजनोनावैतिकिंचिद्विपिनेपविद्धः दष्टस्मशेतेक्वचदंदशूकैरंधोऽध
कूपेपतितस्तमिस्रे ९ कर्हिस्मचित्क्षुद्ररसान्विचिन्वंस्तन्मक्षिकाभिर्व्यथितोविमानः तत्रातिकृच्छ्रात्प्रतिल
ब्धमानोबलाद्विलुंपत्यथतंततोऽन्ये १० क्वचिच्चशीतातपवातवर्षप्रतिक्रियांकर्तुमनीश आस्ते क्वचिन्मिथोविप
णन्यच्चकिंचिद्विद्वेषमृच्छत्युतवित्तशाठ्यात् ११ क्वचित्क्वचित्क्षीणधनस्तुतस्मिन्शय्यासनस्थानविहार-
हीनः याचन्परादप्रतिलब्धकामःपारक्यदृष्टिर्लभतेवमानम् १२ अन्योन्यवित्तव्यतिषंगवृद्धवैरानुबंधो
विवहन्मिथश्च अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्तबाधोपसर्गैर्विहरन्विपन्नः १३ तांस्तान्विपन्नान्सहितत्र त
त्रविहायजातंपरिगृह्यसार्थः आवर्ततेद्यापिनकश्चिदत्रवीराध्वनःपारमुपैतियोगम् १४

शय्यासनंकंबलादिस्थीयतेऽत्रेतिस्थानम् गृहम् विहरंत्यनेनेति विहारोयानादियाचमानोपियदापरस्मादप्राप्तकामस्तदाप
रकीयेषुवस्तुषुनिर्दिष्टैरभिलाषोयस्यसोवमानंप्राप्नोति १२ एवमन्योऽन्यवित्तव्यतिषंगेणधनविनिमयेनविवृद्धोवैरानुबंधोयस्यतथा
विधोऽपिपरस्परंविवहन् विवाहादिसंबंधंकुर्वन् उरुभिः कृच्छ्रैःश्रमैर्वित्तबाधैःउपसर्गैश्चद्वेषादिभिर्विपन्नःमृतप्रायोभवति १३ दु
रत्ययत्वमध्वनोदर्शयति तांस्तान्विपन्नान्मृतान्विहायजातंजातंपरिगृह्यविहरन् यतःप्रस्थितःतंप्रतिनावर्तते हे वीरअध्वनःपा
रंयोगस्तंचनोपैति अत्रसार्थेकश्चिदतिसमर्थोऽपि १४ ५ ५ ५ ५ २९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवाह मनस्विनः शूराः निर्जिता दिग्गजेंद्रा यैः ममेयं भूर्ममेयमिति भुवि निमित्तभूतायां बद्धवैरा यैः न्यस्तदंडः सन्यासी यां दृष्ट्वा
पदमभियाति तत्तु न व्रजति १५ सिंहावलोकनेन पुनर्भवाटवीमेवानुवर्तयति प्रसज्जति आसक्तिं करोति कीदृशः लतानां भुजाः
शाखास्तद्वत् सुकुमारा ये स्त्रीणां भुजाः तदाश्रयः सन् तदाश्रया अव्यक्तपदा अस्फुटाक्षराः कलभाषिणो ये द्विजाः पक्षिणः तत्तुल्येषु
स्त्रीसंगप्रसक्तेषु पदे स्वस्पृहा यस्य तादृशो भूत्वा हरिचक्रं सिंहसमूहः तत्तुल्यात्कालचक्रनिमित्तात् जन्ममरणादेः त्रसन् तत्परि
हाराय कैश्चित्प्रलोभितो बकादिवद्दंचकैः क्षुद्रैः क्रूरैश्च पाखंडैः सह सख्यं करोति तेषु प्रविशति १६ तैर्वंचितस्तत्र फलाभावं ज्ञा-
त्वा हंसानां ब्राह्मणानां कुलं पुनः प्रविशन् तेषां शीलं प्रायश्चित्तपूर्वकं पुनरुपनयनाद्याचारमरोचयन् अप्रियं पश्यन् वानरतुल्या

मनस्विनो निर्जितदिग्गजेंद्रा ममेति सर्वे भुवि बद्धवैराः पृथे शयारन्न तु तद्व्रजंति यन्न्यस्तदंडो गतवैरो
भियाति १५ प्रसज्जति क्वापि लताभुजाश्रयस्तदाश्रयाव्यक्तपदद्विजस्पृहः क्वचिच्च कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्
सख्यं विधत्ते बककंकगृध्रैः १६ तैर्वंचितो हंसकुलं समाविशन्नरोचयच्छीलमुपैति वानरान् तज्जातिरासेन
सुनिर्वृतेंद्रियः परस्परोद्वीक्षणविस्मृतावधिः १७ द्रुमेषु रंस्यन्सुतदारवत्सलो व्यवायदीनो विवशः
स्वबंधने क्वचित्प्रमादाद्गिरिकंदरे पतन्वल्लीं गृहीत्वा गजभीत आस्थितः १८ अतः कथंचित्स विमुक्त-
आपदः पुनश्च सार्थं प्रविशत्यरिंदम अध्वन्यमुष्मिन्नजया निवेशितो भ्रमञ्जनोऽद्यापि न वेद कश्चन २० र
द्गणत्वमपिह्यध्वनोऽस्य संन्यस्तदंडः कृतभूतमैत्रः असज्जितात्माहरिसेवया शितज्ञानासिमादाय तरा
तिपारम् २१

न भ्रष्टाचारान् शूद्रप्रायानुपैति तज्जातिरासेन वानरजातिक्रीडयास्त्रियाभिः सुनिर्वृतः भूय परस्परमुखोद्वी
क्षणेन विस्मृतो जीवितावधिर्येन १७ द्रुमवत् केवलदृष्टार्थेषु गृहेषु व्यवायदीनः स्मरतेच्छया कृपणः एवंस्वस्य बंधनं प्राप्तः तस्मिन् वि
वशः परिहर्तुमशक्तः पाठांतरे तु वने संसारे चरान्नित्यर्थः गिरिकंदरवदतिभयानके रोगादिदुःखे पतन् कंदरस्थगजतुल्यान्मृत्योः भी
तः सन् वल्लीतुल्यं प्राचीनं कर्मावलंब्यावस्थितो भवति १८ सार्थं प्रविशति यथापूर्वं प्रवृत्तिमार्गे रमते १९ त्वमपि अध्वनि निवेशितद्-
स्त्वनुषंगः अतोऽस्याध्वनः पारमलितर असज्जितात्माविषये घनभिनिवेशितचित्तः सन् हरिसेवयाशितं तीक्ष्णीकृतम् २१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

अखिलजन्मसुशोभनंनृजन्मैवनपरंश्रेष्ठंयेभ्योदेवादिजन्मभ्यः तैरपिकिममुष्मिन् स्वर्गेऽपिजन्मभिः किंनकिंचित् यत् येषुजन्मसुस्व-
र्गेवावोमहात्मनांसमागमः प्रचुरोनभवतिहृषीकेशस्ययशसाकृतः शोधितआत्मायैस्तेषां २१ संततमुपासितैः त्वत्पादाब्जरेणु-
भिर्हतमंहोयस्यतस्याऽधोक्षजेनिर्मलाभक्तिर्भवतीतिनैवाद्भुतम् यस्यतवमुहूर्तमात्रभवात्समागममात्रादपिदुस्तर्केणबद्धमूलोऽपि
ममअविवेकोनष्टः २२ ब्रह्मविदः केनरूपेणविचरंतीत्यज्ञानात्सर्वान्नमस्यति नमइति येबटवोक्रीडारतत्वादश्रृट्यथोरेयास्तान्

राजोवाच अहोनृजन्माखिलजन्मशोभनंकिंजन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन् नयद्धृषीकेशयशःकृतात्मनां
महात्मनांवःप्रचुरःसमागमः २१ नह्यद्भुतंत्वच्चरणाब्जरेणुभिर्हतांहसोभक्तिरधोक्षजेमला मौहूर्तिकाद्य-
स्यसमागमाच्चमेदुस्तर्कमूलोऽपहतोऽविवेकः २२ नमोमहद्भ्योस्तुनमःशिशुभ्योनमोयुवभ्योनमआव
टुभ्यः येब्राह्मणागामवधूतलिंगाश्चरंतितेभ्यःशिवमस्तुराज्ञाम् २३ श्रीशुकउवाच इत्येव
मुत्तरामातःसवैब्रह्मर्षिसुतःसिंधुपतयआत्मसतत्त्वंविगणयतःपरानुभावःपरमकारुणिकतयोपदि
श्यरहूगणेनसकरुणमभिवंदितचरणआपूर्णार्णवइवनिभृतकरणोर्म्याशयोधरणिमिमांविचचार २४
सौवीरपतिरपिसुजनसमवगतपरमात्मसतत्त्वआत्मन्यविद्याऽध्यारोपितांदेहात्ममतिंविससर्ज एवं-
हिनृपभगवदाश्रिताश्रितानुभावः २५

प्यभिव्याप्यसर्वेभ्योनमइत्यर्थः स्वदृष्टांतेनराज्ञांमहदवज्ञांसंभाव्याह
राज्ञांशिवमस्त्विति २३ उत्तरामातायस्यहेउत्तरामातः विगणयतः नगणयतः अवमंतर्यपिपरमकारुणिकत्वेनसिंधुपतये
आत्मतत्त्वमुपदिश्यनिभृताःशांताःकरणानामूर्मयोयस्मिन्सआशयोयस्य २४ सुजनात्तस्मात्सम्यगवगतंपरमात्मसतत्त्वं
येनतथाभूतःसन्तदानीमेवदेह आत्ममतिंचविससर्ज हेनृपभगवदाश्रितोभरतः तदाश्रितोरहूगणोयः तस्यानुभावःस ३०
योदेहाहंकारत्यागः २५

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

पारोक्ष्येणवणिक्सार्थकरूपकेणआर्याणांविवेकिनांमनीषयैवदस्युस्थानीयानींद्रियाणिगोमायुस्थानीयान्यपत्यादीनीत्येवंकल्पितविषयः अव्युत्पन्नस्यतुलोकस्यजनस्यसम्यक् अधिगमोनभवति अथअतः तदेतदेवभवाध्वरूपंसमवेतानुकूल्येन प्रस्फुतेनतत्तदनुरूपार्थोपकल्पनेन २६ इतिपंचमेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ चतुर्दशेभवारण्यरूपकव्याकृतिःकृता प्रस्फुतेनतस्यगोमायुमशकाद्यर्थकल्पनम् १ यःपरीक्षितापृष्टः सः श्रीशुकउवाच सहेतिसूतोक्तिः दुरत्ययेऽध्वन्यजयानिवेशितइतियदुक्तंतदेवनिवेशनप्रकारकथनेनप्रपंचयति यएषप्रसिद्धोजीवलोकः अयंविष्णोर्मायया अस्फुगमेऽध्वन्यापतितोभवाटवींगतःसन् हरिरूपस्यगुरो

राजोवाच योह्वाइह बहुविदामहाभागवतत्वयाऽभिहितः पारोक्ष्येणवचसाजीवलोकभवाध्वास्थ्यार्यमनीषिकया कल्पितविषयोनांजसाऽव्युत्पन्नलोकसमधिगमः अथतदेवैतद्दुरवगमंसमवेतानुकूल्येननिर्दिश्यतामिति २६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ सहोवाच यएषदेहात्ममानिनांसत्वादिगुणविशेषविकल्पितकुशलाकुशलसमवहारविनिर्मितविविधदेहावलिभिर्वियोगसंयोगाद्यनादिसंसारानुभवस्यद्वारभूतेनषडिंद्रियवर्गेणतस्मिन्दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्यापतितईश्वरस्यभगवतोविष्णोर्वशवर्तिन्यामाययाजीवलोकोऽयंयथावणिक्सार्थोऽर्थपरःस्वदेहनिष्पादितकर्मानुभवःश्मशानवदशिवतमायांसंसाराटव्यांगतोनाद्यापिविफलबहुप्रतियोगेहस्तत्तापोपशमनींहरिगुरुचरणारविंदमधुकरानुपदवीमवरुंधे यस्यामुहवाएतेषडिंद्रियनामानःकर्मणादस्यवएवते १

श्चरणारविंदेयेमधुकराःसेवकास्तेषामनुपदवींतैरनुष्ठितंभक्तिमार्गमद्यापिनावरुंधेनसंप्राप्नोतीत्यन्वयः मायायाःस्वकार्यद्वारेणसंसारमार्गपातहेतुत्वमाह देहात्ममानिनांसत्वादिगुणविशेषैर्विकल्पितानिविभक्तानियानिकुशलाकुशलानिवामिश्रकर्माणितैर्विनिर्मिताभिर्विविधदेहावलीभिर्वियोगसंयोगादिर्योऽनादिःसंसारः तदनुभवस्यद्वारभूतेनतस्मिन्संसाररूपेदुर्गमार्गवदसुगमेऽध्वन्यापतितः यथावणिजांसार्थःसमूहः अर्थार्जनपरः स्वदेहनिष्पादितानांकर्मणांफलद्वारेणानुभवोयस्य विफलाश्चबहुप्रतियोगाः बहुविघ्नाश्चईहाश्चेष्टायस्यसः तस्यांसंसाराटव्यांयेतापास्तेषामुपशमनींनाशनीम् यस्यामित्यादिव्याचष्टेयस्यांभवाटव्याम् १

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

दस्युतुल्यंतेषांकर्मप्रदर्शयति तद्यथेति धर्मोपयिकंधर्मकारणं तमेवस्वाभिप्रेतंधर्ममाह साक्षादिति तंतुसांपरायेपरलोकार्थमु-
दाहरंति तद्धर्म्यधर्मार्हधनं दर्शनाद्याःपंचज्ञानेंद्रियाणांवृत्तयःसंकल्पव्यवसायावंतःकरणस्य एतेगृहे योग्राम्यउपभोगः तेन
कुनाथस्यकुबुद्धेरजितात्मनोविलुंपंति यथाचोराःकुपालकस्यानवहितात्मनःसार्थस्यधनंहरंतितद्वत् २ गोमायवोयत्रेत्येत-
द्व्याचष्टे अथवेत्यर्थांतरोपन्यासे कर्मणात्वृकाःसृगालाश्चकदर्यस्यातिलुब्धस्य ३ प्रभूतवीरुत्तृणगुल्मगह्वरे इत्येतद्व्याचष्टे

तद्यथापुरुषस्यधनंयत्किंचित्साक्षाद्धर्मोपयिकंबहुकृच्छ्राधिगतंसाक्षात्परमपुरुषाराधनलक्षणोयो
ऽसौधर्मस्तंतुसांपरायउदाहरंति तद्धर्म्यंधनंदर्शनस्पर्शनश्रवणास्वादनावघ्राणसंकल्पव्यवसायगृहग्रा
म्योपभोगेनकुनाथस्याजितात्मनोयथासार्थस्यतथाजितात्मनोविलुंपंति २ अथचयत्रकौटुंबिकादाराप
त्यादयोनाम्नाकर्मणावृकसृगालाएवअनिच्छतोऽपिकदर्यस्यकुटुंबिनउरणकवत्संरक्ष्यमाणंमिषतोऽपि
हरंति ३ यथाह्यनुवत्सरंकृष्यमाणमप्यदग्धबीजंक्षेत्रंपुनरेवावपनकालेगुल्मतृणवीरुद्भिर्गह्वरमिवभव
ति एवमेवगृहाश्रमःकर्मक्षेत्रंयस्मिन्नहिकर्माण्युत्सीदंतियदयंकामकरंडएषआवसथः ४ तत्रगतोदंश
मशकसमापसदैर्मनुजैः शलभशकुंततस्करमूषकादिभिरुपरुध्यमानः बहिःप्राणःक्वचित्परिवर्तमानो
ऽस्मिन्नध्वन्यविद्याकामकर्मभिरुपरक्तमनसाऽनुपपन्नार्थंनरलोकंगंधर्वनगरमुपपन्नमितिमिथ्यादृष्टिर
नुपश्यति ५

तथाहीति अदग्धानिबीजानियस्मिन् यद्यस्मात्योऽयमावसथ आश्रमः एषकामानांकरंडःयथाकर्पूरभाज
नेकर्पूरक्षयेऽपिपरिमलोनक्षीयते एवमत्रवासनानामक्षीणत्वान्नकर्माण्युत्सीदंतिइत्यर्थः ४ दंशमशकतुल्यैरपसदैर्नीचैः शलभा
दिभिश्चउपरुध्यमानःपीड्यमानोबहिःप्राणोवित्तंयस्यतथाविधोऽयमस्मिन्नध्वनिपरिभ्रमन् अविद्यादिभिरुपरक्तेनमनसा- ३१
गंधर्वपुरतुल्यमघटमानंनरलोकंसत्यतयामिथ्यादृष्टिरनुपश्यति ५ ६२ ६५ ६९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

प्रपश्यतीति प्रशब्दसूचितमर्थांतरं दर्शयति तत्र च गंधर्वपुरे क्वचिदातपोदकं मृगतृष्णाजलं तत्तुल्यान् विषयाननुपधावतीति ६ क्वचित् क्वचिच्चाशश्रयोल्मुकगृहमित्येतद्व्याचष्टे क्वचिच्चाशेषाणां दोषाणां निषदनं स्थानं पुरीषविशेषमग्नेर्विद्वातस्य पुरीषस्येव लोहितोव र्णो यस्य रजोगुणस्य तेन निर्मितात्तद्विषया मतिर्यस्य सः स्वर्णमुपादातुमिच्छति अग्निकामेन कातरः परवशः उल्मुकसदृशं पिशाच मिव शीतातुरो ह्यरण्ये ऽग्निवज्ज्वाज्वल्यमानं ततस्ततो धावंतमुल्मुकपिशाचमग्निबुध्द्यानुधावति न तु तं प्राप्नोति कथंचित्प्राप्नश्चेत्त र्हि तेन भक्षितः सन्म्रियते एवं स्वर्णमनुधावन्नपीत्यर्थः ७ निवासतोयद्रविणेत्येतद्व्याचष्टे अथेति निवासादिषु नेकधात्मनः उ पजीव्येषु अभिनिवेशो यस्य ८ क्वचिच्चवात्योथितेत्येतद्व्याचष्टे क्वचिच्चेति आरोहमंकमूतस्मिन्काले यद्रजः रागस्तेन रजः स्थावर

क्वचिदातपोदकनिभान्विषयाननुपधावति पानभोजनव्यवायादिव्यसनलोलुपः ६ क्वचिच्चाशेषदोषनि षदनं पुरीषविशेषं तद्वर्णगुणनिर्मितमतिः स्वर्णमुपादित्सत्यग्निकामकातर इवोल्मुकपिशाचम् ७ अ थ कदाचिन्निवासपानीयद्रविणाद्यनेकात्मोपजीवनाभिनिवेश एतस्यां संसाराटव्यामितस्ततः परिधा वति ८ क्वचिच्च वात्यौपम्यया प्रमदयारोहमारोपितस्तत्कालरजसा रजनीभूत इवासाधुमर्यादो रजस्वला क्षोऽदिग्देवता अतिरजस्वलमतिर्न विजानाति ९ क्वचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यः स्वयं पराभिध्यानेन विभ्रंशितस्मृतिस्तयैव मरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधावति १० क्वचिदुलूकझिल्लीस्वनवदतिपरुषर भसाटोपं प्रत्यक्षं परोक्षं वा रिपुराजकुलनिर्भर्त्सितेनातिव्यथितकर्णमूलहृदयः ११ केण रजन्यां रात्रो भूता इव

क्वस्वपाठे रजनीभूतस्तमोमय इवातीव रजसाच्छन्नमतिः अत एव रजोव्याप्तत्वात् रविदिक्षु स्थिता मर्यादाऽतिक्रमसाक्षिभूता देव तान जानाति ९ अनुपादेयमेवोपादेयतया गृह्णातीति प्रक्रमसाजात्याउत्तरश्लोकचतुर्थपादं प्रथमं व्याचष्टे क्वचित्सकृदिति क्वचि दातपोदकनिभानित्यत्र मिथ्याविषयेषु लंपटत्वमुक्तम् निवासतोयेत्यत्र तदर्जनप्रयास उक्तः अत्र तु बाधितेष्वपि पुनः प्रवृत्तिरु च्यते इत्यपौनरुक्त्यम् स्वयमेव सकृदवगतं विषयाणां वैतथ्यं विफलत्वं येन पराभिध्यानेन देहाभिनिवेशेन विभ्रंशिना स्मृतिर्यस्य तयैव विभ्रंशिन्या स्मृत्या स्मृतिभ्रंशादेवेत्यर्थः १० अन्यच्च झिल्लीस्वनेत्येतद्व्याचष्टे क्वचिदुलूकेति अतिपरुषो रभसः उत्साहस्तेना टोपः संभ्रमो यथा भवत्येवं रिपूणां राजकुलस्य च निर्भर्त्सितेन अतिव्यथितं कर्णमूलं हृदयं च यस्य ११ ६ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अपुण्यवृक्षानित्येतद्व्याचष्टे सयदेतिदुग्धमुपभक्तंपूर्वसकृतंयेन तदाकारस्करोविषतिंदुः तत्प्रमुखाःयेपुण्यद्रुमास्तथाविधाल्लनाश्च
विषोदपानाश्चविषकूपाः तत्तुल्यान्दृष्टादृष्टप्रयोजनशून्यधनान् १२ क्वचिद्दितोयाःसरितइत्येतद्व्याचष्टे एकदाक्वचिदसत्प्र-
संगात्निकृतावंचितामतिर्यस्यसः निरुदकनदीगर्त्तपातेयथासद्यःशिरःस्फुटतिपश्चादपितद्दुःखनानुवर्त्ततेएवमिहपरत्रचदुःख
दम् १३ परस्परंचालषतेनिरंधइत्येतद्व्याचष्टे यदात्विति अंधः अन्नंनोपन मतिनोपतिष्ठतिपितृपुत्राणांबर्हिःकुशाःतद्वतःपितुः
पुत्राणांवाकुशादितृणमात्रमपियेष्वपश्यतितान्भक्षयतिबाधतइत्यर्थः पितृपुत्रबर्हिष्मानितितुपाठःसुगमः १४ आसाद्यदावमि

सयदादुग्धपूर्वसकृतस्तदाकारस्करकाकतुंडाद्यपुण्यद्रुमलताविषोदपानवदुभयार्थशून्यद्रविणान्जी
वन्मृतान्स्वयंजीवन्म्रियमाणउपधावति १२ एकदासत्प्रसंगान्निकृतमतिर्व्युदकस्रोतःस्खलनवदुभ
यतोऽपिदुःखदंपाखंडमभियाति १३ यदातुपरबाधयांऽधआत्मनेनोपनमतितदाहिपितृपुत्रबर्हिष्म
तःपितृपुत्रान्वास्वलुभक्षयति १४ क्वचिदासाद्यगृहंदाववत्प्रियार्थविधुरमसुखोदर्कंशोकाग्निनाद
ह्यमानोभृशंनिर्वेदमुपगच्छति १५ क्वचित्कालविषमितराजकुलरक्षसाऽपहृतप्रियतमधनासुःप्रमृत
कइवविगतजीवलक्षणआस्ते १६ कदाचिन्मनोरथोपगतपितृपितामहाद्यसत्सदितिस्वप्ननिर्वृतिलक्षणम
नुभवति १७ क्वचिद्गृहाश्रमकर्मचोदनातिभरगिरिमारुरुक्षमाणोलोकव्यसनकर्षितमनाःकंटकशर्करा
क्षेत्रंप्रविशन्निवसीदति १८ क्वचिच्चदुःसहेनकायाभ्यंतरवह्निनागृहीतसारःस्वकुटुंबायक्रुध्यति १९

त्येतद्व्याचष्टे क्वचिदासाद्येति १५ क्वचयक्षैर्हृतासुरित्येतद्व्याचष्टेक्वचित्कालेनविषमितंप्रतिकूलतांनीतंयद्राजकुलंतदेवरक्षः
तेनअपहृताःप्रियतमधनरूपाःअसवोयस्यविगतानिजीवलक्षणानिहर्षादीनियस्यप्रमृतेहतस्वइत्यस्यनेनैवव्याख्यातम्
१६ क्वचिच्चगंधर्वपुरंप्रविष्टइत्येतद्व्याचष्टेकदाचिन्मनोरथप्राप्तंपित्राद्यसदेवसदितिमत्वापूर्वंगंधर्वपुरवदघटमानंदर्शनमु
क्तमिदानींतन्निमित्तसुखासक्तिरुच्यतइतिभेदः १७ चलन्क्वचिदित्येतद्व्याचष्टे क्वचिद्गृहाश्रमेयाः कर्मचोदनास्तासामतिभ ३२
रोतिविस्तारःसएवगिरिस्तमारुरुक्षन् तदतंगंतुमिच्छन् १८ पदेपदेभ्यंतरवह्निनेतिव्याचष्टे क्वचिच्चदुःसहेनेति १९ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कश्चिन्निगीर्णइत्येतद्व्याचष्टे सएवेति २० दष्टःस्मशेतइत्येतद्व्याचष्टे कदाचिदिति मानोगर्वएवदंष्ट्रापरपीडाकरत्वात् भग्नामान
दंष्ट्रायस्य अतएवनलब्धोनिद्रायाःक्षणोऽपियेन २१कर्हिस्मचित्क्षुद्ररसानित्येतद्व्याचष्टे कर्हिस्मकाममधुलवानिति यदानि
हतोभवति तदासद्यएवनिरयेपतति २२ प्रसंगात्प्रवृत्तस्यकर्मणःसंसारहेतुत्वंस्फुटयति अथचेति यस्मादेवंतस्मात् अथअ
नंतरमेवउभयथाइहचपरत्रच अस्मिन्प्रवृत्तिमार्गेसंसारस्यावपनंजन्मक्षेत्रंकर्मोदाहरंति २३ तत्रातिरुरुक्षुप्रतिलब्धमान-

सएवपुनर्निद्राऽजगरगृहीतोंऽधेतमसिमग्नःशून्यारण्यइवशेतेनान्यत्किंचनवेदशवइवापविद्धः २० क
दाचिद्भग्नमानदंष्ट्रोदुर्जनदंदशूकैरलब्धनिद्राक्षणोव्यथितहृदयेनानुक्षीयमाणविज्ञानोऽधकूपेऽंधव
त्पतति २१ कर्हिस्मचित्काममधुलवान्विचिन्वन्यदापरदारपरद्रव्याण्यवरुंधानोराज्ञास्वामिभिर्वानिह
तःपतत्यपारेनिरये २२ अथचतस्मादुभयथाऽपिहिकर्मास्मिन्नात्मनःसंसारावपनमुदाहरंति २३ मु
क्तस्ततोयदिबंधाद्देवदत्तउपाच्छिनत्तितस्मादपिविष्णुमित्रइत्यनवस्थितिः २४ कचिच्चशीतवाता
द्यनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानांदशानांप्रतिनिवारणेऽकल्पोदुरंतचिंतयाविषण्णआस्ते २५ क्व
चिन्मिथोव्यवहरन्यत्किंचिद्धनमन्येभ्योवाकाकिणिकामात्रमपहरन्यत्किंचिद्वाविद्वेषमेतिवित्तशा
ठ्यात् २६ अध्वन्यमुष्मिन्निमउपसर्गास्तथासुखदुःखरागद्वेषभयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोह
लोभमात्सर्येर्ष्याऽवमानक्षुत्पिपासाधिव्याधिजन्मजरामरणादयः २७

इत्येतद्व्याचष्टे मुक्तइतियदिबंधान्मुक्तोभ
वति तर्हिततःसकाशादन्योहरतितस्मादप्यन्यः नत्वसौमोक्तुंलभतइत्यर्थः २४ कचिच्चशीतातपइत्येतद्व्याचष्टे कचिच्चेतिशीतादयो
ऽनेकाआधिदैविकाद्या दशाःदुःखावस्थास्तासां २५ कचिन्मिथइत्येतद्व्याचष्टे कचिन्मिथोयत्किंचिद्धनंव्यवहरन्काकिणि
कामात्रंविंशतिकपर्दकमात्रंततोऽपिन्यूनंवायत्किंचिदपहरन्विद्वेषमेति २६ अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्तबाधोपसर्गैरित्युक्ता
नुपसर्गान् प्रपंचयति अध्वन्यमुष्मिन्निमेउरुकृच्छ्रवित्तबाधादयः तथासुखदुःखादयश्च २७ ६७ ६७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

व्यत्क्रमैः पुनरक्तैश्च नानापाठैरतः परम् दुर्गमोऽपि भवाध्वायं संप्रदायेन तीर्यते १ तत्र प्रसज्जति क्वापीत्यादिना सिंहावलोकनन्यायेनोक्तमर्थमपकृष्य क्रमेण व्याचष्टे क्वापि देवमाययेति प्रस्कन्नमपगतं विवेकज्ञानं यस्य यस्याः स्त्रियाः विहारगृहं क्रीडागृहं तदारंभे आकुलं हृदयं यस्य अनेन प्रसज्जतीति व्याख्यातं तदाश्रये त्यादि व्याचष्टे तस्या आश्रयेऽवसक्ताः संलग्नाः सुताः दुहितरश्च कलत्रं च सैव स्त्री तेषां भाषितादिभिरपहृतं हृदयं यस्य प्रहिणोति प्रक्षिपति २८ क्वचित्कदाचिद्धरिचक्रतस्त्रसन्नित्येतद्व्याचष्टे कदाचिदीश्वरस्येति परमाणुरादिः द्विपरार्द्ध अपवर्गोऽन्तः तदेवोपलक्षणं यस्य तस्मात् कालोपलक्षणादिति पृथक्पदत्वेन पाठेका-

क्वापि देवमायया स्त्रिया भुजलतोपगूढः प्रस्कन्नविवेकविज्ञानो यद्विहारगृहारंभाकुलहृदयस्तदाश्रयावसक्तसुतदुहितृकलत्रभाषितावलोकविचेष्टितापहृतहृदय आत्मानमजितात्मापारेऽन्धे तमसि प्रहिणोति २८ कदाचिदीश्वरस्य भगवतो विष्णोश्चक्रात्परमाण्वादिद्विपरार्द्धापवर्गोपलक्षणात्परिवर्तितेन वयसा रंहसा हरत आब्रह्मतृणस्तंबादीनां भूतानामनिमिषतो वित्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरं कालचक्रनिजायुधं साक्षाद्भगवन्तं यज्ञपुरुषमनादृत्य पाखंडदेवताः कंकगृध्रबककवटप्राया आर्यसमयपरिहृताः सांकेत्येनाभिधत्ते २९ यदा पाखंडिभिरात्मवंचितैस्तैरुरु वंचितो ब्रह्मकुलं समावसंस्तेषां शीलमुपनयनादिश्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानेन भगवतो यज्ञपुरुषस्य आराधनमेव तदरोचयन् शूद्रकुलं भजते निगमाचारेऽशुद्धितो यस्य मिथुनीभावः कुटुंबभरणं यथा वानरजातेः ३०

ऽस्वरूपादित्यर्थः रंहसा शीघ्रेण परिवर्तितेन परिभ्रमणेन वयसा बाल्यादिक्रमेण ब्रह्माणमभिव्याप्य तृणस्तंबआदीनि भूतानि चक्रतः सकाशाद्वित्रस्तहृदयः सन् पाखंडदेवता आभिमुख्येन धत्त इत्यन्वयः अनिमिषतः निमेषमकुर्वतः अप्रमत्तादित्यर्थः मिषतां प्रतिकर्तुमशक्तानामित्यर्थः कर्मणि षष्ठ्यः कालचक्रं निजं नित्यमायुधं यस्य सांकेत्येन मूलप्रमाणशून्येन पाखंडागमेन २९ तैर्वंचित इत्येतद्व्याचष्टे यदा त्विति आत्मना वंचितैः उरु अधिकं वंचितः सन् तेषां ब्राह्मणानां यच्छीलमुपनयनादि तदरोचयन् शूद्रवद्वर्त्तते निगमोक्ताचारे अशुद्धितः स्वस्य शक्त्यभावात् यस्य शूद्रस्य केवलं मिथुनीभावः कुटुंबभरणं च व्यापारो नाग्निहोत्रादेः ३०

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तज्जातिरासेनेत्यादिव्याचष्टे तत्रापिनिरवरोधः प्रति बंधरहितः स्वैरेणस्वेच्छयाक्रीडन्विस्मृतमृत्युकालःसन् ३१ द्रुमेषुरंस्य न्नित्येतव्याचष्टे क्वचिद्द्रुमवदिति व्यवायक्षणः मिथुनोत्सवोभवति ३२ क्वचित्प्रामादादित्येतव्याचष्टे एवमध्वनिस्फुरद्दुःखाद वरुंधानोगिरिकंदरप्रायेतमसिरोगाद्यापादिपतनीतिशेषः ३३ क्वचिच्छीतवातेत्यादिपूर्वस्मादधिकोक्तिरोगाद्यापादिपानिलः स नृशीतादिभिः क्लिश्यन्नास्तइत्यर्थः ३४ तदेवंसिंहावलोकनन्यायेनोक्तमर्थंयथास्थानमपकृष्यव्याख्यायक्रमस्थमनुवर्तयितुं

तत्रापिनिरवरोधःस्वैरेणविहरन्नतिकृपणबुद्धिरन्योन्यमुखनिरीक्षणादिनाग्राम्यकर्मणैवविस्मृत कालावधिः ३१ क्वचिद्द्रुमवदैहिकार्थेषुरंस्यन्यथावानरःसुतदारवत्सलोव्यवायक्षणः ३२ एवमध्व न्यवरुंधानोमृत्युगजभयात्तमसिगिरिकंदरप्राये ३३ क्वचिच्छीतवाताद्यनेकदैविकभौतिकात्मीयानांदुः खानांप्रतिनिवारणेअकल्पोदुरंतविषयविषण्णआस्ते ३४ क्वचिन्मिथोव्यवहरन्यत्किंचिद्धनमुपयातिवि त्तशाठ्येन ३५ क्वचित्क्षीणधनःशय्यासनाशनाद्युपभोगविहीनोयावदप्रतिलब्धमनोरथोपगतादानेवसि तमतिस्ततस्ततोवमानादीनिजनादभिलभते ३६ एवंवित्तव्यतिषंगविवृद्धवैरानुबंधोपिपूर्ववासनयामिथ उद्वहत्यथापवहति ३७ एतस्मिन्संसाराध्वनिनानाक्लेशोपसर्गबाधितः आपन्नविपन्नोयत्रयस्तमुहवावेतरस्तत्र विसृज्यजातंजातमुपादायशोचन्मुह्यन्बिभ्यद्विवदन्क्रंदन्संहृष्यन्गायन्नह्यमानःसाधुवर्जितोनैवावर्ततें द्यापियतआरब्धएषनरलोकसार्थःयमध्वनःपारमुपदिशंति ३८ यदिदंयोगानुशासनंनवाएतदवरुंधतेन्यस्त दंडामुनयउपशमशीलाउपरतात्मानःसमवगच्छंति ३९

पूर्वोक्तमेवानुवदति क्वचिन्मिथइति वित्तशाठ्येनकदाचि त्किंचिद्धनमुपयाति ३५ क्वचित्क्वचित्क्षीणधनस्त्वितिव्याचष्टे क्वचित्क्षीणधनइतिअप्रतिलब्धंयन्मनोरथेनोपगतंवांछितंतस्या दानेस्वीकारेनिश्चितमतिःसन् ३६ अन्योन्यवित्तव्यतिषंगेनेत्येतव्याचष्टे एवंवित्तव्यातिषंगेति अपवहतित्यजति ३७ अध्वन्यमु ष्मिन्नित्यादिव्याचष्टे एतस्मिन्निति आपन्नः आपदंप्राप्तः विपन्नोविनष्टोवायत्रयः तमितरस्तत्रविसृज्यनह्यमानः वहमानःसाधु वर्जितःसाधुव्यतिरिक्तः ३८ अनारभ्यत्वेहेतुमाह यदिदमिति ३९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मनस्विन इत्यादि व्याचष्टे यदपीति ये वै राजर्षयस्तेऽपि नावरुंधते किंतु परं केवलं मृधे शयीरन् प्रसज्जतीत्यादिगिरिकंदर इत्यंतम
पकृष्य व्याख्यातं ग्रंथमतिक्रम्य वल्लीं गृहलेसादिग्रंथं व्याचष्टे कर्मवल्लीमिति एवमुपरिस्वर्गतोऽपि नरलोकसार्थमेवोपयाति ४० तदे
वं भरतोक्तिं व्याख्याय तच्चरितसंग्रहश्लोकानाह तस्येदं कर्मश्लोकैरुपगायंति आर्षभस्य ऋषभपुत्रस्य अन्यो नृपः अनुवर्त्मनार्हति
वर्त्मानुगंतुं न शक्नोति ४१ तत्र हेतुमाह य इति सुहृद्राज्यं यो[illegible] योऽदुस्त्यजान् दारादीन् विष्ठामिव जहौ तस्यार्षभस्येति संबंधः दु
स्त्यजत्वे हेतुः हृदिस्पृशः मनोज्ञान् त्यागे हेतुः उत्तमश्लोके लालसा लंपटत्वं यस्य ४२ तस्यैवं विषयत्यागो न चित्रमित्याह य एवंभू-

यदपि दिगिभजयिनो यज्विनो ये वै राजर्षयः किंतु परं मृधे शयीरन् अस्यामेव ममेयमिति कृतवैरानुबंधा यां विसृज्य स्वयमुपसंहृताः कर्मवल्लीमवलंब्य तत आपदः कथंचिन्नरकाद्विमुक्तः पुनरप्येवं संसाराध्वनि वर्तमानो नरलोकसार्थमुपयाति एवमुपरिगतोऽपि ४० तस्येदमुपगायंति आर्षभस्येह राजर्षेर्मनसाऽपि महात्मनः नानुवर्त्मार्हति नृपो मक्षिकेव गरुत्मतः ४१ यो दुस्त्यजान्दारसुतान् सुहृद्राज्यं हृदिस्पृशः जहौ युवैव मलवदुत्तमश्लोकलालसः ४२ यो दुस्त्यजान्क्षितिसुतस्वजनार्थदारान्प्रार्थ्यां श्रियं सुरवरैः सदयावलोकाम् नैच्छन्नृपस्तदुचितं महतां मधुद्विट्सेवानुरक्तमनसामभवोऽपि फल्गुः ४३ यज्ञाय धर्मपतये विधिनैपुणाय योगाय सांख्यशिरसे प्रकृतीश्वराय नारायणाय हरये नम इत्युदारं हास्यन्मृगत्वमपि यः समुदाजहार ४४

नासौ नृपः सक्षित्यादीन् नैच्छदिति यत्तदुचितं सदयावलोकां भरतस्य दयाय यथा भवति एवमवलोकोऽय-
स्या इति परिजनावलोकः श्रिया समुपचर्यते यतः मधुद्विषः सेवायामनुरक्तं मनो येषां तेषां महतामभवो मोक्षोऽपि फल्गुः तुच्छ एव ४३ तस्य
सेवानुरागमेवाह यज्ञायेति यज्ञरूपाय धर्मपतये यज्ञादिफलदात्रे विधौ नैपुण्यं यस्य तस्मै धर्मानुष्ठात्रे योगोऽष्टांगः तस्मै सांख्यं
ज्ञानं तच्छिरः प्रधानं फलं यस्य तस्मै योगाय प्रकृतीश्वराय मायानियंत्रे अत एव नारं जीवसमूहः स अयनमाश्रयो यस्य सर्वजीव
नियंत्रे एवं कर्मज्ञानदेवताकांडैः प्रतिपादिताय हरये नम इति उदारमुच्चैर्यः सम्यगुच्चारितवान् मृगत्वं मृगदेहमपि हास्यन् ३५
त्यक्ष्यन् य एवंभूतः तस्य तदुचितमिति वा तस्यानुवर्त्मनार्हतीति वा संबंधः ४४ ❀ ❀ ❀

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भरतचरितश्रवणादिफलमाह इदमिति भागवतैः समाजिताः अवदाताः शुद्धाः गुणाः कर्माणि च यस्य तस्य भरतस्यानुचरितं-
योनुशृणोति आत्मन एव सकाशात्सर्वा आशिष आशास्ते स्वत एव प्राप्नोति नतु कांचिदपि परस्मादपेक्षित इत्यर्थः ४५ इ
ति पंचमे टीकायां चतुर्दशोऽध्यायः १४ एवमष्टभिरध्यायैर्भरतस्योक्तमीरितम् ततः पंचदशे तस्य कीर्त्यंते वंशजा नृपाः १ ऋ

इदंभागवतसभाजितावदातगुणकर्मणो राजर्षेर्भरतस्यानुचरितं स्वस्त्ययनमायुष्यं धन्यं यशस्यं स्वर्ग्या
पवर्ग्यं वानुशृणोत्याख्यास्यति अभिनंदति च सर्वा एवाशिष आत्मनः आशास्ते न कांचन परत इति ४५
इति श्रीभागवते म॰ भरतोपाख्याने ब्राह्मणरहूगणसंवादे चतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीशुक उवाच
भरतस्यात्मजः सुमतिर्नामाभिहितो यमु ह वाव केचित्पाखंडिन ऋषभपदवीमनुवर्तमानं चानार्या अवेद
समाम्नातां देवतां स्वमनीषया पापीयस्या कलौ कल्पयिष्यंति १ तस्माद्वृद्धसेनायां देवताजिन्नाम पुत्रोऽभ
वत् २ अथासुर्यां तत्तनयो देवद्युम्नस्ततो धेनुमत्यां सुतः परमेष्ठी तस्य सुवर्चलायां प्रतीह उपजातः ३ य
आत्मविद्यामाख्याय स्वयं संशुद्धो महापुरुषमनुसस्मार प्रतीहात्सुवर्चलायां प्रतिहर्त्रादयस्त्रय आ
सन्निज्याकोविदाः सूनवः प्रतिहर्तुः स्तुत्यामजभूमानावजनिषातां ४ भूम्न ऋषिकुल्यायामुद्गीथस्त
तः प्रस्तावो देवकुल्यायां प्रस्तावान्नियुत्सायां हृदयज आसीद्विभुः विभोरत्यां च पृथुषेणस्तस्मान्नक्त आ
कूत्यां जज्ञे नक्ताद्द्रुतिपुत्रो गयो राजर्षिप्रवर उदारश्रवाः अजायत साक्षाद्भगवतो विष्णोर्जगद्रिरक्षया
गृहीतसत्वस्य कलात्मवत्वादिलक्षणेन महापुरुषतां प्राप्तः ५

षभपदवीं जीवन्मुक्तमार्गमनुवर्तमानं यं बुद्धं स्वेति शेषः य
द्वा यं सुमतिमवेदसमाम्नातां देवतां कल्पयिष्यंति बुद्धोयं साक्षादवतीर्ण इति मंस्यंत इत्यर्थः १ २ तत्तनयः देवताजितः पुत्रः ३ आत्मवि
द्यां बहुभ्य आख्याय व्याख्यानेनैव स्वयं संशुद्धोऽनुसस्मार अपरोक्षतयानुभूतवान् प्रतिहर्त्रा प्रस्तोता उद्गाता इति त्रयो यज्ञनिपुणाः
सूनव आसन् अजनिषातां जातौ ४ हृदयजः पुत्रः जगतो रिरक्षया रक्षितुमिच्छया गृहीतं सत्वं येन तस्य विष्णोः कला अंशः सन् ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

महापुरुषत्वमेवाह सवैइति धर्मस्तस्यद्विविधः अभिषिक्तत्वात् प्रजापालनादिरेकः गृहस्थत्वादिज्यादिश्चापरः द्विविधोपिभ
गवतिसर्वात्मन्यर्पितः सन् परमार्थलक्षणः तेनपरिभाविता संस्कृता अतिशुद्धा मतिर्यस्य अत एवोपरतमनात्म्यं देहाद्यहंभावो
यस्मिन् तस्मिन्नात्मनिचित्ते स्वयमेवोपलभ्यमानेब्रह्मण्यात्मानुभवो यस्य तादृशोपिनिरभिमानएव अवनिमजूगुपत् पालयामा
स ६ कर्मभिः गयंकः प्रतियाति अनुकरोतिन कोपि अत्रहेतुः यज्ञादिरूपा भगवत्कलांगयमृतेन्यः कइत्यनुषंगः अभिमानीसर्व
तोमानास्पदं मनस्वीतिवा समागता संप्राप्ता श्रीर्येनयस्मिन्निवासतांसदसः सभायाः पतिः सतांसेवकः यद्वा यज्वादिरूपोभगव

सवैस्वधर्मेणप्रजापालनपोषणप्रीणनोपलालनानुशासनलक्षणेनेज्यादिनाचभगवतिमहापुरुषेपरा
वरेब्रह्मणिसर्वात्मन्यर्पितपरमार्थलक्षणेनब्रह्मविच्चरणानुसेवयापादितभगवद्भक्तियोगेनचाभीक्ष्णशः
परिभावितातिशुद्धमतिरुपरतानात्म्येआत्मनिस्वयमुपलभ्यमानब्रह्मात्मानुभवोऽपिनिरभिमानएवा
वनिमजूगुपत् तस्येमांगाथांपांडवेयपुराविदउपगायंति ६ गयंनृपः कः प्रतियातिकर्मभिर्यज्वाभिमानी
बहुविद्धर्मगोप्तासमागतश्रीःसदसस्पतिःसतांसत्सेवकोन्योभगवत्कलामृते ७ यमभ्यषिंचन्परयामु
दासतीःसत्याशिषोदक्षकन्याःसरिद्भिः यस्यप्रजानांदुदुहेधराशिषोनिराशिषोगुणवत्सस्नुतोधाः ८ छं
दांस्यकामस्यचयस्यकामान्दुदूहुराजह्रुरथोबलिंनृपाः प्रत्यंचितायुधिधर्मेणविप्रायदाशिषांषष्ठमंशंपरे
त्य ९

त्कलामृतेगयंकोन्यः प्रतियातीत्यन्वयः ७ सतीःसत्य ः सत्या आशिषोयासांताः दक्षकन्याः श्रद्धामैत्रीदयेत्या
द्याः निराशिषोपियस्यप्रजानामाशिषः कामान्धरा दुदुहे तस्यगुणा एववत्सस्तेन स्नुतमूधोयस्याः पृथिव्याः यच्छब्दानांतंगयं
कः प्रतियातीतिसंबंधः ८ छंदांसिवेदाः तद्विहितकर्माणिचदुदुहुः फलंप्रत्यंचिताः बाणैः प्रतिपूजितानृपाः यस्यबलिमाज
ह्रुः अर्पयामासुः धर्मेणपालनेनदक्षिणादिभिश्चयदाप्रत्यंचिताविप्राः तदापरेत्यलोकांतरे आशिषांधर्मफलानांषष्ठमंश
माजह्रुः पुण्यषड्भागमादत्ते न्यायेनपरिपालयन्निति स्मृतेः ९ ६२ ६२ ६२ ३५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

उरुसोमपीथे बहुसोमपाने अध्वरे मघोनि इन्द्रे माद्यति मदं प्राप्नुवति सति श्रद्धया विशुद्धो योऽचलो भक्तियोगस्तेन समर्पितमिज्याफलमा
जहार अर्हणमिव प्रत्यक्षतः स्वीकृतवानित्यर्थः १० यस्य भगवतः प्रीणनाद्देवादीनां तृणान्तानां सद्यः प्रीयेत प्रीतिं गच्छेत् स विश्वजीवः स-
र्वान्तर्यामी स्वयं प्रीतिरूप एव बर्हिषि यज्ञे गयस्य हस्फुटं प्रीतिमगात् प्रीतोऽस्मीति प्रत्यक्षं प्रीतिमाविष्कृतवानित्यर्थः ११ १२ सुमनसि स्त्रियां
१३ कीर्त्या अतिशयेन अलमकरोत् भूषितवान् १४ इति पंचमे टीकायां पञ्चदशोऽध्यायः १५ पूर्वोक्तद्वीपसिंध्वादिमानं वि-

यस्याध्वरे भगवानध्वरात्मा मघोनि माद्यत्युरुसोमपीथे श्रद्धाविशुद्धाचलभक्तियोगसमर्पितेज्याफलमाज
हार १० यत्प्रीणनाद्बर्हिषि देवतिर्यङ्मनुष्यवीरुत्तृणमाविरिंच्यात् प्रीयेत सद्यः स ह विश्वजीवः प्रीतः स्वयं प्री
तिमगाद्गयस्य ११ गयाद्गयन्त्यां चित्ररथः सुगतिरवरोधन इति त्रयः पुत्रा बभूवुः चित्ररथादूर्णायां सम्राडजनि
ष्ट १२ तत उत्कलायां मरीचिः मरीचेर्बिन्दुमत्यां बिन्दुमानुदपद्यत तस्मात्सरघायां मधुनामाभवत् मधोः सुमन
सि वीरव्रतः ततो भोजायां मन्थुप्रमन्थू जज्ञाते मन्थोः सत्यायां भौवनः ततो दूषणायां त्वष्टाजनिष्ट त्वष्टुर्विरोचना
यां विरजः विरजस्य शतजित्प्रवरं पुत्रशतं कन्या च विषूच्यां किल जातम् १३ तत्रायं श्लोकः प्रैयव्रतं वंशमिमं वि
रजश्चरमोद्भवः अकरोदत्यलं कीर्त्या विष्णुः सुरगणं यथा १४ इति श्रीभाग० पंचमस्कंधे प्रियव्रतवंशानु
कीर्तनं नाम पंचदशोऽध्यायः १५ राजोवाच उक्तस्त्वया भूमण्डलायामविशेषो यावदादित्यस्तपति
यत्र चासौ ज्योतिषां गणैश्चन्द्रमा वा सह दृश्यते १ तत्रापि प्रियव्रतरथचरणपरिखातैः सप्तभिः सप्त सिन्धव उ
पक्लृप्ताः यत एतस्याः सप्तद्वीपविशेषविकल्पस्त्वया भगवन् खलु सूचितः एतदेवाखिलमहं मानतो लक्ष
णतश्च सर्वं विजिज्ञास्यामि २

-त्तत्स्वरूपतः स्पष्टं प्रवक्तुमारब्धा पंचाध्यायी ततः परम् १ षोडशे धरस्तथा चोर्ध्वं परितः
सन्निवेशतः मेरोः स्थितिर्महीकंजकर्णिका चोपवर्ण्यते २ प्रियव्रतचरित्रोक्ता उक्ता द्वीपादिकल्पना तद्विशेषविजिज्ञासुः
कथांते परिपृच्छति ३ उक्त इति किंपर्यंतमुक्तः तदाह यावदादित्यस्तपति यत्र चासौ शुक्लकृष्णपक्षयोर्नक्षत्रगणैः सह चंद्रमा-
वा दृश्यते तावत् १ यतः येभ्यः सिंधुभ्यः एतस्याः भुवः सूचितः संक्षेपतो दर्शितः २

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

जिज्ञासायाः फलमाह भगवतइति ३ माययागुणविभूतिस्तस्याः काष्ठामंतंरूपंसन्निवेशः लक्षणंचिन्हं ४ कुवलयंभूमंडलम् तदे
वकमलंतस्यकोशाःसप्तद्वीपाःतेष्वभ्यंतरकोशः प्रथमोजंबुद्वीपः नियुतयोजनविशालः लक्षयोजनविस्तीर्णः ५ नवयोजनसहस्रमा
यामोयेषाम् आयामोत्रविस्तारः एतच्च भद्राश्वकेतुमालव्यतिरेकेण द्रष्टव्यम् तयोश्चतुस्त्रिंशद्योजनसहस्रायामत्वात् केचित्तु
नीलनिषधयोःसंलग्नाग्रयोःसमुद्रप्रवेशमंगीकृत्यतयोरपिसंकुचितत्वेन नवसहस्रायामत्वंसंपादयंतिसन्निवेशश्चवायुप्रो-
क्तः धनुर्वत्संस्थितेज्ञेयेद्वेवर्षेदक्षिणोत्तरे दीर्घाणितत्रचत्वारिचतुरस्रमिलावृतमिति ६ नाभ्यांमध्येद्वीपस्यायामोलक्षयोज

भगवतोगुणमयेस्थूलरूपआवेशितंमनोह्यगुणेपिसूक्ष्मतमआत्मज्योतिषिपरेब्रह्मणिभगवतिवासुदे
वाख्येक्षममावेशितुंतदुहैतद्गुरोर्हस्यनुवर्णयितुमिति ३ ऋषिरुवाच नवैमहाराजभगवतोमाया
गुणविभूतेः काष्ठांमनसावचसावाधिगंतुमलंविबुधायुषापिपुरुषस्तस्मात्प्राधान्येनैवभूगोलकविशेषंनामरू
पमानलक्षणतोव्याख्यास्यामः ४ योवायंद्वीपःकुवलयकमलकोशाभ्यंतरकोशोनियुतयोजनविशालःस
मवर्तुलोयथापुष्करपत्रम् ५ यस्मिन्नववर्षाणिनवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिःसुविभक्ता
निभवंति ६ एषांमध्येइलावृतंनामाभ्यंतरवर्षंयस्यनाभ्यामवस्थितःसर्वतःसौवर्णःकुलगिरिराजोमेरुर्द्वीपा
यामसमुन्नाहःकर्णिकाभूतःकुवलयकमलस्य ७ मूर्धनिद्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततोमूलेषोडशसहस्रंता
वतांतरभूम्यांप्रविष्टःउत्तरोत्तरेणेलावृतंनीलःश्वेतःशृंगवानितित्रयोरम्यकहिरण्मयकुरूणांवर्षाणांमर्यादा
गिरयःप्रागायताउभयतःक्षारोदावधयोद्विसहस्रपृथवएकैकशःपूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरउत्तरोदशांशाधिकां
शेनदैर्ध्यएवह्रसंति ८

नप्रमाणंतावान् समुन्नाह उच्छ्रायोयस्य ७ मूलेषोडशयोजनसहस्रंविततः तावताषोडशयोज
नसहस्रमानेनचतुरशीतियोजनसहस्रमानेनचबहिर्दृश्यते एवंलक्षयोजनोन्नाहः उत्तरोत्तरेणेलावृतस्योत्तरोत्तरतःक्रमेणनीला
दयस्त्रयोमर्यादागिरयःप्रागायताःपूर्वतोदीर्घाःक्षारोदावधिर्येषांद्विसहस्रयोजनविस्तीर्णाः दशांशादीषदधिकोयोंऽशःतेनदै
र्घ्यएवह्रसंति ननूच्चत्वेपृथुत्वेवा यथोक्तंविष्णुपुराणे लक्षप्रमाणौद्वौमध्ये दशहीनास्तथापरइति एतच्चस्थूलदृष्ट्यैवोक्तम् त ३६
योरपियथावन्मध्यमत्वाभावेनलक्षप्रमाणत्वाभावात् ८

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अयुतयोजनउत्सेधः उच्छ्रायो येषाम् अयंचोत्सेधोनीलादीनामपिद्रष्टव्यः नीलादिपृथुत्वंचैषामपिद्रष्टव्यम् यथासंख्यंमर्यादा-
गिरयइतिशेषः ९ आनीलनिषधायतेतोउत्तरतोनीलपर्यंतंदक्षिणतोनिषधपर्यंतंचदीर्घौपृथुलः विस्तीर्णौभवतः १० तावेवकेतुमा
लभद्राश्वयोर्वर्षयोःसीमानंकुर्वाते ११ नन्वेवंसतिपूर्वापररेखायामिलावृतवेष्टितोमेरुर्मध्येततःपूर्वापरतोगिरि इयंवर्षद्वयंच
नातः किंचिदस्तिदक्षिणोत्तररेखायांतुतथैवेलावृतवेष्टितोमध्येमेरुः उभयतस्त्रीणित्रीणिवर्षाणिगिरयश्चतत्कथंसर्वतोलक्षप्र
माणत्वंजंबुद्वीपस्य उच्यतेमेरोः षोडशसहस्राणिसर्वतःस्थितत्वादिलावृतस्याष्टादशअन्येषांषण्णांचतुः पंचाशत् गिरीणांषण्णां
द्वादशेत्येवंदक्षिणोत्तररेखायांतावल्लक्षं पूर्वापररेखायामपिसमेरोरिलावृतस्यचतुस्त्रिंशत् गिर्योश्चत्वारि शेषाणिद्विषष्टि

एवंदक्षिणेनेलावृतंनिषधोहेमकूटोहिमालयइतिप्रागायतायथानीलादयअयुतयोजनोत्सेधाहरिवर्ष
किंपुरुषभारतानांयथासंख्यं ९ तथैवेलावृतमपरेणपूर्वेणचमाल्यवद्गंधमादनावानीलनिषधायतौद्विस
हस्रंपप्रथतुः १० केतुमालभद्राश्वयोःसीमानंविदधाते ११ मंदरोमेरुमंदरःसुपार्श्वःकुमुदइतिअयुतयोजन
विस्तारोन्नाहामेरोश्चतुर्दिशमवष्टंभगिरयउपक्लृप्ताः १२ चतुर्ष्वेतेषुचूतजंबूकदंबन्यग्रोधाश्चत्वारःपादपप्रव
राःपर्वतकेतवइवाधिसहस्रयोजनोन्नाहास्तावद्विटपविततयःशतयोजनपरिणाहाः १३ ह्रदाश्चत्वारःपयोम
ध्विक्षुरसमृष्टजला यदुपस्पर्शिनउपदेवगणायोगैश्वर्याणिस्वाभाविकानिभरतर्षभधारयंति १४ देवो
द्यानानिचभवंतिचत्वारिनंदनंचैत्ररथंवैभ्राजकंसर्वतोभद्रमिति १५ येष्वमरपरिवृढाः सहसुरललनाल
लामयूथपतयउपदेवगणैरुपगीयमानमहिमानःकिलविहरंति १६

सहस्राणिपूर्वापरवर्षयोरासमुद्रंदैर्घ्यंद्रष्टव्या
नि अतोनविरोधः अयुतयोजनप्रमाणोविस्तारोन्नाहोयेषांविस्तीर्णमूर्ध्नोमेरोर वष्टंभत्वात्पूर्वपश्चिमौगिरीदक्षिणोत्तरवि
स्तारौदक्षिणोत्तरौचपूर्वापरविस्तारौद्रष्टव्यौसर्वतोदशयोजनसहस्रविस्तारांगीकारेइलावृतलोपात्पूर्वेणलावृतमुपप्लावयत
स्यादिविरोधःस्यात् १२ अधिसहस्रमेकादशशतानिउन्नाहोयेषांतावत्प्रमाणाविटपविततिर्येषां शतयोजनंपरिणाहोविस्तारोये-
षाम् १३ यदुपस्पर्शिनःपत्तोविनः १४ १५ ललामोभूषणंसुरललनानांभूषणभूताःश्रेष्ठायाःस्त्रियस्तासांयूथस्यपतयःसहसंभूय
येषुविहरंति १६ ५ ५ ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एकादशशतयोजनसमुत्तुंगो यो देवचूतस्तस्य शिरसः सकाशात् फलप्रमाणमुक्तं वायुपुराणे अरत्नीनां शतान्यष्टावेकषष्ट्यधिकानि च फ-
लप्रमाणमाख्यातमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति १७ अतिमधुरश्चासौ सुरभिश्च न चान्येषां गंधैरधिवासितः बहुलश्चारुणश्च र
सः स एव उदमुदकं तेन १८ यदुपजोषणात् यस्य रसस्य सेवनात् १९ अनस्थिप्रायाणामतिसूक्ष्मबीजानां यत्र निपतनं ततश्चारभ्या

मंदरोत्संग एकादशशतयोजनोत्तुंगदेवचूतशिरसो गिरिशिखरस्थूलानि फलान्यमृतकल्पानि पतंति १७ तेषां
विशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिसुगंधिबहुलारुणरसोदेनारुणोदा नाम नदी मंदरगिरिशिखरान्निपतंती पू
र्वेणेलावृतमुपप्लावयति १८ यदुपजोषणाद्भवान्या अनुचरीणां पुण्यजनवधूनामवयवस्पर्शसुगंधवातो द
शयोजनं समंतादनुवासयति १९ एवं जंबूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णानामनस्थिप्रायाणामिभकायनि
भानां रसेन जंबू नाम नदी मेरुमंदरशिखरादयुतयोजनादवनितले निपतंती दक्षिणेनात्मानं यावदिलावृतमुप
स्यंदयति २० तावदुभयोरपि रोधसोर्या मृत्तिका तद्रसेनानुविध्यमाना वाय्वर्कसंयोगविपाकेन सदामरलोका
भरणं जांबूनदं नाम सुवर्णं भवति २१ यदु ह वाव विबुधादयः सह युवतिभिर्मुकुटकटककटिसूत्राद्याभरणरूपे
ण खलु धारयंति २२ यस्तु महाकदंबः सुपार्श्वनिरूढो यास्तस्य कोटरेभ्यो विनिःसृताः पंचायामपरिणाहाः पंच म
धुधाराः सुपार्श्वशिखरात्पतंत्योऽपरेणात्मानमिलावृतमनुमोदयंति २३ या ह्युपयुंजानानां मुखनिर्वासितो वायुः
समंताच्छतयोजनमनुवासयति २४ एवं कुमुदनिरूढो यः शतवल्शो नाम वटस्तस्य स्कंधेभ्यो नीचीनाः पयोदधि
मधुघृतगुडान्नाद्यंबरशय्यासनाभरणादयः सर्व एव कामदुघा नदाः कुमुदाग्रात्पतंतस्तमुत्तरेणेलावृतमुपयोज
यंति २५ याननुपजुषाणानां न कदाचिदपि प्रजानां वलीपलितक्लमस्वेददौर्गंध्यजरामयमृत्युशीतोष्णवैवर्ण्योपसर्गा
दयस्तापविशेषा भवंति यावज्जीवं सुखं निरतिशयमेव २६ कुरंगकुररकुसुंभवैकंकत्रिकूटशिशिरपतंगरुचकनि
षधशिनीवासकपिलशंखवैदूर्यजारुधिहंसऋषभनागकालंजरनारदादयो विंशतिगिरयो मेरोः कर्णिकाया इव के
सरभूता मूलदेशे परित उपक्लृप्ताः २७

त्मनो दक्षिणतः सर्वमिलावृतं व्याप्य वहतीत्यर्थः २० तावत्सर्वतः रोधसोस्तटयोः २१ २२ आ ३७
यामोऽत्र व्यामः स च व्यामो बाह्वोः सकरयोस्ततयोस्तिर्यगंतरमिति लक्षणः पंचव्यामं परिणाहः स्थौल्यं यासामित्यर्थः केचित्तु पंचव्यामपरि
णाहा इत्येवं पठंति २३ २४ नीचीना अधोमुखाः २५ २६ २७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

चतुर्दिक्षुमेरुमूलाद्योजनसहस्रसंख्याकेःपरितः परिधयइवजठरदेवकूटादयस्तिष्ठंति अतोऽष्टादशयोजनसहस्रंप्रमाणम् उक्तम्
वेष्टावादिपुराणेषु परिमाणादियत्तुनः अन्यथावर्णितम् तत्तुकल्पभेदाद्यपेक्षया द्विसहस्रंपृथूचतुंगौच २८ २९ यथादिशंप्राच्या
दिदिक्षु यथारूपमिंद्रादिवर्णानतिक्रमेणतुरीयमानेनसार्द्धद्विसहस्रप्रमाणेननामानिपुराणांतरात् ज्ञातव्यानियथोक्तम् मेरौनव
पुराणिस्युर्मनोवत्यमरावती तेजोवतीसंयमनीतथाकृष्णांगनापरा श्रद्धावतीगंधवतीतथाचान्यामहोदया यशोवतीचब्रह्मेंद्रवह्न्या
दीनांयथाक्रममिति ३० इतिपंचमेटीकायांषोडशोऽध्यायः ततःसप्तदशेगंगागमनंतच्चतुर्दिशम् इलावृतेचरुद्रेणसंकर्षणनि

जठरदेवकूटौमेरुंपूर्वेणाष्टादशयोजनसहस्रमुदगायतौद्विसहस्रंपृथुतुंगौभवतः एवमपरेणपवनपारिया
त्रौदक्षिणेनकैलासकरवीरौप्रागायतौएवमुत्तरतस्त्रिशृंगमकरौअष्टाभिरेतैःपरिसृतोऽग्निरिवपरितश्च-
कास्तिकांचनगिरिः २८ मेरोर्मूर्द्धनिभगवतआत्मयोनेर्मध्यतउपक्लृप्तांपुरीमयुतयोजनसाहस्रींसमचतुरस्रां
शातकौंभींवदंति २९ तामनुपरितोलोकपालानामष्टानांयथादिशंयथारूपंतुरीयमानेनपुरोऽष्टावुपक्लृप्ताः ३०
इतिश्रीभागवतेम० पंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनंनामषोडशोऽध्यायः १६ श्रीशुकउवाच त
त्रभगवतःसाक्षाद्यज्ञलिंगस्यविष्णोर्विक्रमतोवामपादांगुष्ठनखनिर्भिन्नोर्ध्वांडकटाहविवरेणांतःप्रवि-
ष्टायाबाह्यजलधारातच्चरणपंकजावनेजनारुणकिंजल्कोपरंजिताखिलजगदघमलापहोपस्पर्शनाम
लासाक्षाद्भगवत्पदीत्यनुपलक्षितवचोऽभिधीयमानाऽतिमहताकालेनयुगसहस्रोपलक्षणेनदिवोमूर्द्धन्य
वततार १

षेवणम् १ यज्ञलिंगस्यबलेर्यज्ञोलिंगम् त्रिविक्रममूर्तिर्यस्यविक्रमतःदक्षिणेनपदाभुवंक्रांतवतःवामपादमुत्क्षिपतःवा
मपादांगुष्ठनखेननिर्भिन्नमूर्ध्वमुपरिभागोयस्यांडकटाहस्यतस्यविवरेणांतःप्रविष्टायाबाह्यजलधारासादिवोमूर्धन्यवततारतत्रयः
तस्ययच्चरणपंकजंतस्यावनेजनेनक्षालनेन अरुणंतद्गतंकुंकुमंतदेवकिंजल्कास्तैरुपरंजिता अतएवाखिलस्यजगतोऽघमलापहमुप
स्पर्शनंयस्याः तथाऽप्यमलातन्मलसंगशून्यासाक्षाद्भगवत्पदीति यदनुपलक्षितंजान्हवीभागीरथीत्याद्युपलक्षणांतररहितंवचोना
मतेनाभिधीयमानातस्मिन्समयेभगवत्पदीनामपश्चात् नामांतराणिजातानि १ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कोऽसौ दिवो मूर्धतमाह यदिति किंतद्विष्णुपदं तदाह यत्रेति वीरव्रतः दृढसंकल्पः अ स्मत्कुलदेवताया हरेश्चरणारविंदोदकमिति हे-
तोः परमादरेण बिभर्तीत्यन्वयः कथंभूतः सन् प्रतिक्षणं वर्द्धमानेन भगवद्भक्तियोगेन दृढमत्यंतं क्लिद्यमानमंतर्हृदयं यस्य अत एव औत्कं-
ठ्येन विवशमामीलितं यल्लोचनयुगलं तदेव कुड्मलं ताभ्यां विगलितममलं बाष्पं तस्य कलया सह अभिव्यज्यमानं रोमपुलकानां कुलं
यस्य २ ततः सप्तर्षयस्तस्या गंगायाः प्रभावाभिज्ञाः संतो यां जटाजूटे रुद्वहंतीत्यन्वयः एतावत्येव नातोऽधिकास्तीत्यभिप्रायवंतः
तत्र हेतुः भगवति संततं भक्तियोगलाभेनैवोपेक्षिता अन्ये पुरुषार्था आत्मज्ञानं च यैः कामिन कइव धारयंति प्रत्यक्षं मुक्तिमिवतामाग

यत्तद्विष्णुपदमाहुः यत्र ह वाव वीरव्रत औत्तानपादिः परमभागवतोऽस्मत्कुलदेवताचरणारविंदोदक
मिति यामनुसवनमुत्कृष्यमाणभगवद्भक्तियोगेन दृढं क्लिद्यमानांतर्हृदय औत्कंठ्यविवशामीलितलोचन
युगलकुड्मलविगलितामलबाष्पकलयाऽभिव्यज्यमानरोमपुलककुलकोऽधुनाऽपि परमादरेण शिरसा बिभर्ति २
ततः सप्त ऋषयस्तत्प्रभावाभिज्ञा यां ननु तपस आत्यंतिकी सिद्धिरेतावती भगवति सर्वात्मनि वासुदेवेऽनुपरतभ
क्तियोगलाभेनैवोपेक्षितान्यार्था आत्मगतयो मुक्तिमिवागतां मुमुक्षव इव सबहुमानमद्यापि जटाजूटैरुद्वहंति ३
ततोऽनेकसहस्रकोटिविमानानीकसंकुलदेवयानेनावतरंतींदुमंडलमावार्य ब्रह्मसदने निपतति ४ तत्र चतु
र्धा भिद्यमाना चतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशमभिस्पंदंती नदनदीपतिमेवाभिनिविशति ५ सीताऽलकनंदा चक्षु
र्भद्रेति सीता तु ब्रह्मसदनात्केसराचलादिगिरिशिखरेभ्योऽधोऽधः प्रस्रवंती गंधमादनमूर्द्धसु पतित्वाऽं
तरेण भद्राश्ववर्षं प्राच्यां दिशि क्षारसमुद्रमभिप्रविशति ६ एवं माल्यवच्छिखरान्निःपतंती ततोऽनुपरतवे-
गा केतुमालमभि चक्षुः प्रतीच्यां दिशि सरित्पतिं प्रविशति ७

तां मुमुक्षवो जना इवेति ३ ततोऽनेकसहस्रकोटीनां विमा
नानामनीकैः संकुलेन देवयानेनाकाशमार्गेणावतरंती सप्तऋषिभ्योऽर्वागेव प्रायशः कर्मिणां गतिरितिं ततोऽर्वागेव संकुलत्वमुक्तमावा
र्य आप्लाव्य मेरुमूर्द्धस्थे ब्रह्मसदने निपतति ४ अभिस्पंदंती अभितो गच्छंती ५ केसराचलानां मेरुसमानोच्छ्रायत्वात् प्रथमं तेषा
मादिशिखरेषु मुख्यशृंगेषु पतनं ततस्तेभ्योऽधोऽधः प्रस्रवंती सती ६ माल्यवच्छिखरात् केतुमालाभिमुखं निष्पतंती चक्षुः संज्ञा ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

गिरिशिखरादितिकुमुदशिखरादुच्चलितानीलशिखरंततउच्चलिताश्वेतशिखरंतदप्यतिहाय शृंगवतः शृंगादधःस्रवंती ८ अतिर
भसतररंहसाअस्खलितत्रिव्रतरवेगेन ९ बहुशः बहुविधाः मेर्वादिगिरीणांदुहितरः तत्प्रसूताः १० दिव्यभौमबिलभेदात् त्रिविधः
स्वर्गः तत्रभौमस्वर्गास्यपदानिस्थानानिव्यपदिशंति ११ अयुतंपुरुषमानेनआयुर्वर्षाणियेषाम् वज्रवत् दृढंसंहननशरीरंतस्मिन्व

भद्राश्वोत्तरतोमेरुशिरसोनिपतितागिरिशिखराद्गिरिशिखरमतिहाय शृंगवतः शृंगादवस्यंदमानाउत्त
रांस्तुकुरूनभितउदीच्यांदिशिजलधिमभिप्रविशति ८ तथैवालकनंदादक्षिणेनब्रह्मसदनाद्बहूनिगि
रिकूटान्यतिक्रम्यहेमकूटात् हेमकूटान्यतिरभसतररंहसालुठयंतीभारतमभिवर्षदक्षिणस्यांदिशिजल
धिमभिप्रविशति ९ यस्यांस्नानार्थंचागच्छतः पुंसः पदेपदेऽश्वमेधराजसूयादीनांफलंनदुर्लभमिति अन्ये
चनदानद्यश्चवर्षेवर्षेसंतिबहुशोमेर्वादिगिरिदुहितरःशतशः १० तत्रापिभारतमेववर्षंकर्मक्षेत्रमन्या
न्यष्टवर्षाणिस्वर्गिणांपुण्यशेषोपभोगस्थानानि भौमानिस्वर्गपदानिव्यपदिशंति ११ एषुपुरुषाणाम-
युतंपुरुषायुर्वर्षाणांदेवकल्पानांनागायुतप्राणानांवज्रसंहननबलवयोमोदप्रमुदितमहासौरतमिथुन
व्यवायापवर्गवर्षधृतैकगर्भकलत्राणांतत्रतुत्रेतायुगसमःकालोवर्तते १२

लवयोमोदास्तैःप्रमुदितानियानिमहासौरतानिमिथुनानितेषांव्यवायापवर्गेसंभोगावसानेएकवर्षशेषेआयुषिधृतएकोगर्भोयैःता ७
दृशानिकलत्राणियेषां त्रेतायुगसमःविषयसुखोत्कर्षात् कृतयुगेहिसर्वेध्याननिष्ठाः द्वापरादौतुदुःखबहुलाः १२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यत्रहयेषुहिवर्षेषुदेवपतयःस्वैःस्वैःसेवकगणेषुमुख्यैः कृतमहोपचाराःसंतःस्वैरंविहरंतीत्यन्वयःकेषुस्थानेषुसर्वेषुऋतुषुकुसुमस्तवका
दीनांश्रियासमृद्ध्यात्यंतंनम्यमानाविटपास्तदाश्रितालताश्चयेषुतैर्विटपिभिरुपशोभमानानिशोभमानानिरुचिराणिकाननानियें-
षुतेष्वाश्रमायतनेषुवर्षगिरिद्रोणीषुचतथाअमलेषुजलाशयेषुविकचानिविकाशीनियानिनवानिवनरुहाणिनीरजानितेषामामोदे
नमुदितैराजहंसादिभिर्मधुकरनिकराणांच आकृतिभिर्जातिविशेषैरुपकूजितेषुकामेनकलिलैःक्षुभितैर्विलासादिभिराकृष्टम

यत्रह देवपतयःस्वैःस्वैर्गणनायकैर्विहितमहार्हणाःसर्वर्तुकुसुमस्तबकफलकिसलयश्रियानम्यमान
विटपलताविटपिभिरुपशुंभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषुतथाचामलजलाशयेषुवि
कचविविधनववनरुहामोदमुदितराजहंसजलकुक्कुटकारंडवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिकराकृति
भिरुपकूजितेषुजलक्रीडादिभिर्विचित्रविनोदैःसुललितसुरसुंदरीणांकामकलिलविलासहासलीलाव
लोकाकृष्टमनोदृष्टयःस्वैरंविहरंति १३ नवस्वपिवर्षेषुभगवान्नारायणोमहापुरुषःपुरुषाणांतदनुग्रहाया
त्मतत्त्वव्यूहेनात्मनाऽद्यापिसंनिधीयते १४ इलावृते तुभगवान्भवएकएवपुमान्नह्यन्यस्तत्रापरोनिर्विश
तिभवान्याःशापनिमित्तज्ञःयत्प्रवेक्ष्यतःस्त्रीभावस्तत्पश्चाद्वक्ष्यामि १५ भवानीनाथैःस्त्रीगणार्बुदसह-
स्रैरवरुध्यमानोभगवतश्चतुर्मूर्तेर्महापुरुषस्यतुरीयांतामसींमूर्तिंप्रकृतिमात्मनःसंकर्षणसंज्ञामात्मस-
माधिरूपेणसन्निधाप्यैतदभिगृणन्भवउपधावति १६

नोदृष्टिश्चयेषांते १३ नवस्वपिवर्षेषुयेपुरुषास्तेषांतद
नुग्रहायसचासौवक्ष्यमाणोऽनुग्रहस्तदर्थमात्मतत्त्वव्यूहेनस्वमूर्तिसमूहेनसन्निधीयतेसंनिहितोभवति १४ अपरःअर्वाची-
नःपश्चान्नवमस्कंधे १५ भवानीनाथाःस्वामिनीयेषांतैःस्त्रीगणानामर्बुदसहस्रैरवरुध्यमानःसर्वतःसेव्यमानःआत्मनःप्रकृतिं
कारणमात्मनिसमाधिर्ध्यानंयस्यतेनरूपेणएतद्वक्ष्यमाणंमंत्रादिकमभिगृणन्जपन् १६ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सर्वेषांगुणानांसंख्यानं प्रकाशोयस्मात् स्वयंतु अव्यक्ताय अप्रमेयाय १७ हे भजन्य भजनीयत्वां परमेश्वरं भजइत्यन्वयः अरणंशरणंपा दपंकजंयस्य कृत्स्नस्य भगस्यऐश्वर्यादिषाड्गुण्यस्यपरमयनमाश्रयम् भक्तेषुअलमत्यर्थं भावितंप्रकटितं भूतभावनंस्वरूपंयेनभवा पहंसंसारहरम् भक्तेषुइत्यनुषंगः भवंभावयतीतितथातम् अर्थादभक्तेष्विति द्रष्टव्यम् १८ ईश्वरत्वमुपपादयंस्तामसत्वेन प्रसक्तम- नादरंवारयति नयस्येति निरीक्षमाणस्यापिदृष्टिर्मायागुणोर्विषयैश्चित्तवृत्तिभिः करणैश्च अण्वपिईषदपिनाज्यते नलिप्यते किमर्थं निरीक्षमाणस्य ईशेईशनायनियमनाय इशनमीड् संपदादित्वाद्भावेक्विप् अत्रवैधर्म्येदृष्टांतः यथा अजितक्रोधवेगानांनोस्माकं दृ- ष्टिरज्यते नतथेति अतःआत्मनइंद्रियाणिजिगीषुःजेतुमिच्छुर्मुमुक्षुः तंकोनमन्येतनाद्रियेत १९ ननुक्रूरामद्याभ्यांमत्तस्यकुतोदृष्टि

श्रीभगवानुवाच ॐ नमोभगवतेमहापुरुषायसर्वगुणसंख्यानायानंतायाव्यक्तायनमइति १७
भजेभजन्यारणपादपंकजंभगस्यकृत्स्नस्यपरंपरायणं भक्तेष्वलंभावितभूतभावनंभवापहंत्वाभवभा
वमीश्वरम् १८ नयस्यमायागुणचित्तवृत्तिभिर्निरीक्षतोह्यण्वपिदृष्टिरज्यते ईशेयथानोजितमन्युरंह
सांकस्तंनमन्येतजिगीषुरात्मनः १९ असद्दृशोयःप्रतिभातिमायया क्षीबेवमध्वासवताम्रलोचनः नना-
गवध्वोऽर्हणईशिरेह्रियायत्पादयोःस्पर्शनधर्षितेंद्रियाः २० यमाहुरस्यस्थितिजन्मसंयमंत्रिभिर्विहीनंय
मनंतमृषयः नवेदसिद्धार्थमिवक्वचित्स्थितंभूमंडलंमूर्द्धसहस्रधामसु २१

र्नाज्यतेतत्राह असतीदृष्टिर्यस्यतस्य
स्वमाययाक्षीबामत्तइवयोभयंकरः प्रतिभातिमध्वासवाभ्यामाताम्रलोचनइवनागवधूविमोहनेनतथाप्रतिभानंयुक्तमित्याह
नेति पादार्चनेयस्यपादयोःस्पर्शनेनधर्षितंमोहितमिंद्रियंमनोयासांताः ह्रियाऽर्जयोश्युजा अर्हणेनईशिरेनशेकुः कस्तंनम-
न्येतेतिपूर्वेणैवान्वयः २० अस्यविश्वस्यस्थितिजन्मसंयमहेतुंयमाहुः अतएवत्रिभिः स्थित्यादिभिर्विहीनमनंतंचयमाहुः ऋष
योमंत्राः छंदोनुरोधेनदीर्घपाठेऋकारोदेवमातालक्ष्माः सावत्ऋषभश्चेत्यर्थः अनंतत्वंदर्शयति मूर्द्धसहस्रमेवधामानिस्थाना-
नितेषुक्वचिदेकदेशास्थितंभूमंडलंयोनवेदसिद्धार्थंसर्षपमिवतस्मैनमइतिचतुर्थेनान्वयः २१ ७९ ७९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तत्रजन्महेतुत्वंमहदादिद्वारेणप्रपंचयति यस्यगुणानिमित्तोमहान्नामविग्रहआसीत् विज्ञानंसत्वंधिष्ण्यमाश्रयोयस्यसः तस्यचि
न्रूपत्वेनसत्वप्रधानत्वात् सएवकिलाधिदैवोवासुदेवाभेदविवक्षयाभगवानजोब्रह्मायत्संभवःयस्माद्ब्रह्मणःसंभूतःअहंरुद्रः
त्रिवृतात्रिगुणेनस्वतेजसास्वविभूतिरूपेणाहंकारेणवैकारिकंदेवतावर्गंतामसंभूतवर्गमैंद्रियमिंद्रियवर्गंचसृजेसृजामि २२किंचएतेवयं
महदादयःसर्वेयस्यानुग्रहादिदंब्रह्मांडंसृजामः कथंभूताःयस्यमहात्मनोवशेस्थिताःसंतःयतःसूत्रेणक्रियाशक्त्यायंत्रिताःप्रोताः
शकुंताःपक्षिणइवलौकिकेनसूत्रेणवयमित्युक्तम् तानेवाह महानहंकारश्चवैकृतादयःपूर्वोक्तावर्गाश्च २३ स्थितिलयहेतुत्वंदर्शय

यस्याद्यआसीद्गुणविग्रहोमहान्विज्ञानधिष्ण्योभगवानजःकिल यत्संभवोऽहंत्रिवृतास्वतेजसावैका-
रिकंतामसमैंद्रियंसृजे २२ एतेवयंयस्यवशेमहात्मनःस्थिताःशकुंताइवसूत्रयंत्रिताः महानहंवैकृततता
मसेंद्रियाःसृजामसर्वेयदनुग्रहादिदम् २३ यन्निर्मितांकर्ह्यपिकर्मपर्वणींमायांजनोऽयंगुणसर्गमोहितः
नवेदनिस्तारणयोगमंजसातस्मैनमस्तेविलयोदयात्मने २४ इतिश्रीभाग॰ पंचमस्कंधेसप्तदशोऽ
ध्यायः १७ श्रीशुकउवाच तथाचभद्रश्रवानामधर्मसुतस्तत्कुलपतयःपुरुषाभद्राश्ववर्षे
साक्षाद्भगवतोवासुदेवस्यप्रियांतनूंधर्ममयींहयशीर्षाभिधानांपरमेणसमाधिनासन्निधाप्येदमभिगृ
णंतउपधावंति १ भद्रश्रवसऊचुः ॐनमोभगवतेधर्मायात्मविशोधनायनमइति २

न्प्रणमति येननिर्मितामेतांमायामेवाऽयंजनोंऽजसावेदनतुतान्निस्तारणयोगमुपायंकर्हिचिदपिवेदेतिस्थितिहेतुत्वंदर्शितं
कीदृशींकर्माण्येवपर्वाणिग्रंथयः तानिनयतिप्रापयतीतितथाताम् प्रलयहेतुत्वमाह विलीयतेऽस्मिन्निति विलयःउदेत्यस्मादि-
तिउदयःविलयश्चोदयश्चात्मास्वरूपंयस्यतस्मैनमः २४ इतिपंचमेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः१७ अष्टादशेनतोमेरोःपू
र्वादिक्रमतस्त्रिषु त्रिषुचोत्तरवर्षेषुसेव्यसेवकवर्णनम् १ भद्रश्रवावर्षपतिःतस्यकुलपतयःसेवकामुख्याश्च १ भद्रश्रवसऊचु- ४०
रितिप्राणभृतउपदधातीतिवद्गुणलक्षणयातद्योगाद्गणिषुलिंगसमवायन्यायेनबहुवचनम् २ ६९ ६९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अयंजनोमिषन्नपिपश्यन्नपि घ्नंतंहिंसंतंनपश्यति नालोचयतीति भगवद्विचेष्टितमेवतच्चविचित्रमदर्शनेलिंगंपुत्रंबालंपितरं वृद्धंमृतंनिर्हृत्यदग्ध्वास्वयंतद्धनयधनेनजिजीविषतिजीवितुमिच्छति पाठांतरेतुच्छंदःसामंजस्यम् किंयमाद्यर्थंनयाहियतः असत्तुच्छ विषयसुखंसेवितुंविकर्मपापमेवध्यायन् ३ नन्वविद्वान्नपश्यति किमत्रचित्रंतत्राह नश्वरं वदंतिस्मशास्त्रतः पश्यंतिचसमाधौहे अजतथाऽपिमाययामुह्यंति एतच्चतवकृत्यंचेष्टितंसुविस्मितमतिचित्रमतःशास्त्रादिश्रममंविहाय तं त्वामजंनतोऽस्मि ४ इदमपरं चित्रवत्प्रतीयमानमपित्वयिनचित्रमित्याह विश्वोद्भवादिकर्मअकर्तुरपिअपगताआवृत् आवरणंयस्मात् तादृशस्यापितेअंगी

अहोविचित्रंभगवद्विचेष्टितंघ्नंतंजनोयंहिमिषन्नपश्यति ध्यायन्नसद्यर्हिविकर्मसेवितुंनिर्हृत्यपुत्रंपि तरंजिजीविषुः ३ वदंतिविश्वंकवयःस्मनश्वरंपश्यंतिचाध्यात्मविदोविपश्चितः तथाऽपिमुह्यंतितवाज माययासुविस्मितंकृत्यमजंनतोऽस्मितम् ४ विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्मतेह्यकर्तुरंगीकृतमप्यपावृतः यु क्तंनचित्रंत्वयिकार्यकारणेसर्वात्मनिव्यतिरिक्तेचवस्तुतः ५ वेदान्युगांतेतमसातिरस्कृतान्रसातलाद्योनृतु रंगविग्रहः प्रत्याददेवैकवयेऽभियाचतेतस्मैनमस्तेऽवितथेहितायतइति ६ हरिवर्षेचापिभगवान्नरहरि रूपेणास्तेतद्रूपग्रहणनिमित्तमुत्तरत्राऽभिधास्ये तद्दयितंरूपंमहापुरुषगुणभाजनोमहाभागवतोदैत्यदा नवकुलतीर्थीकरणशीलाचरितःप्रह्लादोऽव्यवधानानन्यभक्तियोगेनसहतद्वर्षपुरुषैरुपास्तेइदंचोदाहरति ७ ओंनमोभगवतेनरसिंहायनमस्तेजस्तेजसेआविराविर्भववज्रनखवज्रदंष्ट्रकर्माशयान्रंधयरंधय तमोग्रस ओंस्वाहाअभयमभयमात्मनिभूयिष्ठा ओंक्ष्रौम् ८

कृतंवेदेनत्वयितन्नचित्रंयतः माययासर्वात्मनिकार्य स्यकारणेत्वष्टरिकर्मयुक्तम् वस्तुतःसर्वव्यतिरिक्तेनिरुपाधावनारतत्वमकर्तृत्वंचयुक्तं ५ परमेश्वरत्वेनस्तुत्वामत्स्यावतारचरि- तमाह वेदानिति तमसादैत्यरूपेणतिरस्कृतान् अपनीतान् नाचतुरंगश्चनृतुरंगौतद्रूपोविग्रहोयस्य कवयेब्रह्मणेतदर्थमवितथे- हितायसत्यसंकल्पाय ६ उत्तरत्रप्रह्लादचरित्रे महापुरुषस्यगुणानांभाजनःआश्रयःदैत्यदानवकुलस्यतीर्थीकरणंशीलमाचरितंचय स्यफलसंकल्पेनव्यवधानशून्यः श्वासावनन्यश्चाव्यभिचारीयोभक्तियोगस्तेनउपास्तेसेवते ७ तेजसामपितेजसेआविराविः अति प्रकटोभवत्वीप्सावाकर्माशयान् कर्मवासनाःकर्माश्रयानितिपाठेरागादीन् रंधयनिर्दह भूयिष्ठाःभूयाः ८ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

विश्वस्य स्वस्तिप्रार्थने खलस्यापि भवेत् तच्च साधुपीडां विना न स्यात् अन्योऽन्यममंगलं ध्यायतां च भूतानामन्योऽन्यघातं विना न भवेत्
इत्याशंक्याह खलः प्रसीदतु क्रौर्यं त्यजतु भूतानि च मिथः शिवमेव ध्यायंतु तेषां मनश्च भद्रमुपशमादिकं भजतु नोऽस्माकमपि मतिरपि
अपिशब्दात् भूतानां च मतिः अहैतुकी निष्कामा सती ९ नः संगः क्वापि मा स्यात् यदि कथंचित् स्यात् तर्हि अगारादिषु मा स्यात् किंतु भग
वत्प्रियेष्वेव अगारादिसंगदोषमाह य इति इंद्रियप्रियो गृहाद्यासक्तः १० भगवत्प्रियसंगे गुणमाह येषां भगवत्प्रियाणां संगात् लब्धं
मुकुंदविक्रमं श्रुतिभिः श्रवणादिभिः संस्पृशतां सेवमानानां पुंसामंतर्गतोऽजो मानसं मलं हरति कथंभूतं विक्रमं निजम् साधारणं
वीर्यवैभवं प्रभावातिशयो यस्य तीर्थं तु गंगादि मुहुः संस्पृशतामंगजं मलं केवलं हरति न तान् को वै न सेवेतेत्यन्वयः ११ मानसमला

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां ध्यायंतु भूतानि शिवं मिथो धिया मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे आ-
वेश्यतां नो मतिरप्यहैतुकी ९ मागारदारात्मजवित्तबंधुषु संगो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः यः प्राणवृत्त्याप-
रितुष्ट आत्मवान् सिध्यत्यदूरान्न तथेंद्रियप्रियः १० यत्संगलब्धं निजवीर्यवैभवं तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मान-
सम् हरत्यजोऽतः श्रुतिभिर्गतोऽङ्गजं को वै न सेवेत मुकुंदविक्रमम् ११ यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिंचना सर्वै-
र्गुणैस्तत्र समासते सुराः हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा मनोरथेनासति धावतो बहिः १२ हरिर्हि साक्षाद्भग
वाञ्छरीरिणामात्मा झषाणामिव तोयमीप्सितम् हित्वा महांस्तं यदि सज्जते गृहे तदा महत्त्वं वयसा दंप-
तीनाम् १३

पगमफलमाह यस्येति अकिंचना निष्कामा मनःशुद्धो हरेर्भक्तिर्भवति तत्र च तत्प्रसादे सति सर्वे देवाः सर्वै
र्गुणैर्धर्मज्ञानादिभिः सह तत्र सम्यगासते नित्यं वसंति गृहाद्यासक्तस्य तु हरिभक्त्यसंभवात् कुतो महतां गुणाः ज्ञानवैराग्यादयो
भवंति असति विषयसुखे मनोरथेन बहिर्धावतः १२ ननु हरिविमुखस्य गृहाद्यासक्तस्यापि लोके महत्त्वं दृश्यते सत्यं दृश्यते न तु
महासास्पदमिति सहेतुकमाह हरिर्हीति यथा झषाणां मीनानामीप्सितं तोयमेवात्मा तेन विना जीवनाभावात् महानति प्रसि
द्धोऽपि गृहे यदि सज्जते तदा दंपतीनां मिथुनानां क्षुद्रादिष्वपि प्रसिद्धं वयसैव केवलं यत् महत्त्वं तदेव तस्य भवति न तु ज्ञानादिना मि ४१
थुनेषु तेषु पूज्यमानेषु स्त्रीभ्यः पुंसां महत्त्वं बालमिथुनेभ्यश्च वृद्धमिथुनानां महत्त्वं यथेत्यर्थः १३ ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

यस्मादेवं तस्मात् गृहं हित्वा कुतोभयं नृसिंहपादं भजतेत्यक्षरानुपदिशति कीदृशं गृहम् रजस्तृष्णारागोभिनिवेशः रजआदीनां मूलं कारण
मत एव संसृतीनां जन्ममरणादीनां चक्रवालं मंडलमविच्छेदो यस्मात् १४ केतुमालेपि कामदेवस्वरूपेण आस्त इति शेषः किमर्थमास्ते अ
त आह लक्ष्म्या इति प्रजापतिः संवत्सरः संवत्सरो वै प्रजापतिरिति श्रुतेः तस्य दुहितरो रात्र्यभिमानिन्यो देवताः पुत्रा दिवसाभिमानिनो
देवाः तेषां च प्रियचिकीर्षया पुरुषायुषा वर्षशतेन यान्यहोरात्राणि तैः परिसंख्या संगणना येषां षट्त्रिंशत्सहस्राणामित्यर्थः यासां दुहि-
तॄणां महापुरुषस्य महास्त्रं चक्रं तस्य तेजसा १५ रमां रमयन्स्वीयानींद्रियाणि रमयते केन साधनेन रमयन् तदाह अतीवसुललित

तस्माद्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलम् हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं नृसिंहपादं भजता
कुतोभयमिति १४ केतुमालेऽपि भगवान्कामदेवस्वरूपेण लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया प्रजापतेर्दुहितॄणां पु
त्राणां तद्वर्षपतीनां पुरुषायुषाहोरात्रपरिसंख्यानानां यासां गर्भा महापुरुषमहास्त्रतेजसोद्विजितमनसां
विध्वस्ता व्यसवः संवत्सरांते विनिपतंति १५ अतीवसुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशावलोक
लीलया किंचिदुत्तंभितसुंदरभ्रूमंडलसुभगवदनारविंदश्रिया रमां रमयन्निंद्रियाणि रमयते १६ तद्भगवतो
मायामयं रूपं परमसमाधियोगेन रमा देवी संवत्सरस्य रात्रिषु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहस्सु च तद्भर्तृभिरु
पास्ते इदं चोदाहरति १७ ओं ह्रां ह्रीं ह्रूं ओं नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वगुणविशेषैर्विलक्षितात्मने आकूती
नां चित्तीनां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये षोडशकलाय च्छंदोमयायान्नमयायामृतमयाय सर्वमयाय सहसे
ओजसे बलाय कांताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूयात् १८ यागत्या यो विलासस्तेन विलसितो रुचिरो हासलेशो मं

दस्मितं तत्सहितो ऽवलोक एव लीला तया किंचिदुत्तंभितमुत्तुंगितं सुंदरं यत् भ्रूमंडलं तेन सुभगं वदनारविंदं तस्य श्रिया १६ तद्भ
र्तृभिः दिवसाधिपात्रभिरुपेता १७ सर्वैर्गुणविशेषैः श्रेष्ठवस्तुभिर्विलक्षितो लक्ष्मीकृत आत्मा यस्य आकूतीनां क्रियाणां चित्तीनां
ज्ञानानां चेतसां संकल्पाध्यवसायादीनां विशेषाणां तत्तद्विषयाणां षोडशकला अंशा एकादशेंद्रियपंचविषयलक्षणा यस्य छंदो
मयाय वेदोक्तकर्मप्राप्याय अन्नमयाय अन्नोपष्टंभ्यत्वात् अमृतमयाय परमानंदाविष्कारत्वात् सर्वमयाय सर्वविषयत्वात् स
हसे ओजसे बलाय तत्तद्धेतुत्वात् १८

त्वत्कामेनैव खलेन कत्वादहं कृतार्थास्मि अन्यकामनया तु त्वामर्चयन्तो न परिपूर्णमनोरथाः स्युरित्याह स्त्रिय इति स्वत एव हृषीका
णामीश्वरं पतिं संतं त्वामाराध्य याः स्त्रियोन्यं पतिं प्रार्थयंते पतिकामानां हि कामाराधनं व्रतेषु प्रसिद्धं तासामपत्यादीनि ते पतयो न पा
तुं शक्ताः १९ अतस्ते पतय एव न भवंतीत्याह स वा इति स चैवंभूतः पतिः भवानेक एव नान्यो यो भवानात्मलाभात् परमन्यदधिकं न
मन्यत इतरथा त्वाधीनत्वस्य न स्वतंत्रता स्वतंत्रत्वे नानात्वे च मंडलेश्वराणामिव मिथो भयं स्यादित्यर्थः २० किंच निष्कामभजने प्रार्थि
ता एव सर्वे कामा भवंति सकामभजने तु कामितमात्रमनित्यं चेत्याह या तस्येति तस्य उक्तलक्षणस्य तव पादसरोरुहस्यार्हणं पूजामेव का

स्त्रियो व्रतैस्त्वा हृषीकेश्वरं स्वतो ह्याराध्य लोके पतिमाशासतेऽन्यम् तासां न ते वै परिपांत्यपत्यं प्रियं धना
यूंषि यतोऽस्वतंत्राः १९ स वै पतिः स्यादकुतोभयः स्वयं समंततः पाति भयातुरं जनम् स एक एवेतरथा मिथो
भयं नैवात्मलाभादधि मन्यते परम् २० या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं निकामयेत्साखिलकामलंपटा तदेव
रासीप्सितमीप्सितोऽर्चितो यद्भग्नयाच्ञा भगवन्प्रतप्यते २१ मत्प्राप्तयेऽजेशसुरासुरादयस्तप्यंत उग्रं त
प ऐंद्रियेधियः ऋते भवत्पादपरायणान्न मां विंदंत्यहं त्वद्धृदया यतोऽजित २२

मयेत् न फलांतरं सा अखिलेषु कामेषु लंपटा सर्वान् कामान् प्राप्नोतीत्यर्थः ईप्सितमीप्सितो फलांतरमाप्तुमपेक्षितः सन् अर्चित-
श्चेत्तर्हि तदेवैकं रासि ददासि किंच यद्यतः फलभोगानंतरं भग्ना याच्ञा याचितोर्थो यस्याः सा प्रतप्यते दुःखं प्राप्नोति तदेव रासि न
तु नित्यं २१ ननु ममार्हणे कुतः सर्वकामप्राप्तिः त्वमेव कामार्थिभिः सेव्यसे अत आह मत्प्राप्तये ब्रह्मादयस्तपस्तप्यंते कुर्वंति कथंभू
ताः ऐंद्रिये सुखे धीर्येषां मध्यमपदलुक् समासः तथापि भगवत्पादपरायणादृते मां न विंदंति मत्कटाक्षविलसितविभूतिं न लभंत इत्यर्थः
यतः त्वय्येव हृदयं यस्याः साहं त्वत्परतंत्रत्वात् त्वदनुवर्तिनमेव विलोकयामि नान्यमित्यर्थः २२ ७ ७

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri
Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इदानींकृपांप्रार्थयते सत्यमिति यद्भजनंविनानकश्चित्पुरुषार्थःसत्यम् त्वदिति त्वयायत्करांबुजंसात्वतांभक्तानांशीर्ष्णि अधायि कृपयान्यस्तंतन्ममापिशीर्ष्णिनिधेहीतिशेषः कथंभूतंवंदितंसर्वकामवर्षित्वेनसद्भिःस्तुतम् नचममयितवानादरः यतःहेवरेण्यमां वक्षसिलक्ष्मबिभर्षि अहोचित्रमेतत् मयिकेवलमादरमात्रंभक्तेषुतुपरमाकृपा अतईश्वरस्यतवयत् माययाईहितंतन्नु कोवितर्कयितुंसमर्थः २३ २४ सत्त्वायसत्त्वप्रधानायमुख्यतमायप्राणायसूत्रात्मने २५ उरुःस्वनोवेदात्मकोनादोयस्ययइदंविश्वंब्राह्म

सत्यंभवानप्यच्युतशीर्ष्णिवंदितंकरांबुजंयत्त्वदधायिसात्वताम् बिभर्षिमांलक्ष्मवरेण्यमाययाकईश्वरस्ये-
हितमूहितुंविभुरिति २३ रम्यकेचभगवतःप्रियतमंमात्स्यमवताररूपंतद्वर्षपुरुषस्यमनोः प्राक्प्रदर्शितंस
इदानीमपिमहताभक्तियोगेनाराधयतीदंचोदाहरति २४ ओंनमोभगवतेमुख्यतमायनमः सत्त्वायप्राणा
योजसेसहसेबलायमहामत्स्यायनमइति २५ अंतर्बहिश्चाखिललोकपालकैरदृष्टरूपोविचरस्यु
रुस्वनः सईश्वरस्त्वंयइदंवशेनयन्नाम्नायथादारुमयींनरःस्त्रियम् २६ यंलोकपालाःकिलमत्सरज्व-
राहित्वायतंतोऽपिपृथक्समेत्यच पातुंनशेकुर्द्विपदश्चतुष्पदःसरीसृपंस्थाणुयदत्रदृश्यते २७

णादिनाम्नाविधिनिषेधालंबनभूतेनवशेअनयत् नियमितवान् सत्यमीश्वरः तथाचश्रुतिःतस्यवाक् तंतिर्नामानिदामानीति २६ नन्विंद्रादयोवशंनयंति लोकपालत्वात्कुतोऽहंतत्राह यमिति मत्सरएवज्वरोयेषांतेयंहित्वाद्विपदश्चतुष्पदःसरीसृपंजं गमंस्थाणुस्थावरंचयदत्रदृश्यतेतत्किंचिदपिपातुंनशक्ताःसत्त्वमेवप्राणरूपेणपालकईश्वरश्चेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ताअहिंसं ताह सुवचमस्य हमुक्थमस्मीत्यादि २७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

अवतारचरितमाह भवान् इमांक्षोणींमयामनुनासहमत्स्यहितांधृत्वेत्यध्याहारः ऊर्मिमालावतिप्रलयार्णवे ओजसाक्रमतोऽभिचरतिय
द्वा पातुमित्यस्यानुषंगः क्षोणींपातुंक्रमतेउत्सहतइत्यर्थः यतः अजः कोऽपीशीम् ओषधीनांवीरुधांचनिधिमाश्रयभूतांतस्मैनमः जगतो
यः प्राणगणस्तस्यात्मनेनियंत्रे २८ तत्प्रियतमांतांप्रियतमाम् २९ अकूपारायकूर्मायसर्वैःसंपूर्णैःसत्वगुणैर्विशेषणंयस्य अनुपलक्षितंस्था
नंयस्य वारिचरत्वात् वर्ष्मणेवर्षीयसेकालानवच्छिन्नाय भूम्नेसर्वगताय अवस्थानाय आधाराय ३० निजमाययार्पितंप्रकाशितंमे
नदर्शस्वरूपंदृश्यपृथिव्यादियस्यैवरूपं यतः पृथङ्नास्तिकथंभूतम् बहुभिःरूपैःरूपितंनिरूपितंयस्यचसंख्यानास्ति कुतः अयथा

भवान्युगांतार्णवऊर्मिमालिनिक्षोणीमिमामोषधिवीरुधांनिधिम् मयासहोरुक्रमतेजओजसातस्मैज
गत्प्राणगणात्मनेनमइति २८ हिरण्मयेऽपिभगवान्निवसतिकूर्मतनुंबिभ्राणस्तस्यतत्प्रियतमांतनुमर्य
मासहवर्षपुरुषैःपितृगणाधिपतिरुपधावतिमंत्रमिमंचानुजपति २९ ओंनमोभगवतेअकूपारायसर्वस
त्वगुणविशेषणायनोपलक्षितस्थानायनमोवर्ष्मणेनमोभूम्नेनमोनमोऽवस्थानायनमस्ते ३० यद्रूपमेत-
न्निजमाययार्पितमर्थस्वरूपंबहुरूपरूपितं संख्यानयस्यास्त्ययथोपलंभनात्तस्मैनमस्तेव्यपदेशरूपिणे
३१ जरायुजंस्वेदजमंडजोद्भिदंचराचरंदेवर्षिपितृभूतमैंद्रियम् द्यौःखंक्षितिःशैलसरित्समुद्रद्वीपग्रहर्क्षे
त्यभिधेयएकः ३२ यस्मिन्नसंख्येयविशेषनामरूपाकृतौकविभिःकल्पितेयम् संख्याययातत्त्वदृशापनीय
तेतस्मैनमःसांख्यनिदर्शनायतइति ३३

मिथ्यैवोपलंभनात् नहिमरीचिजलमेतावदितिसंख्यातुंशक्यते अव्यपदे
शरूपिणे अनिरुक्तप्रपंचाकाराय ३१ बहुरूपत्वंदर्शयंस्तस्येश्वराद्व्यतिरेकमाह जरायुजेति द्वीपग्रहर्क्षमित्यभिधेयस्त्वमेवै
कः नत्वद्व्यतिरिक्तोऽस्तिसर्वं खल्विदंब्रह्मेत्यादिश्रुतेरित्यर्थः ३२ सप्रपंचतामनूद्यतन्निरासेनप्रणमति यस्मिन्निति असंख्ये
या अनंताविशेषायेषांतानिनामानिरूपाण्याकृतयश्चयस्यतादृशोयस्मिन् त्वयिकविभिःकपिलादिभिरियंचतुर्विंशत्यादिसं
ख्याकल्पितासतीययासत्त्वदृशायेनतत्त्वज्ञानेनापनीयतेतस्मैसांख्यसिद्धांतरूपायनमः परमार्थरूपायेतिवा ३३ छ

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एषा भूरूपधावतीति इत्यन्वयः ३४ मंत्रैस्तत्वेन लिंग्यते इति तथा तस्मै यज्ञा अयूपाः क्रतवः सयूपाः तद्रूपाय अतएव महान्तोऽध्वरा अवय
व भूता यस्य कर्मणा शुक्लाय शुद्धाय यज्ञानुष्ठाने त्रियुगाय कृतयुगे यज्ञाभावात् यद्वा कलियुगे छन्नत्वात् ३५ कवयो विद्वांसः विपश्चि
तो निपुणाः गुणेषु देहेंद्रियादिषु मथ्नंति विविच्यंति मथ्ना विवेकसाधनेन मनसा क्रियार्थैः कर्मभिः तत्फलैश्च गूढम् अप्रकाशमानं दिदृक्षवः
एवं मंथने ईरितः प्रकटित आत्मा स्वरूपं यस्य तस्मै नमः ३६ मथनमेव दर्शयन्नाह द्रव्यं विषयः क्रिया इंद्रियव्यापारः हेतुर्देवता अयनं देहः
ईशः कालः कर्ता अहंकारः एतैर्मायागुणैः कार्यैरुपलक्षणैः वस्तुत्वेन निरीक्षिताय आत्मा तस्मै अन्वीक्षया विचारेण अंगैर्यमनिय-
मादिभिः अतिशयात्मा निश्चयवती बुद्धिर्येषां तैः निरस्ता माया निमित्ता आकृतिर्यस्मात्तस्मै ३७ तदेवं निर्गुणरूपेण नत्वा परमेश्व-
ररूपेण प्रणमति करोतीति यस्येक्षितुर्जीवार्थमीक्षितमत्यंतानिच्छायामीक्ष णायोगात् स्वार्थं तु नेक्षितं विश्वस्थित्यादि स्वगुणैः

उत्तरेषु च कुरुषु भगवान् यज्ञपुरुषः कृतवराहरूप आस्ते तं तु देवी हैषा भूः सह कुरुभिरस्खलितभक्ति
योगेनोपधावति इमां च परमामुपनिषदमावर्तयति ३४ ओं नमो भगवते मंत्रतत्त्वलिंगाय यज्ञक्रतवे म
हाध्वरावयवाय महापुरुषाय नमः कर्मशुक्लाय त्रियुगाय नमस्ते ३५ यस्य स्वरूपं कवयो विपश्चितो गुणेषु
दारुष्विव जातवेदसम् मथ्नंति मथ्ना मनसा दिदृक्षवो गूढं क्रियार्थैर्नम ईरितात्मने ३६ द्रव्यक्रियाहेत्वय
नेशकर्तृभिर्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने अन्वीक्षयांगातिशयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृतये नमो नमः
करोति विश्वस्थितिसंयमोदयं यस्येप्सितं नेप्सितमीक्षितुर्गुणैः माया यथाऽयो भ्रमते तदाश्रयं ग्राव्णो न
मस्तद्गुणकर्मसाक्षिणे ३८ प्रमथ्य दैत्यं प्रतिवारणं मृधे यो मां रसाया जगदादिसूकरः कृत्वाग्रदंष्ट्रे नि
रगादुदन्वतः क्रीडन्निवेभः प्रणताऽस्मि तं विभुमिति ३९ इति श्रीभा० पं० भुवनकोशवर्णनं नामा
ष्टादशोऽध्यायः १८

मायाकरोति तस्या जडत्वेऽपीश्वरसंनिधानात् प्रवृत्तिं दृष्टांतेनाह यथा अयो लोहं ग्राव्णो अयस्कांता
न्निमित्तात् भ्रमते तदाश्रयं तदभिमुखं सत् गुणानां कर्मणां जीवादृष्टानां च साक्षिणे तस्मै ते नमः ३८ अवतारचरितमाह प्रमथ्ये-
ति यो जगतामादिः कारणभूतः सूकरः मां पृथ्वीमग्रदंष्ट्रे दंष्ट्राग्रे कृत्वा रसातलादारभ्य उदन्वतः प्रलयार्णवात् इभो गज इव निरगा-
त् ततश्च प्रतिगजतुल्यं दैत्यं प्रमथ्य यः क्रीडन् स्थितः तं विभुं प्रणतास्मीत्यन्वयः ३९ इति पंचमे अष्टादशोऽध्यायः १८ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ऊनविंशे किंपुरुषे भारते चोपवर्ण्यते सेव्यसेवकभावश्च भारतश्रैष्ठ्यमेव च १ किंपुरुषे वर्ष इति १ भर्तुर्नाम्नो भगवांश्च तस्य कथां च २ आ
र्याणि लक्षणानि शीलं व्रतं च यस्मिन् उपशिक्षितात्मने संयतचित्ताय उपासितो ऽनुसृतो लोको येन साधुवादः साधुत्वप्रसिद्धिः तस्या निक
षणाय निकषाश्मवन्निर्धारस्थानाय परमसीम्न इत्यर्थः ३ श्रीरामं परमार्थरूपेण प्रणमति यदेकं वेदान्तेषु प्रसिद्धं तत्त्वं त्वं प्रपद्ये क
थंभूतं विशुद्धश्चासावनुभवश्च स एव मात्रा स्वरूपं यस्य विशुद्धत्वे हेतुः प्रशांतं तत्रापि हेतुः स्वतेजसा स्वरूपप्रकाशेन ध्वस्ता गुणानां
विविधा जाग्रदाद्यवस्था यस्मिन् अनुभवमात्रत्वे हेतुः प्रत्यक् दृश्यादन्यत् तत्कुतः अनामरूपम् ननु वस्तुत एवंभूतस्यापि जीवस्यो
क्तसर्वविपर्ययो दृश्यते तत्राह निरहम् अहंकाराभावात् न तथा वैपरीत्यमित्यर्थः ननु श्रीरामस्य रूपं नैवं प्रतीयते तत्राह सुधियां पुं-

श्रीशुक उवाच किंपुरुषे वर्षे भगवंतमादिपुरुषं लक्ष्मणाग्रजं सीताभिरामं श्रीरामं तच्चरणसन्निकर्षा-
भिरतः परमभागवतो हनुमान्सह किंपुरुषैरविरतभक्तिरुपास्ते १ आर्ष्टिषेणेन सह गंधर्वैरनुगीयमानां परम
कल्याणीं भर्तृभगवत्कथां समुपशृणोति स्वयं चेदं गायति २ ओं नमो भगवते उत्तमश्लोकाय नम आर्यलक्षण
शीलव्रताय नम उपशिक्षितात्मने उपासितलोकाय नमः साधुवादनिकषणाय नमो ब्रह्मण्यदेवाय महापुरु-
षाय महाराजाय नम इति ३ यत्तद्विशुद्धानुभवमात्रमेकं स्वतेजसा ध्वस्तगुणव्यवस्थम् प्रत्यक्प्रशांतं सुधियो
पलंभनं ह्यनामरूपं निरहं प्रपद्ये ४ मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिक्षणं रक्षोवधायैव न केवलं विभोः कुतो ऽन्यथा-
स्युरमतः स्व आत्मनः सीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य ५ न वै स आत्मात्मवतां सुहृत्तमः सक्तस्त्रिलोक्यां भ
गवान्वासुदेवः न स्त्रीकृतं कश्मलमश्नुवीत न लक्ष्मणं चापि विहातुमर्हति ६ सा उपलभ्यत इत्युपलंभनं शुद्धचित्ते

नब्रह्मत्वेनैवोपलभ्यत इत्यर्थः ४ कथं तर्हि दशरथपुत्रत्वं तत्राह विष्णोर्मर्त्यावतारस्तु रक्षसो रावणस्य वधाय तस्य मनुष्यादन्यतो ऽव
ध्यत्वात् न केवलमेतावात्किंतु इह संसारे स्त्रीसंगादिकृतं दुःखं दुर्वारमिति मर्त्यानां शिक्षणं च शिक्षार्थमपीत्यर्थः अन्यथा स्वे स्व
रूपे रममाणस्य जगदात्मनः सीताविरहकृतानि व्यसनानि इति कुतः स्युः ६ विषयासक्त्यभावेन व्यसनानर्हत्वमुपपादयति न वै स भग
वान् त्रिलोक्यां क्वापि सक्तः यत आत्मवतां धीराणामात्मा सुहृत्तमश्च अतो न स्त्रीकृतं मोहं प्राप्नुयात् न लक्ष्मणं चेति देवदूतेन श्रीरामं मंत्रयता ४५
विज्ञापितमत्रागतस्त्वया वध्य इति तदेव द्वारि स्थितलक्ष्मणं दुर्वाससं समागतं विज्ञापयितुं प्रविष्टं हंतुमुद्यतो वसिष्ठवाक्यात्तत्याज तच्च
नयुज्यत इत्यर्थः ६ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतः श्रीराम एव सर्वैः सेव्य इति वक्तुं न तस्य तोषहेतुः सत्कुलजन्मादिकं किंतु भक्तिरेवेत्याह नजन्मेति महतः पुरुषाज्जन्म महतः श्रीरामस्ये-
ति वा सौभगं सौंदर्यं वाक्छक्तिर्जातिः यद्यस्मात्तैर्जन्मादिभिर्विसृष्टान् अक्ततानपि नो वनचरान् बत अहो लक्ष्मणस्याग्रजो ऽपि सखित्वे कृत
वान् ७ तस्मात्सुरो वा असुरो वा अन्यो वा यः कोपि श्रीराममेव सर्वप्रकारेण भजेत् कृतज्ञमल्पीयस्यपि भजने बहुमानिनम् उत्तरान् कोसलान्
अयोध्यावासिनः ८ उपचितैर्धर्मादिभिरात्मोपलभ्यते येन तत्तपश्चरति तत्र उपशमः इंद्रियाणां संयमः उपरमो निरहंकारता आत्मव

नजन्म नूनं महतो न सौभगं न वाक् न बुद्धिर्नाकृतिस्तोषहेतुः तैर्यद्विसृष्टानपि नो वनौकसश्चकार सख्ये बत
लक्ष्मणाग्रजः ७ सुरोसुरो वाप्यथ वानरो नरः सर्वात्मना यः सुकृतज्ञमुत्तमम् भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं
य उत्तराननयत् कोसलान्दिवमिति ८ भारतेपि वर्षे भगवान्नरनारायणाख्य आकल्पांतमुपचितधर्मज्ञान
वैराग्यैश्वर्योपशमोपरमात्मोपलंभनमनुग्रहायात्मवतामनुकंपया तपोऽव्यक्तगतिश्चरति १० तं भगवान्ना
रदो वर्णाश्रमवतीभिर्भारतीभिः प्रजाभिर्भगवत्प्रोक्ताभ्यां सांख्ययोगाभ्यां भगवदनुभावोपवर्णनं सावर्णेरु
पदेक्ष्यमाणः परमभक्तिभावेनोपसरति इदं चाभिगृणाति ९ ओं नमो भगवते उपशमशीलायोपरतानात्म्या
य नमोऽकिंचनवित्ताय ऋषिऋषभाय नरनारायणाय परमहंसपरमगुरवे आत्मारामाधिपतये नमो नम इ
ति ११ गायति चेदं कर्तास्य सर्गादिषु यो न बध्यते न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः द्रष्टुर्न दृग्यस्य गुणैर्विदूष्य-
ते तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे १२

नामनुग्रहाय न स्वार्थं ईश्वरत्वात् ९ भगवदनुभाव उपवर्ण्यते येन पंचरात्रेण तत्
सावर्णेः मनोः उपसरति सेवते १० उपरतानात्म्याय निरहंकाराय ११ असक्तश्चासौ विविक्तश्च साक्षी च तस्मै नमः असक्तत्वं दर्शयति
अस्य विश्वस्य सर्गादिषु कर्ताऽपि यो न बध्यते अहं कर्तेति न मन्यते विविक्तत्वमाह देहगतोपि दैहिकैः क्षुत्पिपासादिभिर्यो न हन्यते
नाभिभूयते साक्षित्वमाह यस्य द्रष्टुरपि सतो दृष्टिर्गुणैर्दृश्यैर्न विदूष्यते न विक्रियते १२ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

भा॰पं॰टी॰ योगकौशलंनिरूपयन् योगंप्रार्थयते इदमितित्रिभिः हेयोगेश्वरहिरण्यगर्भोयद्योगनैपुण्यंजगाद इदमेवतत् किंतत्प्रभृतिभ-
४५ क्त्याअंतकालेपुमांस्त्वयिमनोधारयेदितियत् कथंभूतःसन् उज्झितंदुष्कलेवरंतदभिमानोयेन १३ अन्यथातस्यशास्त्राभ्यासादि
श्रमोव्यर्थइत्याह ऐहिकामुष्मिककामेषुलंपटोमूर्खःसुतादिषुयोगक्षेमंचिंतयन् कुत्सितस्यकलेवरस्यात्ययात् मृत्योःशंकेततथा

इदंहियोगेश्वरयोगनैपुणंहिरण्यगर्भोभगवाञ्जगादयत् यदंतकालेत्वयिनिर्गुणेमनोभक्त्यादधी
तोज्झितदुष्कलेवरः १३ यथैहिकामुष्मिककामलंपटःसुतेषुदारेषुधनेषुचिंतयन् शंकेतविद्वान्कुक
लेवरात्ययाद्यस्तस्ययत्नःश्रमएवकेवलम् १४ तन्नःप्रभोत्वंकुकलेवरार्पितांत्वन्माययाहंममतामधोक्ष
ज भिंद्यामयेनाशुवयंसुदुर्भिदांविधेहियोगंत्वयिनःस्वभावजामिति १५ भारतेप्यस्मिन्वर्षेसरिच्छैलाः
संतिबहवःमलयोमंगलप्रस्थोमैनाकस्त्रिकूटऋषभःकूटकःकोल्लकःसह्योदेवगिरिऋष्यमूकःश्रीशैलोवेंकटः
महेंद्रोवारिधारोविंध्यःशुक्तिमानृक्षगिरिःपारियात्रोद्रोणश्चित्रकूटोगोवर्द्धनोरैवतकःककुभोनीलोगोका-
मुखइंद्रकीलःकामगिरिरितिचान्येचशतसहस्रशःशैलास्तेषांनितंबप्रभवानदानद्यश्चसंत्यसंख्याताः १६
एतासामपोभारत्यःप्रजानामभिरेवपुनंतीनामात्मनाचोपस्पृशंति १७ चंद्रवसाताम्रपर्णीअवटोदाकृत-
मालावैहायसीकावेरीवेणीपयस्विनीशर्करावर्तातुंगभद्राकृष्णावेण्याभीमरथीगोदावरीनिर्विंध्यापयोष्णी
तापीरेवासुरसानर्मदाचर्मण्वतीसिंधुःअंधःशोणश्चनदौमहानदीवेदस्मृतीऋषिकुल्यात्रिसामाकौशि
कीमंदाकिनीयमुनासरस्वतीदृषद्वतीगोमतीसरयूरोधस्वतीसप्तवतीसुषोमाशतद्रूश्चंद्रभागामरुद्वृधावित
स्ताअसिक्नीविश्वेतिमहानद्यः १८

विद्वानपिसन् यःशंकेतनस्ययत्नःश्रमएव १४ यस्माद्विदुषोपीयमेवदशा तत्तस्मा
द्धेप्रभो अधोक्षज त्वमेवनोयोगंविधेहि कीदृशंत्वयिस्वभावजंसहजवासनारूपंयेनयोगेनवयंत्वन्माययानःकुकलेवरे अर्पि-
तामहंममतांशीघ्रंभिंद्यामत्यजेमदुर्भिदांसुप्रायांतरैःसर्वथात्यक्तुमशक्याम् १५ इलावृतवदस्मिन्नपिवर्षेसरितःशैलाश्चसंति नि ४५
तंबप्रभवाःनदेभ्यःसंभूताः १६ आत्मनाचदेहेनाप्युपस्पृशंति १७ ६ ६ ६

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

लब्धंजन्मयैस्तैःपुरुषैःसात्विकादिस्वकृतेनकर्मणादिव्यादिगतयआत्मनोविधीयंतेसाध्यंतेहियस्मात्सर्वाएवगतयःकर्मानुसारे-
णसर्वेषांभवंति यस्यवर्णस्ययद्विधानंमोक्षप्रकारःसंन्यासवनस्थत्वादितदनतिक्रमेणास्मिन्नेववर्षेनृणामपवर्गश्चभवति एत-
च्चकर्मादिबहुसाधनसंभवाभिप्रायेणोक्तम् नत्वन्यत्रापवर्गाभावेनतदुपर्यपिबादरायणःसंभवादितिदेवानामपिमोक्षस्यसूचि-
तत्वात् १९ अपवर्गस्वरूपमाह योसाविति अनात्म्येआत्मनिभवमात्म्यंरागादितद्रहिते अनिरुक्तेवाचामगोचरे अनिलयने
अनाधारेअनन्यनिमित्तोहेतुकोभक्तियोगएवंलक्षणंस्वरूपंयस्यकथंभवति नानागतीनांनिमित्तंयोविद्याग्रंथिःतस्यरंधनंछे-

अस्मिन्नेववर्षेपुरुषैर्लब्धजन्मभिःशुक्ललोहितकृष्णवर्णेनस्वारब्धेनकर्मणादिव्यमानुषनारकग-
तयोबह्व्यआत्मनआनुपूर्व्येणसर्वाह्येवसर्वेषांविधीयंते यथावर्णविधानमपवर्गश्चापिभवति १९ योऽ-
सौभगवतिसर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेपरमात्मनिवासुदेवेनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणोनाना
गतिनिमित्ताविद्याग्रंथिरंधनद्वारेणयदाहिमहापुरुषपुरुषप्रसंगः २० एतदेवहिदेवागायंति अहोअमीषां
किमकारिशोभनंप्रसन्नएषांस्विदुतस्वयंहरिःयैर्जन्मलब्धंनृषुभारताजिरेमुकुंदसेवौपयिकंस्पृहाहिनः
२१ किंदुष्करैर्नःक्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभिर्वाद्युजयेनफल्गुना नयत्रनारायणपादपंकजस्मृतिःप्रमु-
ष्टातिशयेंद्रियोत्सवात् २२ कल्पायुषांस्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषांभारतभूजयोवरम् क्षणेनम-
र्त्येनकृतंमनस्विनःसंन्यस्यसंयांत्यभयंपदंहरेः २३

दनंतद्वारेणमहापुरुषपुरुषाविष्णुभक्तास्तैःप्रकृष्टःसंयोगो
यदाभवतितदा २० एतदेवमानुष्यमेवसर्वपुरुषार्थसाधनंगायंति अमीषामेभिःउतस्वित् अथवास्वयमेवसाधनंविनैवह-
रिरेषांप्रसन्नोभूत् एवंभूतस्यपुण्यस्यदुष्करत्वात् भारताजिरेभारतांगणेनःकेवलंस्पृहेवयन्नतन्मुकुंदसेवोपयोगिनृषुजन्म-
यैर्लब्धम् २१ स्पृहामेवाह किमित्यादिसप्तभिःदुष्करैःक्रत्वादिभिर्नःफल्गुनातुच्छेनद्युजयेनस्वर्गप्राप्त्याकिंनकिंचित्फलं कुतः
यत्रनारायणपादपंकजस्मृतिर्नास्तिप्रमुष्टाअतिशयितादिंद्रियाणामुत्सवात् भोगात्प्रमुष्टाऽभूत् २२ क्षणमल्पमेवायुर्येषां वरत्वे
हेतुःमर्त्येनापिदेहेनक्षणेनैवकालेनकृतंकर्मसंन्यस्यहरेःपदंसम्यग्यांति २३ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

अतःयत्रवैकुंठकथामृतनद्योनसंति नतदाश्रयाःकथापगाश्रयाःमहांतोनत्याःफल्गवापेक्षुतादृशायज्ञेशस्यमखाश्च पूजाःसःसु-
रेशस्यब्रह्मणोऽपिलोकोनसेव्यताम् २४ अमुमुक्षून्नरान्निंदंति प्राप्ताइति ज्ञानंच तदर्थाःक्रियाश्च तदर्थानिद्रव्याणिचतेषांक-
लापेनसंभृतांपूर्णां अपुनर्भवतायमोक्षायवनौकाइववनौकसःपक्षिणोयथालुब्धकात् मुक्ताअपिपुनर्यदितस्मिन्नेववृक्षेप्रमत्ताविह
रंति तर्हियथाबध्यंतेतद्वत् २५ अहोभारतवासिनांभाग्यमित्याहुःयैरिति अग्नयेजुष्टंनिर्वपामि इंद्रायजुष्टंनिर्वपामीत्येवंभाग-
शोनिरुप्तंदत्तं कृतंकथंविधिनाप्रकारेणमंत्रेणचवस्तुतश्चरुपुरोडाशादिभेदेनइष्टदेवतामुद्दिश्यत्यक्तंनिरुप्तंच ममेदमितिस्वी

नयत्रवैकुंठकथासुधापगानसाधवोभागवतास्तदाश्रयाः नयत्रयज्ञेशमखामहोत्सवाःसुरेशलोकोपिन
वैससेव्यताम् २४ प्राप्तानृजातिंत्विहयेचजंतवोज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभृताम् नवैयतेरन्नपुनर्भवायते
भूयोवनौकाइवयांतिबंधनम् २५ यैःश्रद्धयाबर्हिषिभागशोहविर्निरुप्तमिष्टंविधिमंत्रवस्तुतः एकःपृथ
ङ्नामभिराहूतोमुदागृह्णातिपूर्णःस्वयमाशिषांप्रभुः २६ सत्यंदिशत्यर्थितमर्थितोनृणांनैवार्थदोयत्पु
नरर्थितायतः स्वयंविधत्तेभजतामनिच्छतामिच्छापिधानंनिजपादपल्लवम् २७ यद्यत्रनःस्वर्गसुखाव-
शेषितंस्विष्टस्यसूक्तस्यकृतस्यशोभनम् तेनाजनाभेस्मृतिमज्जन्मनःस्याद्वर्षेहरिर्यद्भजतांशंतनोति २८
श्रीशुकउवाच जंबुद्वीपस्यचराजन्नुपद्वीपानष्टौहैकउपदिशंति सगरात्मजैरश्वान्वेषणइमांमहींपरितो
निखनद्भिरुपकल्पितान् २९

कृत्यत्यागानंतरमश्नातीत्यर्थः पृथक् इंद्रादिनामभिराहूतःआहूतःआशिषांप्रभुःस्वयंपू
र्णोऽपिहरिः २६ तत्रापिनिष्कामाः कृतार्थाइत्याहुःसत्यमिति प्रार्थितःसन्नर्थितंददातीतिसत्यंतथाऽपिपरमार्थदोनभवत्येव यद्य-
स्मात् यतोदत्तादनंतरंपुनरर्थिताभवति ननुनार्थितश्चेत्किमपिनदद्यादित्याशंक्याह अनिच्छतांनिष्कामानांतुइच्छानांपिधान
माच्छादकंसर्वकामपरिपूरकंनिजपादपल्लवंस्वयमेवसंपादयति २७ स्विष्टस्यसम्यग्यजनस्यसूक्तस्यप्रवचनस्यकृतस्यअन्यस्या
पिकर्मणःस्वर्गसुखादुपभुक्तादवशेषितंयदिकिंचिदस्ति तेनाजनाभेवर्षेनोऽस्माकंजन्मस्यात् कीदृशंस्मृतिमत् हरिरेवसेव्यइ-
त्यनुसंधानयुक्तम् यतःहरिःभजतांशंसुखंतनोति २८ २९

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

३० ३१ इतिपंचमेटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ विंशेप्लक्षादिषट्द्वीपस्थितिमाहसप्तार्णवैः लोकालोकस्थितिंचांतर्बहिर्भागा
दिमानतः १ १ तावतालक्षविस्तारेण परिक्षिप्तः परिवेष्टितः उपास्तेतिष्ठति आकलय्यसमर्थ्य २ अभिज्ञाताःप्रसिद्धाः सप्तैव अन्ये
चपर्वतानद्यश्चसहस्रशः संतीत्यर्थः मानसोत्तरस्यमंडलाकारत्वेऽप्येतेषु प्लक्षादिपंचद्वीपेषुवर्षाद्रयस्तिर्यक्‌रेखाकाराउभयतोऽ

तद्यथास्वर्णप्रस्थश्चंद्रशुक्ल आवर्तनोरमणकोमंदरहरिणःपांचजन्यःसिंहलोलंकेति ३० एवंतवभारतोत्तम
जंबुद्वीपवर्षविभागोयथोपदेशमुपवर्णितइति ३१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेजंबुद्वीप
वर्षविभागो नामएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुकउवाच अतःपरंप्लक्षादीनांप्रमाणलक्षणसंस्था
नतोवर्षविभागउपवर्ण्यते १ जंबुद्वीपोयंयावत्प्रमाणविस्तारस्तावताक्षारोदधिनापरिवेष्टितोयथामेरुर्जंबा
ख्येनलवणोदधिरपिततोद्विगुणविशालेनप्लक्षाख्येनपरिक्षिप्तोयथापरिखाबाह्योपवनेनप्लक्षोजंबूप्रमा
णोद्वीपाख्याकरोहिरण्मयउत्थितोयत्राग्निरुपास्तेसप्तजिह्वस्तस्याधिपतिःप्रियव्रतात्मजइध्मजिह्वःस्वं
द्वीपंसप्तवर्षाणिविभज्यसप्तवर्षनामभ्यआत्मजेभ्यआकलय्यस्वयमात्मयोगेनोपरराम २ शिवंयवसंसुभ
द्रंशांतंक्षेममृतमभयमितिवर्षाणितेषुगिरयोनद्यश्चसप्तैवाभिज्ञाताः ३ मणिकूटोवज्रकूटइंद्रसेनोज्यो
तिष्मान्सुपर्णोहिरण्यष्ठीवोमेघमालइतिसेतुशैलाः अरुणानृम्णांगिरसीसावित्रीसुप्रभातोऋतंभरासत्यं
भराइतिमहानद्यः यासांजलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसोहंसपतंगोर्ध्वायनसत्यांगसंज्ञाश्चत्वारोवर्णाःसहस्रा
युषोविबुधोपमसंदर्शनप्रजननाःस्वर्गद्वारंत्रय्याविद्ययाभगवंतंत्रयीमयंसूर्यमात्मानंयजंते ४

न्योन्यंस्पृशंतइतिगम्यते अन्यथासप्तवर्षविभागासंभवात् येषामेववर्षाणांपूर्वादिक्रमोक्तेश्च ३ जलोपस्पर्शनेनविधूतंरजस्तमश्चयेषा
म् हंसादयोब्राह्मणादिस्थानीयाः वर्णाः विबुधोपमसंदर्शनंक्लमस्वेदादिरहितंरूपंप्रजननमपत्योत्पादनंचयेषाम् ४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

विगीता अपि द्वीपमंत्रा व्याख्यायंते प्रत्नस्य पुराणपुरुषस्य विष्णोर्यद्रूपं तं सूर्यमीमहीति शरणं व्रजेम कथंभूतं सत्यादीनामात्मानमधिष्ठा
तारं तत्र सत्यमनुष्ठीयमाणो धर्मः ऋतं प्रमीयमाणो धर्मः ब्रह्मणः तद्बोधकस्य वेदस्य अमृतस्य शुभफलस्य मृत्योः अशुभफलस्य ५ ६

प्रत्नस्य विष्णो रूपं चसत्यस्य ऋतस्य ब्रह्मण अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमीमहीति ५ प्लक्षादिषु पंचसु
पुरुषाणामायुरिंद्रियमोजः सहो बलं बुद्धिर्विक्रम इति च सर्वेषामौत्पत्तिकी सिद्धिरविशेषेण वर्तते ६ प्लक्षः
स्वमानेनेक्षुरसोदेनावृतो यथा तथा द्वीपोपि शाल्मलो द्विगुणविशालः समानेन सुरोदेनावृतः परिवृंक्ते ७
यत्र ह वै शाल्मली प्लक्षायामा यस्यां वाव किल निलयमाहुर्भगवतः छंदःस्तुतः पतत्रिराजस्य सा द्वीपहूतये उ
पलक्ष्यते ८ तद्द्वीपाधिपतिः प्रियव्रतात्मजो यज्ञबाहुः स्वसुतेभ्यः सप्तभ्यस्तन्नामानि सप्तवर्षाणि व्यभज
त्सुरोचनं सौमनस्यं रमणकं देववर्षं पारिभद्रमाप्यायनमविज्ञातमिति ९ तेषु वर्षाद्रयो नद्यश्च सप्तैवाभि
ज्ञाताः स्वरसः शतशृंगो वामदेवः कुंदः कुमुदः पुष्पवर्षः सहस्रश्रुतिरिति अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती कु
हू रजनी नंदा राकेति १० तद्वर्षपुरुषाः श्रुतधरवीर्यधरवसुंधरेषंधरसंज्ञा भगवंतं वेदमयं सोममात्मानं वे
देन यजंते ११ स्वगोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन् कृष्णशुक्लयोः प्रजानां सर्वासां राजांऽधः सोमो न आस्त्विति
१२ एवं सुरोदाद्बहिस्तद्द्विगुणः समानेनावृतो घृतोदेन यथापूर्वः कुशद्वीपो यस्मिन् कुशस्तंबो देवकृतस्त
द्द्वीपाख्याकरो ज्वलन इवापरः स्वशष्परोचिषा दिशो विराजयति १३ तद्द्वीपपतिः प्रैयव्रतो राजा हिर-
ण्यरेता नाम स्वं द्वीपं सप्तभ्यः स्वपुत्रेभ्यो यथाभागं विभज्य स्वयं तप आतिष्ठत १४ वसुवसुदानदृढ
रुचिनाभिगुप्तस्तुत्यव्रतविविक्तवामदेवनामभ्यस्तेषु वर्षेषु सीमागिरयो नद्यश्चाभिज्ञाताः सप्तैव च
क्रः चतुःशृंगः कपिलश्चित्रकूटो देवानीक ऊर्ध्वरोमा द्रविण इति १५ ७ सुपर्णो ऽसि गरुत्मान् त्रिवृत्ते शिर इ-
त्यादिश्रुतेः छंदोभिः स्वावयवैः श्रीविष्णुं स्तौतीति छंदस्तुत् तस्य द्वीपस्य हूतये व्यपदेशाय ८ ९ १० ११ स्वगोभिः स्वरश्मिभिः
अंधः अन्नं सोमो नो राजा आस्तु भिसुख्येन भवतु ह्रस्वपाठे त्वविवक्षया संध्यभावः १२ एवं सुरोदाद्बहिर्घृतोदेनावृतः कुशद्वीप इ ४७
त्यन्वयः स्वशष्पाणि स्वकोमलशिखास्तेषां रोचिषा १३ १४ १५ ७ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

१६ हेजातवेदः त्वंसाक्षात्परस्यब्रह्मणोहरे र्हव्यवाडसि अतो देवानांयज्ञेनपुरुषंहरिमेवयज अंगानांनाम्नादत्तमंगिनेसमर्पयेत्यर्थः
१७ उपक्लृप्तोवेष्टितः यथाकुशद्वीपोघृतोदेनावृतः १८ गुहस्यकार्तिकेयस्य प्रहरणेन आयुधेनउन्मथितानितंबाः कुंजानिचयस्य १९ स्व
यंभगवान् ज्ञानीपरमकल्याणंयशोयस्येति २० २१ आपोमयममयम् २२ हे आपः पुरुषवीर्याईश्वरात् लब्धसामर्थ्याःस्थभवथ अतए

रसकुल्यामधुकुल्यामित्रविंदाश्रुतविंदावेदगर्भाघृतच्युतामंत्रमालेति यासांपयोभिः कुशद्वीपोकसः कुशलको
विदाभियुक्तकुलकसंज्ञाभगवंतंजातवेदसरूपिणंकर्मकौशलेनयजंते १६ परस्यब्रह्मणःसाक्षाज्जातवेदोसि
हव्यवाड् देवानांपुरुषांगानांयज्ञेनपुरुषंयजेति १७ तथा बहिःक्रौंचद्वीपोद्विगुणःस्वमानेनक्षीरोदेनपरित
उपक्लृप्तः वृतोयथाकुशद्वीपोघृतोदेन यस्मिन्क्रौंचोनामपर्वतराजोद्वीपनामनिर्वर्तकआस्ते १८ योसौगुहप्रहर
णोन्मथितनितंबकुंजोपिक्षीरोदेनासिच्यमानोभगवतावरुणेनाभिगुप्तोविभयोबभूव १९ तस्मिन्नपिप्रैयव्र
तोघृतपृष्ठोनामाधिपतिः स्वेद्वीपेवर्षाणिसप्तविभज्यतेषुपुत्रनामसुसप्तरिक्थादान्वर्षपान्निवेश्यस्वयंभगवा
न्भगवतःपरमकल्याणयशस आत्मभूतस्यहरेश्चरणारविंदमुपजगाम २० आमोमधुरुहोमेघपृष्ठःसुधामाभ्रा
जिष्ठोलोहितार्णोवनस्पतिरितिघृतपृष्ठसुतास्तेषांवर्षगिरयःसप्तसप्तैवनद्यश्चाभिख्याताःशुक्लोवर्द्धमानोभोज
नउपबर्हिणोनंदोनंदनःसर्वतोभद्रइति २१ अभयाअमृतौघाआर्यकातीर्थवती रूपवतीपवित्रवतीशुक्ल-
तियासामंभःपवित्रममलमुपयुंजानाः पुरुषऋषभद्रविणदेवकसंज्ञावर्षपुरुषा आपोमयंदेवमपांपूर्णेनांजलि
नायजंते २२ आपःपुरुषवीर्यास्थपुनंतीर्भूर्भुवःस्वः ता नःपुनी तामीवघ्नीःस्पृशतामात्मनाभुवइति २३ एवंप
रस्तात्क्षीरोदात्परितउपवेशितःशाकद्वीपोद्वात्रिंशल्लक्षयोजनायामःसमानेनचदधिमंडोदेनपरीतः यस्मिन्
शाकोनाममहीरुहःस्वक्षेत्रव्यपदेशकोयस्यहमहासुरभिगंधस्तंद्वीपमनुवासयति २४

ताभूर्भुवःस्वः त्रैलोक्यंपुनंत्यः
ताःभवत्योनोस्माकंस्पृशतांस्पर्शनंकुर्वताम् भुवः शरीराणिपुनंतुयत् आत्मनास्वरूपेणैव अमीवघ्नीः पापहंत्र्यः २३ दध्नोमंडरसःस
एवोदकंयस्य यस्यपर्णान्यतः खरस्पर्शानि बहिर्मृदुस्पर्शानिसशाकोनामवृक्षः २४ ५ ६ ५

२५ २६ २७ २८ आत्मकेतुभिः प्राणादिवृत्तिभिः २९ ज्वलनशिखावदमलानांकनकपत्राणामयुतानामयुतानियस्यतत् देवानामहो
रात्राभ्यामुत्तरदक्षिणायनाभ्यामित्यर्थः ३० ३१ ब्रह्मरूपिणंकमलासनमूर्तिम् सकर्मकेनब्रह्मसालोक्यादिसाधनेन ३२ कर्ममयंक

तस्यापिप्रैयव्रतएवाधिपतिर्नाम्नामेधातिथिःसोऽपिविभज्यसप्तवर्षाणिपुत्रनामानितेषुस्वात्मजान्पुरोज-वमनोजवपवमानधूम्रानीकचित्ररेफबहुरूपविश्वधारसंज्ञान्निधाप्याधिपतीन्स्वयंभगवत्यनंतआवेशितमतिस्तपोवनंप्रविवेश २५ एतेषांवर्षमर्यादागिरयोनद्यश्चसप्तसप्तैव ईशानउरुशृंगोबलभद्रःशतकेसरःसहस्रस्रोतोदेवपालोमहानसइति २६ अनघायुर्दाउभयस्पृष्टिरपराजितापंचपदीसहस्रस्रुतिर्निजधृतिरिति २७ तद्वर्षपुरुषाऋतव्रतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानोभगवंतंवाय्वात्मकंप्राणायामविधूतरजस्तमसःपरमसमाधिनायजंति २८ अंतःप्रविश्यभूतानियोबिभर्त्यात्मकेतुभिः अंतर्यामीश्वरःसाक्षात्पातुनोयद्वशेस्फुटम् २९ एवमेवदधिमंडोदात्परतःपुष्करद्वीपस्ततोद्विगुणायामःसमंततउपकल्पितःसमानेनस्वादूदकेनसमुद्रेणबहिरावृतोयस्मिन्बृहत्पुष्करंज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतायुतंभगवतःकमलासनस्याध्यासनंपरिकल्पितंतद्द्वीपमध्येमानसोत्तरनामैकएवार्वाचीनपराचीनवर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनोच्छ्रायायामोयत्रतुचतसृषुदिक्षुचत्वारिपुराणिलोकपालानामिंद्रादीनांयदुपरिष्टात्सूर्यरथस्यमेरुंपरिभ्रमतःसंवत्सरात्मकंचक्रंदेवानामहोरात्राभ्यांपरिभ्रमति ३० एतद्वीपस्याप्यधिपतिःप्रैयव्रतोवीतिहोत्रोनामैतस्यात्मजौरमणकधातकिनामानौवर्षपतीनियुज्यसस्वयंपूर्वजवद्भगवत्कर्मशीलएवास्ते ३१ तद्वर्षपुरुषाभगवंतंब्रह्मरूपिणंसकर्मकेणकर्मणाराधयंतीदंचोदाहरंति ३२ यत्तत्कर्ममयंलिंगंब्रह्मलिंगंजनोऽर्चयेत् एकांतमद्वयंशांतंतस्मैभगवतेनमइति ३३

र्मफलरूपं ब्रह्मलिंग्यतेयस्मात् एकस्मिन्नेवपरमेश्वरे अंतोनिष्ठायस्यनदतएववस्तुतोऽद्वैतम् ३३

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततः शुद्धोदात्परस्तात् लोकः सूर्याद्या लोकवान् देशः अलोकः तद्रहितः तयोरंतराले मध्ये तयोर्विभागार्थमित्यर्थः ३४ ततः परस्ता-
दित्युक्तस्तदेव किंयता ऽंतरेणेत्यपेक्षायांतदंतर्वर्तिनीं भूमिमाह यावन्मानसोत्तरमेर्वोरंतरं सार्द्धसप्तलक्षोत्तरसार्द्धकोटिपरिमितं तावती
भूः शुद्धोदात्परास्ति तत्र च प्राणिनो ऽपि संतितः कांचनी भूमिरन्यास्तीत्यर्थः सा चैकोनचत्वारिंशत् लक्षोत्तरकोट्यष्टकपरिमिता ज्ञेया
अर्द्धपुष्करद्वीपेन सह शुद्धोदः षण्णवतिलक्षाणि एवं हि सति मेरुलोकालोकयोरंतरं सार्द्धद्वादशकोटिपरिमितं वक्ष्यमाणमुपपन्नं भ
वति एतदेव शैवतंत्रे षूक्तम् कोटिद्वयं त्रिपंचाशल्लक्षाणि च ततः परं पंचाशच्च सहस्राणि सप्तद्वीपाः ससागराः ततो हेममयी भूमिर्दश

ऋषिरुवाच ततः परस्ताल्लोकालोकनामाचलो लोकालोकयोरंतराले परित उपक्षिप्तः ३४ यावन्मानसो
त्तरमेर्वोरंतरं तावती भूमिः कांचन्यन्यादर्शतलोपमा यस्यां प्रहितः पदार्थो न कथंचित्पुनः प्रत्युपलभ्यते तस्मा
त्सर्वसत्त्वपरिहृतासीत् ३५ लोकालोक इति समाख्या यदनेनाचलेन लोकालोकस्यांतर्वर्तिना ऽवस्थाप्यते ३६
स लोकत्रयांते परित ईश्वरेण विहितो यस्मात्सूर्यादीनां ध्रुवापवर्गाणां ज्योतिर्गणानां गभस्तयो ऽर्वाचीनांस्त्री
ल्लोकानावितन्वाना न कदाचित्पराचीना भवितुमुत्सहंते तावदुन्नहनायामः ३७ एतावाल्लोकविन्यासो
मानलक्षणसंस्थाभिर्विचिंतितः कविभिः सतु पंचाशत्कोटिगणितस्य भूगोलस्य तुरीयभागो ऽयं लोकालो
काचलः ३८ तदुपरिष्टाच्चतसृष्वाशास्वात्मयोनिना ऽखिलजगद्गुरुणा ऽधिनिवेशिता ये द्विरदपतय
ऋषभः पुष्करचूडो वामनो ऽपराजित इति सकललोकस्थितिहेतवः ३९

कोस्यो वरानने देवानां क्रीडनार्थाय लो
कालोकस्ततः परमिति अत्र च दशकोटित्वं पूर्वोक्तभूम्या सह द्रष्टव्यं सर्वसत्त्वपरिहृतेति देवव्यतिरेकेणेति विज्ञेयं देवानां क्रीडना-
र्थायेत्युक्तत्वात् ३५ लोकत्रयस्यांते परितो मर्यादारूपो विहितः यस्मात्प्रतिबंधकात्सूर्य आदिर्येषां ध्रुवो ऽपवर्गो ऽंतो येषां आवित-
न्वाना सम्यक्प्रकाशयंतः परतो गंतुं न शक्नुवंति तावदुन्नह नमुत्सेधः तदनुरूप आयामश्च विस्तारो यस्य ध्रुवादप्युच्छ्रितत्वात्त्रि
लोकीमर्यादाभूत इत्यर्थः ३७ सो ऽयं तु लोकालोकाचलः तुरीयभागः चतुर्थांशः सार्द्धद्वादशकोट्यः मेरोरेकत इति द्रष्टव्यम् ३८ आ-
शासु दिक्षु ये ऽधिनिवेशिताः ते आसते ३९

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तेषांदिग्गजानां स्वविभूतीनांस्वांशभूतानांमहेंद्रादीनांचविविधवीर्योपबृंहणायसकललोकस्वस्तयेचभगवान् तस्मिन्नास्तइत्यन्वयः किंकुर्वन् आत्मनःस्वस्यषड्भिःसुदर्शनादिभिरायुधैःसंधारयमाणःआविष्कुर्वन्कीदृशम् धर्मज्ञानादीन्यष्टमहासिद्धयश्चोपलक्षणंयस्यतत् दोर्दंडैरुपलक्षितःसन्महाविभूतेः परमैश्वर्यस्यपतित्वादेकस्यैवमूर्त्यासमंतादास्ते ४० नन्वेवंतर्ह्यमिणांतत्स्थैर्नैवसर्वंकर्तुंशक्यंकिंतस्यबहिःसमंतादवस्थानेनेत्याशंक्यतस्यार्थंस्वयमेवव्याचष्टे आत्मनोयोगमाययाविरचितायाविविधलोकयात्रायास्तस्यागोपीथायरक्षणाय एष भगवानेवंभूतःआकल्पंवेषंगतःलीलयाप्रासइति समंतादास्तइत्यर्थः ४१ अलोकपरिमाणं मेरोरेकतः सार्द्धद्वादशकोट्यःततोलोका

तेषांस्वविभूतीनांलोकपालानांविविधवीर्योपबृंहणायभगवान्परममहापुरुषोमहाविभूतिपतिरंतर्याम्यात्मनोविशुद्धसत्वंधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमहासिद्ध्युपलक्षणंविष्वक्सेनादिभिःस्वपार्षदप्रवरैःपरिवारितोनिजवरायुधोपशोभितैर्निजभुजदंडैःसंधारयमाणःतस्मिन्गिरिवरेसमंतात्सकललोकस्वस्तयआस्ते ४०
आकल्पमेवंवेषंगतएषभगवानात्मयोगमाययाविरचितविविधलोकयात्रागोपीथायेति ४१ योंऽतर्विस्तारएतेनह्यलोकपरिमाणंचव्याख्यातंयद्बहिर्लोकालोकाचलात् ततःपरस्ताद्योगेश्वरगतिंविशुद्धामुदाहरंति ४२ अंडमध्यगतःसूर्योद्यावाभूम्योर्यदंतरम् सूर्यांडगोलयोर्मध्येकोट्यःस्युःपंचविंशतिः ४३ मृतेंऽडएषएतस्मिन्यदभूत्ततोमार्तंडइतिव्यपदेशः हिरण्यगर्भइतियद्धिरण्यांडसमुद्भवः ४४ सूर्येणहिविभज्यंतेदिशःखंद्यौर्महीभिदा स्वर्गापवर्गौनरकारसौकांसिचसर्वशः ४५

लोकात् अलोकाद्वापरस्तात् विशुद्धांद्विजपुत्रानयनेऽर्जुनस्य श्रीकृष्णेन प्रदर्शिताम् ४२ विस्तारेणोक्तम् ब्रह्मांडमानंसर्वतो निरूपयति अंडमध्यगतःकिंतन्मध्यंतदाह द्यावाभूम्योः पूर्वोत्तरकपालयोर्यदंतरंमध्यस्थानंसर्वतः पंचविंशतिकोट्यःस्युः ४३ अंडमध्यावस्थानेकारणंतन्नामनिरुक्तंचाह मृतेअचेतनेएषःसूर्योवैराजरूपेणयस्मात्प्रविष्टः ४४ किंच सूर्येणैवविभज्यंतेदिशःखमंतरिक्षंभिदाअन्योऽपिविभागःस्वर्गापवर्गौभोगमोक्षदेशौरसौकांसि अतलादीनि ४५ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ४९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

उपासनार्थमाह देवादीनांसूर्यआत्माद्दगीश्वरः नेत्राधिष्ठाताच ४६ इतिपंचमेटीकायांविंशतितमोऽध्यायः २० एवमध्यायविंशत्याभूमर्यादानिरूपिता अतःपरंध्रुवमर्यादापालनंत्रिभिरुच्यते १ एकविंशेरवेःकालचक्रेणभ्रमतोऽन्वहम् स्वगत्याराशिसंचारेलोकयात्रानिरूप्यते २ एतावान्विस्तारेणकोऽस्यः पंचाशत् उत्सेधेनपंचविंशतिः १ द्विदलयोर्मध्येयथैकस्यमानेनापरस्यमानमुपदिश्यतेतद्वत् ते अंतरेणतयोर्मध्येतदुभयसंधितंताभ्यामुभयतःसल्लग्नं २उदगयनादिसंज्ञाभिर्मंदक्षिप्रसमगतिभिर्यथाकालमारोहणादिस्थाने

देवतिर्यङ्मनुष्याणांसरीसृपसवीरुधाम् सर्वजीवनिकायानांसूर्यआत्माद्दगीश्वरः ४६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनेसमुद्रद्वीपवर्षसन्निवेशपरिमाणलक्षणोनामविंशतितमोऽध्यायः २० श्रीशुकउवाच एतावानेवभूवलयस्यसन्निवेशःप्रमाणलक्षणतोव्याख्यातः एतेनहिदिवोमंडलमानंतद्विदउपदिशंति १ यथाद्विदलयोर्निष्पावादीनांतेअंतरेणांतरिक्षंतदुभयसंधितं २ तन्मध्यगतोभगवांस्तपतांपतिस्तपनआतपेनत्रिलोकींप्रतपत्यवभासयति आत्मभासासएषउदगयनदक्षिणायनवैषुवतसंज्ञाभिर्मांद्यशैघ्र्यसमानाभिर्गतिभिरारोहणावरोहणसमानस्थानेषुयथासवनमभिपद्यमानोमकरादिषुराशिष्वहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते ३ यदामेषतुलयोर्वर्ततेतदाहोरात्राणिसमानानिभवंति यदावृषभादिषुपंचसुराशिषुचरतितदाऽहान्येववर्द्धंतेह्रसतिचमासिमास्येकैकाघटिकारात्रिषु ४ यदावृश्चिकादिषुपंचसुवर्ततेतदाहोरात्राणिविपर्ययाणिभवंति ५

ष्वारोहणाद्यभिपद्यमानोमकरादिषुराशिष्वहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते ३ ततुप्रपंचयति यदेति अत्यंतवैषम्याभावात् समानीत्युक्तम् सर्वथासाम्यंलंकस्यैवाहोरात्रस्य यद्यपिवृषभमिथुनयोरेवान्हां वृद्धिः कर्कादिषुह्रासःतथापिरात्र्यपेक्षया अधिकत्वाद्वर्धंतइत्युक्तम् एवंरात्रिवृद्धावपिदिनापेक्षयाह्रसंतिइत्युक्तम् एकैकेतिस्थूलदृष्ट्योक्तम् वृद्धिह्रासयोःप्रतिमासंवैषम्यात् ४ विपर्ययाणीति अहानिन्यूनानिरात्रयोऽधिकाइत्यर्थः ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नह्रइन्हासकालमाह यावदिति ६ एवंमंदादिगतिभिः नवकोटयइति मेरोरुभयतोमानसोत्तरस्यांतर्विस्तारेणपंचदशलक्षाधि
ककोटित्रयपरिमितेनेदंपरिमंडलमानमुन्नेयं एवंपंचदशाभिर्घटिकाभिरित्यादिष्वपित्रैराशिकगणितेनतत्तन्मानमुन्नेयम् अ
त्रापेक्षितोविशेषःपुराणांतरादवगंतव्यः तत्रारोहणादिस्थानानिवायुपुराणेदर्शितानि सर्वग्रहाणांत्रीण्येवस्थानानिद्विजसत्तमाः
स्थानंजरद्गवंमध्यंतथैरावतमुत्तरम् वैश्वानरंदक्षिणतोनिर्दिष्टमिहतत्त्वतइतितदेवमध्यमोत्तरदक्षिणमार्गत्रयंप्रत्येकंवीथीत्रये
णत्रिधाभिद्यते त्रिभिस्त्रिभिरश्विन्यादिनक्षत्रैः नागवीथीगजवीथीऐरावतीचेत्युत्तरमार्गेवीथीत्रयंआर्षभीगोवीथीजरद्गवीचेतिवै
षुवतेमध्यममार्गेवीथीत्रयम् अजवीथीमृगवीथीवैश्वानरीचेतिदक्षिणमार्गेवीथीत्रयम्तदप्युक्तंतत्रैव अश्विनीकृत्तिकायाम्यानाग
वीथीतिशब्दिता रोहिण्यार्द्रामृगशिरोगजवीथ्यभिधीयते पुष्याश्लेषातथादित्यावीथीचैरावतीस्मृता एतास्तुवीथयस्तिस्रउ

यावद्दक्षिणायनमहानिवर्द्धतेयावदुदगयनेरात्रयः ६ एवंनवकोटयएकपंचाशल्लक्षाणियोजनानांमान-
सोत्तरगिरिपरिवर्तनस्योपदिशंतितस्मिन्नैंद्रींपुरींपूर्वस्मान्मेरोर्देवधानींनामदक्षिणतोयाम्यांसंयमनींनामप
श्चाद्वारुणींनिम्लोचनींनामउत्तरतःसौम्यांविभावरींनामतासूदयमध्यान्हास्तमयानिशीथानीतिभूतानांप्रवृत्ति
निमित्तानिसमयविशेषेणमेरोश्चतुर्दिशम् ७

त्तरोमार्गउच्यते तथाद्वेचापिफाल्गुन्योमघाचैवार्षभीमता हस्तश्चित्रा
तथास्वातिर्गोवीथीतितुशब्दिता ज्येष्ठाविशाखानुराधावीथीजारद्गवीमता एतास्तुवीथयस्तिस्रोमध्यमोमार्गउच्यते मूलाषाढोत्त
राषाढाअजवीथ्यभिशब्दिता श्रवणंचधनिष्ठाचमार्गीशतभिषस्तथा वैश्वानरीभाद्रपदेरेवतीचैवकीर्तिता एतास्तुवीथयस्तिस्रोद
क्षिणोमार्गउच्यतेइति याम्याभरणीआदित्याअदितिदेवताकापुनर्वसुः मार्गीमृगवीथी एवंस्थितेउत्तरायणेध्रुवेणयुगास्यकोटि-
निबद्धवायुपाशद्वयाकर्षणेरथस्यारोहणम् तथाभ्यंतरमंडलप्रवेशोगतिमांद्यंचेतिदिनवृद्धिःरात्रिन्हासश्चदक्षिणायनेचपाशप्रेरणा
दवरोहणेबहिर्मंडलप्रवेशोगतिशैघ्र्यंचेत्यहोरात्रयोर्विपर्ययः वैषुवतेतुपाशसाम्यात्समावस्थानेमध्यमंडलप्रवेशोगतिसाम्यंचेत्य ५०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi.

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

होरात्रयोःसाम्यमिति तथाचपुराणांतरंआकृष्येले यदातौतुध्रुवेणसमधिष्ठितौ तदाभ्यंतरतःसूर्योभ्रमतेमंडलानितुध्रुवेणमु-
च्यमानेनपुनारश्मियुगेनतु तथैवबाह्यतःसूर्योभ्रमतेमंडलानिचेति तदेतदुक्तम् यदामेषतुलयोरित्यादिनाउदयास्तादिकंवक्तु
माह तस्मिन्मानसोत्तरेमेरोःपूर्वतऐंद्रींपुरीमुपदिशंतीत्यनुषंगःतासुपुरीषुउदयादीनुपदिशंति चतुर्दिशामित्युक्तंयेमेरोर्दक्षि-
णेदेशेतेषामैंद्रीमारभ्यपूर्वोदयःयेपश्चिमेतेषांयाम्यामारभ्ययेउत्तरेतेषांवारुणीमारभ्ययेपूर्वेतेषांसौम्यामारभ्य ७ तत्रत्यानां
मेरुस्थानां सव्येनेति नक्षत्राभिमुखतयास्वगत्यामेरुंवामतःकुर्वन्नपिप्रदक्षिणावर्तप्रवहाख्यवायुभ्राम्यमाणज्योतिश्चक्रवशा
त्स्यहंदक्षिणतःकरोति अतश्चक्रगतिवशादतिदूरतोभूसंलग्नस्येवदर्शनमुदयः आकाशमारूढस्येवदर्शनंमध्यान्हः भूमिंप्रविष्ट
स्येवादर्शनमस्तमयः यतोतीवदूरगमनेनिशीथइति समुद्रतीरस्थदृष्ट्याच अद्भ्योवाएषप्रातरुदेत्यपःसायंप्रविशतीतिश्रुतिव्यव

तत्रत्यानांदिवसमध्यंगतएवसदादित्यस्तपतिसव्येनाचलंदक्षिणेनकरोति ८ यत्रोदेतितस्यहसमानसू
त्रनिपातेनिम्लोचति यत्रकचनस्यंदेनाभितपतितस्यहैषसमानसूत्रनिपातेप्रस्वापयति तत्रगतंनपश्यं
तियेतंसमनुपश्येरन् ९ यदाचैंद्याःपुर्याःप्रचलतेपंचदशघटिकाभिर्याम्यांसपादकोटिद्वयंयोजनानांसार्द्ध
द्वादशलक्षाणिसाधिकानिचोपयाति १०

हारीनवस्कतः तदुक्तंवैष्णवे उदयास्तमयेचैवसर्वकालंतुसंमुखे दिशास्वशेषासु
तथामैत्रेय विदिशासुच, यैर्यत्रदृश्यतेभास्वान्सतेषामुदयःस्मृतःतिरोभावंचयत्रैतितत्रैवास्तमनंरवेः नैवास्तमनमर्कस्यनोदयःसर्व
दास्मृतःउदयास्तमनाख्यंहि दर्शनादर्शनंरवेः शक्रादीनांपुरेतिष्ठन्स्पृशत्येषपुरत्रयं विकर्णौद्वौ विकर्णस्थस्त्रीन्कोणान्द्वेपुरेतथेति
अतएवतत्रैवोक्तम् तस्माद्दिश्युत्तरस्यांवैदिवारात्रिःसदैवहि सर्वेषांद्वीपवर्षाणांमेरुरुत्तरतःस्थितइति यतोयत्रयःपश्यति सवेत
स्यप्राचीतस्यचवामतोमेरुस्तिष्ठतीति ८ यथोक्तमुदयास्तमनाद्यनियमंदर्शयति यत्रोदेतीत्यादिना स्यंदेनस्वेदोद्गमेन प्रस्वापय
तिनिशीथंकरोति येतंसमनुपश्येरन् प्रस्वापसमानसूत्रस्थाः ९ साधिकानिपंचविंशतिसहस्राधिकानि १०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सहवासहैवयद्यपिवक्तत:सूर्यस्यापिनक्षत्रेःसहैवोदयास्तमयोतथाऽपितत्साहित्यादर्शनात्सोमादीनामेवतत्साहित्यमुक्तम् ११ अयो
मयइत्याद्युपासनार्थं १२ द्वादशमासाआरायस्य षड्ऋतवोनेमयोयस्य त्रीणिचातुर्मास्यानिनाभयोयस्य कृतइतरभागोयस्य मान
सोत्तरगिरोलक्षार्धाद्युपरिवायुबद्धभूमाविविनिर्द्रष्टव्यम् चक्रंचातावदुच्छ्रितमितिमंतव्यम् अन्यथायुलमात्रोच्छ्रयत्वान्मानसोत्तर-
स्यमेरोश्चतुरशीतिच्छायत्वादक्षस्यसाम्यानुपपत्तेः १२ तस्मिन्नक्षेचक्रप्रांतेकृतमूलःनिबद्धपूर्वभागःप्रथमाक्षोमेरुमानसोत्तराय

एवंततोवारुणींसौम्यामैंद्रींचपुनस्तथाऽन्येचग्रहाःसोमादयोनक्षत्रैःसहज्योतिश्चक्रेसमभ्युद्यंतिसह
वानिम्लोचंति ११ एवंमुहूर्तेनचतुस्त्रिंशल्लक्षयोजनान्यष्टशताधिकानिसौरोरथस्त्रयीमयोऽसौचतसृषुप
रिवर्ततेपुरीषु १२ यस्यैकंचक्रंद्वादशारंषण्नेमित्रिणाभिसंवत्सरात्मकंसमामनंति तस्याक्षोमेरोर्मूर्द्धनिकृ
तोत्तरभागोमानसोत्तरेकृतेतरभागोयत्रप्रोतंरविरथचक्रंतैलयंत्रचक्रवद्भ्रमन्मानसोत्तरगिरोपरिभ्रमति
१३ तस्मिन्नक्षेकृतमूलोद्वितीयोऽक्षस्तुर्यमानेनसंमितस्तैलयंत्राक्षवद्ध्रुवेकृतोपरिभागः १४ रथनीडस्तुषट्
त्रिंशल्लक्षयोजनायतस्तत्तुरीयभागविशालस्तावान्रविरथयुगोयत्रहयाश्छंदोनामानःसप्तारुणयोजितावहं
तिदेवमादित्यं १५ पुरस्तात्सवितुररुणःपश्चाच्चनियुक्तःसौत्येकर्मणिकिलास्ते १६ तथावालखिल्याऋष
योंगुष्ठपर्वमात्राःषष्टिसहस्राणिपुरतःसूर्यंसूक्तवाकायनियुक्ताःसंस्तवंति १७ तथाऽन्येचऋषयोगंधर्वा
प्सरसोनागग्रामण्योयातुधानादेवाइत्येकैकशोगणाःसप्तचतुर्दशमासिमासिभगवंतंसूर्यमात्मानंनाना
नामानंपृथक्नानानामानःपृथक्कर्मभिर्द्वंद्वशउपासते १८

तःसार्द्धसप्तलक्षाधिकसार्द्धकोटिप्रमाणःतस्यतुर्यमानेनसा
र्धसप्तत्रिंशत्सहस्राधिकैकोनचत्वारिंशल्लक्षमानेनध्रुवेकृतःवायुपाशेननिबद्धःउपरिभागोयस्यनीडउपवेशस्थानं गायत्र्यादिछंदोना
मानः अरुणेनयोजिताःसंतोदेवंवहंति १५ पुरस्तात्स्थितोपिपश्चात्प्रत्यङ्मुखआस्ते यद्वा यत्सूर्यस्यपुरस्तात्तस्यैवपश्चिमत्वात्पश्चा
दित्युक्तम् अश्वस्थानंचवायुनोक्तम् सप्ताश्वरूपच्छंदांसिवहंतेवामतोरविंचक्रपक्षाभिबद्धानिचक्रेचाक्षःसमाहितइति १६ सूक्तवाका ५१
यक्रमाषितायं १७ एकैकशश्चतुर्दशद्वंद्वशःसप्तगणाःसंतोमासिमासस्कपा सतइत्यन्वयः १८ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

गव्यूतिः क्रोशद्वयं सगव्यूत्यत्तरं यथा भवति तथा १९ इति पंचमे टीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ द्वाविंशे सोमशुक्रादेः स्थान माहोत्तरोत्तरम् तत्र द्रुत्यनुसारेण द्रुष्टानिष्टं तथा नृणाम् १ राशीनामभिमुखमप्रदक्षिणं च उपवर्णितं सव्येन चलन् दक्षिणे न करोतीति वदतो अमुष्य वयं कथमनुमिमीमहि एतत्कथं ज्ञास्यामो विरुद्धत्वादित्यर्थः १ चक्रवशात् स्वतश्च गतिद्वयमविरुद्धमिति प

लक्षोत्तरं सार्द्धनवकोटियोजनपरिमंडलं भूवलयस्य क्षणेन सगव्यूत्युत्तरं द्विसहस्रयोजनानि स भुंक्ते १९ इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे ज्योतिश्चक्रसूर्यरथमंडलवर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः २१ राजोवाच यदेतद्भगवत आदित्यस्य मेरुं ध्रुवं च प्रदक्षिणेन परिक्रमतो राशीनामभिमुखं च प्रचलितं चाप्रदक्षिणं भगवतोपवर्णितममुष्य वयं कथमनुमिमीमहीति १ स होवाच यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्यैव प्रदेशांतरेष्वप्युपलभ्यमानत्वात् एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं मेरुं च प्रदक्षिणेन परिधावता सह परिधावमानानां तदाश्रयाणां सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्यैव नक्षत्रांतरे राश्यंतरे चोपलभ्यमानत्वात् २ स एष भगवानादिपुरुष एव साक्षान्नारायणो लोकानां स्वस्तय आत्मानं त्रयीमयं कर्मविशुद्धिनिमित्तं कविभिरपि च वेदेन विजिज्ञास्यमानो द्वादशधा विभज्य षट्सु वसंतादिष्वृतुषु यथोपजोषमृतुगुणान् विदधाति ३ तमेनमिह पुरुषास्त्रय्या विद्यया वर्णाश्रमाचारानुपथा उच्चावचैः कर्मभिराम्नातैर्योगवितानैश्च श्रद्धया यजंतो ऽजसा श्रेयः समधिगच्छंति ४

रिहार्थः २ तत्र कालनियमेन कर्मणां विशुद्धेः साद्गुण्यस्य निमित्तभूतमात्मानं विभज्य विजिज्ञास्यमानः विमृश्यमानः यथोपजोषं यथाकर्मभोगमृतुगुणान् शीतोष्णादीन् ३ वर्णाश्रमानुचारानुवर्तिनः पुरुषास्त्रय्या आम्नातैः कर्मभिरिंद्रादिरूपं योगवितानैश्च ध्यानादिभिरंतर्यामिरूपं पूजयंतः ४ छ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सएवस्वगत्यामासादिव्यवहारकारणमित्याह सएषलोकानामात्माद्यावापृथिव्योरंतरेणमध्येयन्नभोवलयमंतरिक्षंतस्यमध्येयत्का-
लचक्रंतद्गतःराशिभिःमेषादिभिःसंज्ञायेषां चैत्रादिसंज्ञास्तेचांद्रमासानाम् मासमाह पक्षद्वयंमासइति चांद्रेणमानेन सपादंमहा
नक्षत्रद्वयंसौरेणदिवानक्तंच अहोरात्रमिति षष्ठमंशंराशिद्वयं ५ ६ मंडलाभ्यांसहभुंजीलसहसाहिसूर्यः यदाशुक्लप्रतिप
दिसंक्रांतिर्भवति तदासौरचांद्रयोर्मासयोर्युगपदुपक्रमोभवति ससंवत्सरः ततःसौरमानेनवर्षेषड्दिनानिवर्द्धंतेचांद्रमानेनषड्

अथसएषआत्मलोकानांद्यावापृथिव्योरंतरेणनभोवलयस्यकालचक्रगतोद्वादशमासान्भुंक्तेराशिसंज्ञा
न्संवत्सरावयवान्मासःपक्षद्वयंदिवानक्तंचेतिसपादर्क्षद्वयमुपदिशंति यावताषष्ठमंशंभुंजीतसवैऋतु
रित्युपदिश्यतेसंवत्सरावयवः ५ अथचयावताऽर्द्धेननभोवीथ्यांप्रचरतितंकालमयनमाचक्षते ६ अथ-
चयावन्नभोमंडलंसहद्यावापृथिव्योर्मंडलाभ्यांकार्त्स्न्येनसहभुंजीततंकालंसंवत्सरंपरिवत्सरमिडावत्स
रमनुवत्सरंवत्सरमितिभानोर्मांद्यशैघ्र्यसमगतिभिःसमामनंति ७ एवंचंद्रमाअर्कगभस्तिभ्यउपरिष्टा
ल्लक्षयोजनतउपलभ्यमानोर्कस्यसंवत्स रभुक्तिंपक्षाभ्यांमासभुक्तिंसपादर्क्षाभ्यांदिनेनैवपक्षभुक्तिं-
मग्रचारीद्रुततरगमनोभुंक्ते ८ अथवापूर्यमाणाभिश्चकलाभिरमराणांक्षीयमाणाभिश्चकलाभिःपितृ-
णामहोरात्राणिपूर्वपक्षापरपक्षाभ्यांवितन्वानःसर्वजीवनिवहप्राणोजीवश्चैकमेकंनक्षत्रंत्रिंशतामुहूर्ते
र्भुंक्ते ९ यएषषोडशकलःपुरुषोभगवान्मनोमयोऽन्नमयोऽमृतमयो देवपितृमनुष्यभूतपशु-
पक्षिसरीसृपवीरुधांप्राणाप्यायनशीलत्वात्सर्वमयइतिवर्णयंति १०

र्द्धंतीतिद्वादशदिनव्यवधानादुभयोरग्रपश्चाद्भावोभवति एवंपंचवर्षाणिगच्छंतितन्मध्येद्वौमलमासौभवतः ततःपुनःष
ष्ठःसंवत्सरोभवति तदेवमवांतरभेदेनसंवत्सरादिपंचकंसमामनंति ७ सोमादीनामपिस्थानंकार्यंचाह एवंचंद्रमाइतिअ
र्कगभस्तिभ्यःमंडलरूपेभ्यःसपादर्क्षाभ्यांसपाददिनद्वयेन ८ सर्वेषांजीवनिवहानांप्राणःअन्नमयत्वादमृतमयत्वाच्च
अतएवजीवनहेतुत्वाज्जीवश्च ९ तदेवाह यएषइति १०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

दक्षिणेनैवनतुतेषांपृथगन्यागतिरस्तीत्यर्थः कालायनेकालचक्रेउत्तराषाढाश्रवणसंधावभिजिन्नक्षत्रंफलविशेषेणपृथक्
कल्पितंतेनसह तथाचश्रुतिः अभिजिन्नामनक्षत्रंउपरिष्टादषाढानांअधस्ताच्छ्रोणायाइति ११ पुरतःसूर्येणभोक्ष्यमाणेनक्ष
त्रेपश्चाद्भुक्ते सहैवभुज्यमानेचारेणक्रमस्थनक्षत्राद्यतिक्रमेणवृष्टेर्विष्टंभःस्तंभनंयस्मात्ग्रहात् तमुपशमयतीतितथा

ततउपरिष्टात्त्रिलक्षयोजनतोनक्षत्राणिमेरुंदक्षिणेनैवकालायनईश्वरयोजितानिसहाभिजिताऽष्टा
विंशतिः ११ ततउपरिष्टादुशनाद्विलक्षयोजनतउपलभ्यते पुरतः पश्चात्सहैववार्कस्यशैघ्र्यमांद्यसाम्या
भिर्गतिभिरर्कवच्चरति लोकानांनित्यदाऽनुकूलएवप्रायेणवर्षयन्चारेणानुमीयते सवृष्टिविष्टंभग्रहोपशम
नः १२ उशनसाबुधोव्याख्यातः ततउपरिष्टाद्विलक्षयोजनतोबुधःसोमसुतउपलभ्यमानः प्रायेणशुभकृ
द्यदार्काद्व्यतिरिच्येततदातिवाताऽभ्रप्रायानावृष्ट्यादिभयमाशंसते १३ अतऊर्ध्वमंगारकोऽपियोजनलक्षद्वि
तयउपलभ्यमानस्त्रिभिस्त्रिभिः पक्षैरेकैकशोराशीन् द्वादशानुभुंक्तेयदिनवक्रेणाभिवर्ततेप्रायेणाशुभ
ग्रहोऽघशंसः १४ ततउपरिष्टात्द्विलक्षयोजनांतरगतोभगवान् बृहस्पतिरेकैकस्मिन्राशौपरिवत्सरंच
रति यदिनवक्रःस्यात्प्रायेणानुकूलोब्राह्मणकुलस्य १५ ततउपरिष्टाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानःशनैश्च
रएकैकस्मिन्राशौत्रिंशन्मासान्विलंबमानःसर्वानेवानुपर्येति तावद्भिरनुवत्सरैःप्रायेणहिसर्वेषामशां
तिकरः १६ ततउत्तरस्मादृषयएकादशलक्षयोजनांतरउपलक्ष्यंते यएवलोकानांशममनुभावयंतोभग
वतोविष्णोर्यत्परमंपदंप्रदक्षिणंप्रक्रमंति १७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेज्योतिश्च
क्रवर्णनेद्वाविंशोऽध्यायः २२

१२ बुधोव्याख्यातः पुरतःपश्चात्सहैववाचरतीति किंचिद्विशेषंचाह ततइत्यादिना आशंसतेसू
चयति १३ अघशंसःदुःखसूचकः यदिनवक्रेणाभिवर्तते तर्हित्रिभिस्त्रिभिः पक्षैः १४ यदिनवक्रःस्यात्तर्हिपरिवत्सरं १५ १६
१७ इतिपंचमेटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

त्रयोविंशे ध्रुवस्थानं ज्योतिश्चक्राश्रयं ततः शिशुमारस्वरूपेण हरेश्च स्थितिरुच्यते १ यत्तत्प्रसिद्धं विष्णोः पदं यत्र ध्रुव उपास्ते-
लि ध्नतीत्यन्वयः समकालमेव युज्यंत इति तैः तथा तैर्नक्षत्ररूपैः १ मेढीस्तंभे बद्धा धान्याक्रमणपशवो बलीवर्दाः २ कर्मसारथिः सहा

श्रीशुक उवाच अथतस्मात्परतस्त्रयोदशलक्षयोजनांतरतो यत्तद्विष्णोः परमंपदमभिवदंतियत्रह महाभागवतोध्रुवऔत्तानपादिरग्निनेंद्रेणप्रजापतिनाकश्यपेन धर्मेणचसमकालयुग्भिः सबहुमानंद क्षिणतःक्रियमाणइदानीमपिकल्पजीविनामाजीव्यउपास्तेतस्येहानुभावउपवर्णितः १ सहिसर्वेषांज्योति र्गणानांग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेणाव्यक्तरंहसाभगवताकालेन भ्राम्यमाणानांस्थाणुरिवावष्टंभईश्वरे णविहितःशश्वदवभासतेयथामेढीस्तंभआक्रमणपशवःसंयोजितास्त्रिभिस्त्रिभिःसवनैर्यथास्थानंमंडला निचरंति २ एवंभगणाग्रहादयएतस्मिन्नंतर्बहिर्योगेनकालचक्रआयोजिताध्रुवमेवावलंब्यवायुनोदीर्य माणाआकल्पांतंपरिचंक्रमंति नभसियथामेघाःश्येनादयोवायुवशाःकर्मसारथयःपरिवर्तंतेएवंज्योतिर्ग णाःप्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीताःकर्मनिर्मितगतयोभुविनपतंति ३ केचनैतज्ज्योतिरनीकंशिशुमारसंस्था नेनभगवतोवासुदेवस्ययोगधारणायामनुवर्णयंति ४ यस्यपुच्छाग्रेऽवाक्शिरसःकुंडलीभूतदेहस्यध्रुव उपकल्पितःतस्यलांगूलेप्रजापतिरग्निरिंद्रोधर्मइतिपुच्छमूलेधाताविधाताचकट्यांसप्तर्षयःतस्यदक्षि णावर्तकुंडलीभूतशरीरस्ययान्युदगयनानिदक्षिणपार्श्वेतुनक्षत्राण्युपकल्पयंति दक्षिणायनानितुसव्ये यथाशिशुमारस्यकुंडलाभोगसन्निवेशस्यपार्श्वयोरुभयोरप्यवयवाःसमसंख्याभवंति पृष्ठेत्वजवीथी आकाशगंगाचोदरतः ५

योयेषाम् ३ ईश्वराधारत्वात् पतनशंकैवनास्तीतिवक्तुंमतांतरमाह केचनेतिज्योतिरनीकं ज्योतिश्चक्रं योगधारणायांस्थि तमितिशेषः ४ लांगूलेअग्रादधोभागेउदगयनानि अभिजिदादीनिपुनर्वस्वंतानिचतुर्दशद क्षिणपार्श्वेदक्षिणायनानिपुष्यादीन्युत्तराषाढांतानिचतुर्दशवामपार्श्वे ५ ६ ६ ७ ५३

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवस्थानविशेषेणविभज्यदर्शयति पुनर्वसुपुष्यावित्यादिना पुनर्वसुरुदगयनांत्यनक्षत्रं पुष्योदक्षिणायनस्याद्यं आर्द्राश्ले
षेतयोर्निरंतरे अभिजिदुत्तराषाढेउत्तरदक्षिणायनयोराद्यंतनक्षत्रेश्रवणपूर्वाषाढेधनिष्ठामूलंचतयोरप्युत्तरपूर्वेमघादीनि
यान्यनुराधांतानि दक्षिणायनान्यष्टतानिवामपार्श्ववंक्रिषुवामपार्श्वास्थिषुमृगशीर्षादीनिप्रातिलोम्येनपूर्वाभाद्रपदांतानि

पुनर्वसुपुष्यौदक्षिणवामयोःश्रोण्योरार्द्राश्लेषेचदक्षिणवामयोःपश्चिमयोःपादयोः अभिजिदुत्तराषाढे
दक्षिणवामयोर्नासिकयोर्यथासंख्यंश्रवणपूर्वाषाढेदक्षिणवामयोर्लोचनयोःधनिष्ठामूलंचदक्षिणवाम
योःकर्णयोःमघादीन्यष्टनक्षत्राणिदक्षिणायनानिवामपार्श्ववंक्रिषुयुंजीत तथैवमृगशीर्षादीन्युदगय
नानिदक्षिणपार्श्ववंक्रिषुप्रातिलोम्येनप्रयुंजीतशतभिषाज्येष्ठेस्कंधयोर्दक्षिणवामयोर्न्यसेत् ६ उत्तरा
हनावगस्तिरधराहनौयमःमुखेषुचांगारकःशनैश्चरउपस्थेबृहस्पतिःककुदिवक्षस्यादित्योहृदयेनारा
यणोमनसिचंद्रोनाभ्यामुशनाःस्तनयोरश्विनौबुधःप्राणापानयोराहुर्गलेकेतवःसर्वांगेषुरोमसुसर्वेतारा
गणाः ७ एतदुहैवभगवतोविष्णोःसर्वदेवतामयंरूपमहरहःसंध्यायांप्रयतोवाग्यतोनिरीक्षमाणउपति
ष्ठेतनमोज्योतिर्लोकायकालायनायानिमिषांपतयेमहापुरुषायाभिधीमहीतिग्रहर्क्षतारामयमाधिदैवि
कंपापापहंमंत्रकृतांत्रिकालंनमस्यतःस्मरतोवात्रिकालंनश्येततत्कालजमाशुपापम् ८ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेशिशुमारसंस्थानंनामत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३

यान्युदगयननक्षत्राण्यष्टतानिदक्षिणपार्श्वेशतभिषक्ज्येष्ठेउत्तरदक्षिणायनयोर्येवशिष्टेतेस्कंधयोः ६ यमोनक्षत्ररूपःतथा
नारायणोऽश्विनौचककुदिगलएवश्रृंगे ७ ज्योतिषांलोकायाश्रयायकालायनायकालचक्ररूपायनमोऽभिधीमहीतिमंत्रेणो
पतिष्ठेत मंत्रकृतांपूर्वोक्तंमंत्रंजपताम् ८ इतिपंचमेटीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३ ❀ ❀

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंत्रिभिर्धर्ममर्यादापालनंवर्णितंतथाअधोभुवनमर्यादापालनंत्रिभिरुच्यते १ चतुर्विंशेरवेरर्वाक्स्वर्भान्वादिस्थितिःक्रमात्
अतलादिबिलस्वर्गमर्यादाःसप्तवर्णिताः २ सूर्यमारभ्यध्रुवांतंसन्निवेशंनिरूप्येदानींसूर्यादधस्तात् निरूपयतिअधस्तादिति स्वर्भा
नुः राहुः अलब्धतलेऽपि सिंहिकायाःपुत्रः १ ग्रहणंवक्तुमाह यददः प्रतपतस्तरणेर्मंडलं अमृतपानेमध्यप्रवेशेनतयोर्व्यवधानंकरोति
तितथा अतएवताभ्यांसूचितत्वाद्वैरमनुबध्नातीतितथा २ भागवतंचक्रंपरिवर्तमानंपरिक्रमत् अभिअभिमुखंमुहूर्तमवस्थि-

श्रीशुकउवाच   अधस्तात्सवितुर्योजनायुतेस्वर्भानुर्नक्षत्रवच्चरतीत्येकेयोसावमरत्वंग्रहत्वंचालभ
तभगवदनुकंपयास्वयमसुरापसदःसैंहिकेयोह्यतदर्हःतस्यताततज्जन्मकर्माणिचोपरिष्टाद्वक्ष्यामः १ यददस्त
रणेर्मंडलंप्रतपतस्तद्विस्तरतोयोजनायुतमाचक्षतेद्वादशसहस्रंसोमस्यत्रयोदशसहस्रंराहोर्यःपर्वणितद्व्यव
धानकृद्वैरानुबंधःसूर्याचंद्रमसावभिधावति २ तन्निशम्योभयत्रापिभगवतारक्षणायप्रयुक्तंसुदर्शनंनाम-
भागवतंदयितमस्त्रंतत्तेजसादुर्विषहंमुहुःपरिवर्तमानमभ्यवस्थितोमुहूर्तमुद्विजमानश्चकितहृदयआ
राद्देवनिवर्ततेतदुपरागमितिवदंतिलोकाः ३ ततोधस्तात्सिद्धचारणविद्याधराणांसदनानितावन्मात्रएव
४ ततोधस्ताद्यक्षरक्षःपिशाचप्रेतभूतगणानांविहाराजिरमंतरिक्षंयावद्वायुःप्रवातियावन्मेघाउपलभ्यं
ते ५ ततोधस्ताच्छतयोजनांतरइयंपृथिवीयावद्धंसभासश्येनसुपर्णादयःपतत्रिप्रवराउत्पतंतीति
६ उपवर्णितंभूमेर्यथासंनिवेशावस्थानमवनेरप्यधस्तात्सप्तभूविवराः एकैकशोयोजनायुतांतरेणाया
मविस्तारेणोपक्लृप्ताः अतलंवितलंसुतलंतलातलंमहातलंरसातलंपातालमिति ७

नःसन्इति एवमंतरातदेवस्थानमुपरागंवदंति तत्रचऋजुवक्रास्थितिभ्यामर्धग्राससर्वग्रासौनतुग्रासोऽस्तिदूरांतरत्वात् ३ ताव
न्मात्रेयोजनायुते ४ अंतरिक्षंग्रहहीनंतस्यावधिमाह यावद्वायुःप्रवातीतितीव्रोवातितस्याप्यवधिमाह यावन्मेघाः ५ पृ
थिव्याउपरिभूर्लोकावधिमाह यावद्धंसादयःपार्थिवाविकाराः ६ योजनायुतांतरेणप्रत्येकमुच्छ्रिताः आयामोयःकराहस्यता
वद्विस्तारेण ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सामान्येनविवराणिवर्णयति एतेष्वित्यादिना अथातलइत्यतः प्राक्तनेनग्रंथेन एतेषुदैत्यादयोनिवसंतीत्यन्वयः कथंभूतेषुअ
धिकः कामभोगश्चऐश्वर्यानंदश्वविभूतिश्चसंपत्तिः तैः सुसमृद्धभवनाद्योयेषु कथंभूताः नित्यप्रमुदिताअनुरक्ताः कलत्रादयोये
षांनप्रतिहतः कामोयेषांमाययाविनोदोयेषां ८ किंच हेमहाराजयेषुमयेननिर्मिताः पुरश्चकासतइत्यन्वयः कथंभूताः नानायेमणि
प्रवरास्तेषांप्रवेकाः मुख्याः तैर्विरचितैर्विचित्रैर्भवनादिभिः तथाविवरेश्वराणांगृहोत्तमैश्चसमलंकृताः कीदृशैः गृहोत्तमैः नागाश्च असु
राश्चमिथुनभूताः पारावतादयश्चतैराकीर्णाः कृत्रिमाभूमयोयेषुतैः पाठांतरेनानासुरलंमिथुनविशेषणं ९ उद्यानानिचअतितरांम
मरलोकश्रियमतिशयितानियेषुचकासतीत्यन्वयः काभिः श्रीभिः केषांकुसुमफलस्तबकाश्चसुभगकिसलयानिचतैरवनतारुचि-

एतेषुहि बिलस्वर्गेषुस्वर्गादप्यधिककामभोगैश्वर्यानंदविभूतिभिः सुसमृद्धभवनोद्यानाक्रीडविहारेषुदै
त्यदानवकाद्रवेयानित्यप्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यबंधुसुहृदनुचरागृहपतयईश्वरादप्यप्रतिहतकामामा
याविनोदानिवसंति ८ येषुमहाराजमयेनमायाविनाविनिर्मिताः पुरोनानामणिप्रवरप्रवेकविरचितविचि
त्रभवनप्राकारगोपुरसभाचैत्यचत्वरायतनादिभिर्नागासुरमिथुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिमभू-
मिभिर्विवरेश्वरगृहोत्तमैः समलंकृताश्चकासति ९ उद्यानानिचातितरांमनइंद्रियानंदिभिः कुसुमफल
स्तबकसुभगकिसलयावनतरुचिरविटपविटपिनांलतांगालिंगितानांश्रीभिः समिथुनविविधविहंगम
जलाशयानाममलजलपूर्णानांझषकुलोल्लंघनक्षुभितनीरनीरजकुमुदकुवलयकल्हारनीलोत्पललोहित
शतपत्रादिवनेषुकृतनिकेतनानामेकविहाराकुलमधुरविविधस्वनादिभिरिंद्रियोत्सवैरमरलोकश्रियमति
शयितानि १०

राविटपायेषांविटपिनांलतानामंगैरालिंगितानांश्रीभिः तथासमिथुनाश्चक्रवाकादिमिथुनसहितायेविविधाविहंगाः तद्युक्तानांजलाशयानांचश्रीभिः कीदृशानाममलैर्जलैः पूर्णानांपुनरपिकैरतिशयितानिझषकुलोल्लंघनेनक्षुभितंयुक्तजलाशयानांनीरंतस्मिन् यानिनीरजादीनितेषांवनेषुकृतंनिकेतनंयैस्तेषामर्थात्पक्षिणामेकोऽखंडोयोविहारस्तेनाकुलाश्चतेमधुराश्चविविधस्वनादयः तैर्यइंद्रियोत्सवास्तैश्चयद्वासमिथुनेत्यादेरुत्तरेणैवसंबंधः मनइंद्रियानंदिभिरितिस्वनादीनांविशेषणम् तत्रनीरजंसामान्येनकमलंलोहितंशतपत्रंतद्विशेषः १० छ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अहोरात्रादिभिर्यद्भयं तन्नोपलक्ष्यते सूर्याद्यभावात् ११ १२ क्लमः श्रमः ग्लानिरनुत्साहः १३ कल्याणानां मंगलरूपाणां १४ य-
स्मिन्भगवत्तेजसि प्रविष्टे पुंसवनानि गर्भाः आचतुर्थोद्भवे स्नावः पातः पंचमषष्ठयोरिति स्नावपातौ ज्ञेयौ १५ स्वैरिण्यः स्वैरि-
ण्यः कामिन्यः सवर्णेष्वपि तत्राप्यति चंचलाः पुंश्चल्यः बिलायनं बिलायतनं साधयित्वा संभोगसमर्थं कृत्वा स्वेये असाधारणा विला-

यत्र ह वाव न भयमहोरात्रादिभिः कालविभागैरुपलक्ष्यते ११ यत्र हि महाहिप्रवरशिरोमणयः सर्वं तमः
प्रबाधंते १२ न वा एतेषु वसतां दिव्यौषधिरसरसायनान्नपानस्नानादिभिराधयो व्याधयो वलीपलित-
जरादयश्च देहवैवर्ण्यदौर्गंध्यस्वेदक्लमग्लानिरिति वयोवस्थाश्च भवंति १३ न हि तेषां कल्याणानां प्रभवति
कुतश्चन मृत्युर्विना भगवत्तेजसश्चक्रापदेशात् १४ यस्मिन्प्रविष्टेऽसुरवधूनां प्रायः पुंसवनानि भयादेव स्र-
वंति पतंति १५ अथ तलले मयपुत्रोऽसुरो बलो निवसति येन ह वा इह सृष्टाः षण्णवतिर्मायाः काश्चनाद्या-
पि मायाविनो धारयंति यस्य च जृंभमाणस्य मुखतस्त्रयः स्त्रीगणा उदपद्यंत स्वैरिण्यः कामिन्यः पुंश्चल्य इ-
ति या वै बिलायनं प्रविष्टं पुरुषं रसेन हाटकाख्येन साधयित्वा स्वविलासावलोकनानुरागस्मितसंलापोपगू-
हनादिभिः स्वैरं किल रमयंति यस्मिन्नुपयुक्ते पुरुष ईश्वरोऽहं सिद्धोऽहमिति अयुतमहागजबलः आत्मानम-
भिमन्यमानः कत्थते मदांध इव १६ ततोऽधस्ताद्वितले हरो भगवान् हाटकेश्वरः स्वपार्षदभूतगणावृतः प्रजा-
पतिसर्गोपबृंहणाय भवो भवान्या सह मिथुनीभूत आस्ते यतः प्रवृत्ता सरित्प्रवरा हाटकी नाम भवयोर्वीर्येण
यत्र चित्रभानुर्मातरिश्वना समिध्यमान ओजसा पिबति तन्निष्ठ्यूतं हाटकाख्यं सुवर्णं भूषणेनासुरेंद्रावरोधेषु
पुरुषाः सह पुरुषीभिर्धारयंति १७

साः तत्पूर्वकोऽवलोकस्तेनानुरागयुक्तं स्मितं तेन सल्लापउपगूहनं चतदादिभिः यस्मिन् रसे उपयुक्ते सेविते १६ भवयोर्भवस्य-
भवान्याश्च चित्रभानुरग्निस्तेन निष्ठ्यूतं फूत्कृत्य त्यक्तम् असुरेंद्राणामवरोधेषु अंतःपुरेषु पुरुषीभिः स्त्रीभिः १७ ५५
५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सुतले बलिरधुनाप्यास्त इत्यन्वयः कथंभूतः महेंद्रस्य प्रियं कर्तुमिच्छता प्रथमं पराक्षिप्तमपहृतं लोकत्रयं यस्य सः पुनर्भगवतोऽनु
कंपयैव तत्र प्रवेशितः सन् कीदृशेन योऽदितेः स काश्यपात् बटुवामनरूपेण लब्धकायस्तेन १८ केचित्तु सुतलराज्यं भूमिदान
फलं मन्यंते तन्निराकरोति नो एवैतदिति यद्बिलनिलये विवरस्थाने ऐश्वर्यमेतत् भूमिदानस्य साक्षात्कारः फलं न भवत्येव कुत
इत्यपेक्षायामेवंभूतस्य दानस्य साक्षादपवर्गहेतुत्वादित्याह यत्तस्मिन्निदं दानं तस्य तद्वाह भगवत्यशेषजीवनिकायानां जीवभूत
श्चासावात्मभूतश्च सर्वजीवनियंता चासावात्मारामश्चेत्यर्थः तस्मिन्संप्रतिपादितस्य १९ किंच यस्य नाम क्षुतादिषु चाविवशोऽपि

ततोऽध्यास्ते सुतलं स उदारश्रवाः पुण्यश्लोको विरोचनात्मजो बलिर्भगवता महेंद्रस्य प्रियं चिकीर्षमाणेनादि
तेर्लब्धकायो भूत्वा बटुवामनरूपेण पराक्षिप्तस्वलोकत्रयो भगवदनुकंपयैव पुनः प्रवेशित इंद्रादिष्वविद्यमा
नया सुसमृद्धया श्रियाभिजुष्टः स्वधर्मेणाराधयंस्तमेव भगवंतमाराधनीयमपगतसाध्वस आस्तेऽधुनापि १८
नो एवैतत्साक्षात्कारो भूमिदानस्य यत्तद्भगवत्यशेषजीवनिकायानां जीवभूतात्मभूते परमात्मनि वासुदेवे
तीर्थतमे सर्वजीवनियंतर्यात्मारामे पात्र उपपन्ने परया श्रद्धया परमादरसमाहितमनसा संप्रतिपादितस्य
साक्षादपवर्गद्वारस्य यद्बिलनिलयैश्वर्यम् १९ यस्य ह वाव क्षुतपतनप्रस्खलनादिषु विवशः सकृन्नामा-
भिगृणन्पुरुषः कर्मबंधनमंजसा विधुनोति यस्य हैव प्रतिबाधनं मुमुक्षवोऽन्यथैवोपलभंते २० तद्भगव
तामात्मवतां सर्वेषामात्मन्यात्मद आत्मतमेव २१ न वै भगवान्नूनममुष्यानुजग्राह यदुत पुनरात्मानु
स्मृतिमोषणं मायामयभोगैश्वर्यमेवातनुतेति २२

सकृदपि गृणन् कर्मबंधं विधुनोति कथंभूतं यस्य प्रतिबाधनं बिहमुमुक्षवोऽन्यथैवोपलभंते यन्निहृत्यर्थं योगसांख्यादिक्ले
शाननुभवंतीत्यर्थः तं कर्मबंधं त्यजति २० तत्तस्मिन् भगवतां भक्तानां ज्ञानिनां च यथायथमात्मद ज्ञानदहरौ आत्मतमे च स
मर्पितस्य भूमिदानस्य न तत्फलमिति पूर्वेणैव संबंधः २१ किंच नेदं भगवदनुकंपाफलमपि किंत्वेकांतभक्तस्य तस्यांतरायम
त्रमित्याह नेति भगवानमुष्य अमुं नैवानुगृहीतवान् तत्र हेतुः यदुतेति आत्मन ईश्वरस्यानुस्मृतिं मुष्णातीति तथा तदु
क्तं वासुदेवे मनो यस्य जपहोमार्चनादिषु तस्यांतरायो मैत्रेय देवेंद्रत्वादिकं फलमिति २२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नस्यैकांतभक्तिं सप्रपंचामाहयत्त दिति प्रसिद्धं इतिवक्ष्यमाणमुवाच हेत्यन्वयः कथंभूतः अनधिगतः अन्यउपायोयेन तेनभगवता यां-
च्ञाछलेनापहृतं स्वशरीरमात्रावशेषितं लोकत्रयंयस्य सम्यक् प्रतिमुक्तोबद्धः अपविद्धः प्रक्षिप्तोऽपिसन् २३ बतेतिखेदे भगवान्विं
द्रानपियोसाविंद्रः यस्यैकांतेन बृहस्पतिः साचिवः सहायः यतोमंत्रार्थवृतः सोपिपुरुषार्थेषु नूनंननिष्णातः ननिपुणः यत्तउपेंद्रेणद्वार
भूतेनतमुपेंद्रंविहायात्मानंमांलोकत्रयमयाचत्त तमंत्रप्रदंबृहस्पतिमतिहायेतिवातस्मिन्प्रसन्नेसएववरणीयोनलोकत्रयंयत्स्तद
तितुच्छमित्याह अतिगंभीरमनंतंवयोयस्य तस्य कालस्य यन्मन्वंतरंतेनपरिहृतं विपर्यस्तंलोकत्रयमिदंकियत् २४ प्रह्लादस्तेक-

यत्तद्भगवताऽनधिगतान्योपायेनयाञ्च्याछलेनापहृतस्वशरीरावशेषितलोकत्रयोवरुणपाशैश्चसंप्रतिमु-
क्तोगिरिदर्यांचापविद्धइतिहोवाच २३ नूनंबतायंभगवानर्थेषुननिष्णातोयोसाविंद्रोयस्यसचिवोमंत्राय
वृतएकांततोबृहस्पतिस्तमतिहायस्वयमुपेंद्रेणात्मानमयाचतआत्मनश्चाशिषोनोएवतद्दास्यमतिगंभीर
वयसः कालस्यमन्वंतरपरिवृत्तंकियल्लोकत्रयमिदम् २४ यस्यानुदास्यमेवास्मत्पितामहःकिलवव्रेनतुस्व-
पित्र्यंयदुताकुतोभयंपदंदीयमानंभगवतःपरमितिभगवतोपरतेखलुस्वपितरि २५ तस्यमहानुभावस्या
नुपथममृजितकषायःकोवास्मद्विधःपरिहीणभगवदनुग्रहउपाजिगमिषतीति २६ अथतस्यानुचरित
मुपरिष्टाद्विस्तरिष्यतेयस्यभगवान्स्वयमखिलजगद्गुरुर्नारायणोद्वारिगदापाणिरवतिष्ठतेनिजज
नानुकंपितहृदयोयेनांगुष्ठेनपदादशकंधरोयोजनायुतायुतंदिग्विजयउच्चाटितः २७

एवार्थेनिष्णातइत्याह यस्यानुदास्यमिति स्वपितरिउपरतेसति स्वपित्र्यंपदं भगवतादीयमानमपि भगवतःसकाशात्परमन्यादि
ति कृत्वानतुजग्राहेत्यर्थः २५ ननुत्वमतिवीरः कुतस्तमेवबहुमन्यसेतत्राह तस्यानुपथमनुवर्त्म अमृजिता अक्षीणाः कषाया
रागादयोयस्य परिहीणोभगवदनुग्रहोयस्य सकोवाउपगंतुमिच्छतीति २६ अथशुकोक्तिः नन्वेवंभूतश्चेद्बलिस्तर्हितस्यैवचरि
तंविस्तरेणकथ्यतांतत्राह तस्यबलेरनुचरितमुपरिष्टादष्टमेविस्तरिष्यते यस्यद्वारेयवतिष्ठतेनिजजनेष्वनुकंपितंकृतानुकं
पंहृदयंयस्य द्वारपालकर्मदर्शयति येनश्रीनारायणेनबलेर्द्वारिविशन्दशकंधरउच्चाटितः केनपदातत्राप्यंगुष्ठेनैव २७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यथा हरिणा स्वभक्तो बलिः सुतले निहितः सुखमास्ते एवं महादेवभक्तोऽपि मयस्तलातले सुखमास्त इत्यन्वयः ततइति लब्धं पदं स्थानं येन मही-
यते पूज्यते २८ नैकशिरसामनेकफणानां गणोऽस्ति एतत्प्रपंचयति कुहकेति महाभोगवंतो महाकायाः पुरुषवाहात् हरेर्वाहनात् २९
विबुधप्रत्यनीकाः देवशत्रवः सकलेष्वपि लोकेष्वनुभावो यस्य तस्यैव तेजसा सुदर्शनेन प्रतिहतो बलावलेपो वीर्यमदो येषाम् बिलेश
याः सर्पा इव इंद्रदूत्या प्रयुक्ताभिर्मंत्ररूपाभिर्वाग्भिः एवं हि वैदिकमाख्यानं पणिभिरसुरैर्निगूढा गा अन्वेष्टुं सरमां देवशुनीमिंद्र-

ततोऽधस्तात्तलातले मयो नाम दानवेंद्रस्त्रिपुराधिपतिर्भगवता पुरारिणा त्रिलोकीशंचिकीर्षुणा निर्दग्ध-
स्वपुरत्रयस्तत्प्रसादाल्लब्धपदो मायाविनामाचार्यो महादेवेन परिरक्षितो विगतसुदर्शनभयो महीयते २८
ततोऽधस्तान्महातले काद्रवेयाणां सर्पाणां नैकशिरसां क्रोधवशो नाम गणः कुहकतक्षककालियसुषेणादि-
प्रधाना महाभोगवंतः पतत्त्रिराजाधिपतेः पुरुषवाहादनवरतमुद्विजमानाः स्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबसं-
गेन क्वचित्प्रमत्ता विहरंति २९ ततोऽधस्ताद्रसातले दैतेया दानवाः पणयो नाम निवातकवचाः कालेया हि-
रण्यपुरवासिन इति विबुधप्रत्यनीका उत्पत्त्या महौजसो महासाहसिनो भगवतः सकललोकानुभावस्य ह-
रेरेव तेजसा प्रतिहतबलावलेपा बिलेशया इव वसंति ये वै सरमयेंद्रदूत्या वाग्भिर्मंत्रवर्णाभिरिंद्राद्बिभ्य-
ति ३० ततोऽधस्तात्पाताले नागलोकपतयो वासुकिप्रमुखाः शंखकुलिकमहाशंखश्वेतधनंजयधृतराष्ट्र-
शंखचूडकंबलाश्वतरदेवदत्तादयो महाभोगिनो महामर्षा निवसंति तेषामुह वै पंचसप्तदशशतसहस्र-
शीर्षाणां फणासु विरचिता महामणयो रोचिष्णवः पातालविवरतिमिरनिकरं स्वरोचिषा विधमंति ३१
इति श्रीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे चतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४

णा प्रहितां संधिमिच्छंतः पणयः प्राहुः कि-
मिच्छंती सरमेत्यादिना सा च संधिमनिच्छंती इंद्रस्तुतिपूर्वकं तान्प्रति परुषमाह हता इंद्रेण पणयः शयध्वमित्यादि ते च तच्छ्रुत्वा
बिभ्यतीति ३० महाभोगिनः महाफणा महानमर्षः क्रोधो येषां पंचादिसंख्यानि शीर्षाणि येषां शीर्ष्णामिति वक्तव्ये शीर्षाणा-
मित्यार्षः ३१ इति पंचमे टीकायां चतुर्विंशोऽध्यायः २४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

पंचविंशेततोधस्तादाहशेषस्यसंस्थितिम् संजिहीर्षोरिदंकालेयत्ररुद्रसमुद्भवः १ तस्यपातालस्यकोशावनंतःसात्वतीयाःसात्वतांत्रनिष्ठाः चतुर्व्यूहोपासनेयंसंकर्षणमित्याचक्षते तथाख्यानेहेतुः द्रष्टृदृश्ययोः सम्य कर्षणमेकीकरणंयेनतत् कुतः अहमित्यभिमानोलक्षणंचिह्नमधिष्ठातुर्यस्य अहंकाराधिष्ठानेनदृग्दृश्ययसंकर्षणात्संकर्षणइत्यर्थः १ अनंतत्वमेवाह यस्येदमिति यच्छब्दानांसएषभगवाननंतइत्युत्तरेणान्वयः २ तामसत्वमाह यस्येदंविश्वमुपसंहर्तुमिच्छतः अमर्षेणविरचितेरुचिरेभ्रकुटीलोकृतेभ्रमंत्योभ्रुवोतयोर्मध्ये उत्तभयन्नुन्नमयन् ३ रूपभगत्वमाह यस्याङ्घ्रिकमलयुगलेऽरुणाविशदानखाएवमणयः तेषां

श्रीशुकउवाच तस्यमूलदेशेत्रिंशद्योजनसहस्रांतरआस्तेयावैकलाभगवतस्तामसीसमाख्यातानंतइतिसात्वतीयाद्रष्टृदृश्ययोःसंकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणंकर्षणमित्याचक्षते १ यस्येदंक्षितिमंडलंभगवतोनंतमूर्तेःसहस्रशिरसएकस्मिन्नेवशीर्षणिध्रियमाणंसिद्धार्थइवलक्ष्यते २ यस्यहवाइदंकालेनोपसंजिहीर्षतोमर्षविरचितरुचिरभ्रमद्भ्रुवोरंतरेणसाकर्षणोनामरुद्रएकादशव्यूहस्त्र्यक्षस्त्रिशिखंशूलमुत्तंभयन्नुदतिष्ठत् ३ यस्याङ्घ्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिखंडमंडलेष्वहिपतयःसहसात्वतर्षभैःएकांतभक्तियोगेनावनमंतःस्ववदनानिपरिस्फुरत्कुंडलप्रभामंडलमंडितगंडस्थलान्यतिमनोहराणिप्रमुदितमनसःखलुविलोकयंति ४ यस्यैवहिनागराजकुमार्यआशिषआशासानाश्चारुअंगवलयविलसितविशदविपुलधवलसुभगरुचिरभुजरजतस्तंभेष्वगरुचंदनकुंकुमपंकानुलेपेनावलिंपमानास्तदभिमर्शनोन्मथितहृदयमकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागमदमुदितमदविघूर्णितारुणकरुणावलोकनयनवदनारविंदंसव्रीडंकिलविलोकयंति ५

खंडःसमूहः तस्यमंडलेषु परिस्फुरतांकुंडलानांप्रभयामंडितानिगंडस्थलानियेषुतानि ४ चारुणीअंगवलयेविलसिताश्चतेविशदाश्चविपुलाश्चधवलाश्चसुभगाश्चरुचिराश्चभुजाएवरजतस्तंभास्तेषुअगरुचंदनकुंकुमानांपंकएवानुलेपःतेनावलिंपमानाःतेषामभिमर्शनोन्मथितेहृदयेमकरध्वजस्यावेशेनरुचिरंचललितंचस्मितंयासांताःतस्यानुरागेणमदेनचमुदितंचतत् मदेनविघूर्णितंप्रचलितंचआईषत् अरुणेकरुणावलोकयुक्तेनयनेयस्मिन्तद्वदनारविंदंविलोकयंति ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अमर्षो ऽसहनं रोषः क्रोधः उपसंहृतस्तयोर्वेगो येन ६ उपासनार्थमाह सुरादिभिर्ध्यायमानः चिंत्यमानः अनवरतं मदेन मुदितश्चासौ विकृतविह्वललोचनश्च स्खलितेन सुखरिकामृतेन वचनामृतेन स्वपार्षदान् विबुधयूथपानां पतीश्चाप्याययमानः हर्षयन्नीले वाससी यस्य एकस्मिन्नेव कुंडलं यस्य हलस्य ककुदि पृष्ठे कृतः न्यस्तः सुभगश्च सुंदरश्च भुजो येन उदारा लीला यस्य सः न परिम्लानो रागः कांतिर्यस्याः तस्याः नवतुलसिकाया आमोदमध्वासवेन सुरभिमधुरसेन माद्यतां मधुकराणां ये व्राताः तेषां मधुरगीतेन श्रीर्यस्याः तां वनमालां कक्षांवरनाम् ७ संश्लोकयामास वर्णयामास ८ अस्य जगत उत्पत्त्यादिहेतवो गुणा यस्येक्षया कल्याः स्वस्वकार्यसमर्था आ

स एव भगवाननंतो ऽनंतगुणार्णव आदिदेव उपसंहृतामर्षरोषवेगो लोकानां स्वस्तय आस्ते ६ ध्यायमानः सुरासुरोरगसिद्धगंधर्वविद्याधरमुनिगणैरनवरतमदमुदितविकृतविह्वललोचनः स्खलितसुखरिकाऽमृतेनाप्याययमानः स्वपार्षदविबुधयूथपतीनपरिम्लानरागनवतुलसिकामोदमध्वासवेन माद्यन्मधुकरव्रातमधुरगीतश्रियं वैजयंतीं स्वां वनमालां नीलवासा एककुंडलो हलककुदि कृतसुभगसुंदरभुजो भगवान्माहेंद्रो वारणेंद्र इव कांचनीं कक्षामुदारलीलो बिभर्ति ७ य एष एवमनुश्रुतो ध्यायमानो मुमुक्षूणामनादिकालकर्मवासनाग्रथितमविद्यामयं हृदयग्रंथिं सत्वरजस्तमोमयमंतर्हृदयंगत आशु निर्भिनत्ति तस्यानुभावान्भगवान् स्वायंभुवो नारदः सह तुंबरुणा सभायां ब्रह्मणः संश्लोकयामास ८ उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्याः सत्त्वाद्याः प्रकृतिगुणा यदीक्षयाऽसन् यद्रूपं ध्रुवमकृतं यदेकमात्मन्नानाऽधात्कथमु ह वेद तस्य वर्त्म ९ मूर्तिं नः पुरुकृपया बभार सत्त्वं संशुद्धं सदसदिदं विभाति यत्र यल्लीलां मृगपतिराददेऽनवद्यामादातुं स्वजनमनांस्युदारवीर्यः १०

सत्र यस्य तु रूपं ध्रुवमनंतमकृतमनादि तत्र हेतुः यदेकमेव सत् आत्मन् आत्मनि नानाऽकार्षीत् प्रपंचमधात् तस्य ब्रह्मस्वरूपस्य वर्त्म तत्त्वं जनः कथमु ह वेद न वेदैवेत्यर्थः ९ तर्हि कथममौ मुमुक्षुभिः सेव्यते तत्राह मूर्तिमिति यत्रेदं सदसद्विभाति सः नो ऽस्माकं भक्तानां बहुकृपया संशुद्धं सत्त्वं मूर्तिं बभार स्वजनानां मनांस्यादातुं वशीकर्तुं कृतां यस्य लीलां मृगपतिः सिंहः आददे अशिक्षत् यतः उदाराणि वीर्याणि यस्य तस्मादन्यं मुमुक्षुः कमाश्रयेदित्यध्याहारेणान्वयः यद्वा कृपयेत्यत्र हेतुः यस्मात्स्वजनानां मनांस्यादातुं लीलामाददे मृगपतिरिवोदारवीर्यः यद्वा मृग्यंत इति मृगाः कामप्रदाः तेषां पतिर्मुख्यः १० ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंच आस्तांतस्य रूपयावपुर्धारणंतद्भजनंवातन्नामोदार्यमेवातिचित्रमित्याह यस्यनामयदिपतितोमह्यापातन्यपिअनुकीर्तयेत्
तर्हिसशुद्धोदिति किमुवक्तव्यम् यतोसाविवनृणामशेषमंहः सद्योहंतिकथमनुकीर्तयेत् अन्यतः श्रुतंवाअकस्माद्वाआर्तोवासन्
प्रलंभनाद्वापरिहासात् तस्माच्छेषादन्यम् ११ गिर्यादिसहितंभूगोलं सत्वानिप्राणिनः सहस्रजिव्होपिकोगणयेत् १२ दुरंतंवीर्यं
बलंयस्यउरवोगुणाः अनुभावश्चयस्यसचसचरसायाः भूमेर्मूलेस्थितः तिष्ठतिआत्मतंत्रःआत्माधारः १३ उक्तस्यलोकविभागस्यो
पयोगंवदन्नुपसंहरति एताह्येवेह कामान्कामयमानैर्नृभिरुपगंतव्याइत्यन्वयः १४ तस्यप्रपंचः एतावत्यः विपाकगतयः फलभू-

यन्नामश्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्तोवायदिपतितः प्रलंभनाद्वा हंत्यंहःसपदिनृणामशेषमन्यंकंशेषाद्भग-
वतआश्रयेन्मुमुक्षुः ११ मूर्द्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नोभूगोलंसगिरिसरित्समुद्रसत्वं आनंत्यादनिमित
विक्रमस्यभूम्नःकोवीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिव्हः १२ एवंप्रभावोभगवाननंतोदुरंतवीर्योरुगुणानुभावः मू
लेरसायाःस्थितआत्मतंत्रोयोलीलयाक्ष्मांस्थितयेबिभर्ति १३ एताह्येवेहनृभिरुपगंतव्यागतयोयथाकर्मवि
निर्मिताःयथोपदेशमनुवर्णिताःकामान्कामयमानैः १४ एतावतीर्हिराजन्पुंसःप्रवृत्तिलक्षणस्यधर्मस्यवि
पाकगतयउच्चावचाविसदृशायथाप्रश्नंव्याचख्येकिमन्यत्कथयामइति १५ इतिश्रीभाग॰पंचमस्कंधे
भूविवरविध्यु॰ नामपंचविंशतितमोऽध्यायः २५ राजोवाच महर्षएतद्वैचित्र्यंलोकस्यकथ
मिति ऋषिरुवाच त्रिगुणत्वात्कर्तुःश्रद्धयाकर्मगतयः पृथग्विधाःसर्वाएवसर्वस्यतारतम्येनभवंति
१

तागतयः ताःव्याचख्येव्याख्यातवानस्मि १५ इतिपंचमेटीकायांपंचविंशतितमोऽध्यायः २५ षड्विंशेतुततोधस्तान्नरकास्थि
तिरुच्यते पापिनोयत्रदह्यंतेयमदूतैर्यथायथम् १ पुंसोगतयउच्चावचाविसदृशाइतिभोगवैचित्र्यमुक्तंतदेतत्कुतइतिपृच्छति म
हर्षइति कर्मणःसमानत्वेपिश्रद्धावैचित्र्यात्फलवैचित्र्यमितिपरिहरति त्रिगुणत्वादिति सात्विक्याश्रद्धयाकर्तुःसुखित्वंराजस्यासु
खित्वंदुःखित्वंचतामस्यादुःखित्वंमूढत्वंचतत्रापितासांश्रद्धानांतारतम्यात्सुखत्वादितारतम्यंसर्वेषामित्यर्थः १ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

प्रतिषिद्धं प्रतिषेधः स एव लक्षणं प्रमाणं यस्य अधर्मस्य कर्तुः श्रद्धावैसादृश्यं न मम स्मारतम्यात् तत्रापि कारणं दर्शयन्नाह अनाद्यविद्या
कृतानां कामानां सृतयो नरकाः तासां अथेदानीं तां प्राचुर्येणानुवर्णयिष्याम इत्यन्वयः २ किं भूमेरेव देशविशेषाः त्रिलोक्याः ब्रह्मा

अथेदानीं प्रतिषिद्धलक्षणस्याधर्मस्य तथैव कर्तुः श्रद्धाया वैसादृश्यात् कर्मफलं विसदृशं भवति या ह्यनाद्यवि
द्यया कृतकामानां तत्परिणामलक्षणाः सृतयः सहस्रशः प्रवृत्तास्तासां प्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः २ राजोवाच
नरका नाम भगवन् किं देशविशेषा अथवा बहिस्त्रिलोक्या आहोस्विदंतराल इति ३ ऋषिरुवाच अंतराल
एव त्रिजगत्यास्तु दिशि दक्षिणस्यामधस्ताद्भूमेरुपरिष्टाच्च जलाद्यस्यामग्निष्वात्तादयः पितृगणा दिशि स्वानां
गोत्राणां परमेण समाधिना सत्या एवाशिष आशासाना निवसंति ४ यत्र ह वाव भगवान् पितृराजो वैवस्वतः
स्वविषयं प्रापितेषु स्वपुरुषैर्जंतुषु संपरेतेषु यथाकर्मावद्यं दोषमेवानुल्लंघितभगवच्छासनः सगणो दमं धार
यति ५ तत्र हैके नरकानेकविंशतिं गणयंति अथ तांस्ते राजन्नामरूपलक्षणतोऽनुक्रमिष्यामः
तामिस्रोंधतामिस्रो रौरवो महारौरवः कुंभीपाकः कालसूत्रमसिपत्रवनं सूकरमंधकूपः कृमिभोजनः संदंश
स्तप्तसूर्मिर्वज्रकंटकशाल्मली वैतरणी पूयोदः प्राणरोधो विशसनं लालाभक्षः सारमेयादनमवीचिरयःपान
मिति किंच क्षारकर्दमो रक्षोगणभोजनः शूलप्रोतो दंदशूकः अवटनिरोधनः पर्यावर्तनः सूचीमुखमित्यष्टा
विंशतिर्नरका विविधयातनाभूमयः ६ तत्र यस्तु परवित्तापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपाशबद्धो यम
पुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रे नरके बलान्निपात्यते अनशनानुदपानदंडताडनसंतर्जनादिभिर्यातनाभिः
यात्यमानो जंतुर्यत्र कश्मलमासादित एकदैव मूर्च्छामुपयाति तामिस्रप्राये ७

ऊर्ध्वं बहिर्वा आवरणेषु मध्ये अंतराले वा भूमि
व्यतिरिक्ते ३ ४ कर्मदोषमनतिक्रम्य दोषमेव दमं पापफलं दंडं करोति न उल्लंघितं भगवच्छासनं येन ५ मतांतरेणाष्टाविंशतिमाह किंचेति
६ पापभेदेन च तत्तन्नरकयातनाभेदं प्रपंचयति यस्त्वित्यादिना यात्यमानः पीड्यमानः एकदैव न तदैव ७ ७ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

पुरुषं पतिं वंचयित्वा ८ एतत् शरीरमहमिति इदं धनादि ममेति मत्वा स्वयं च कुटुंबमेव पुष्णाति तेनाशुभेन ९ रुरवो भूत्वेति कर्माण्येव तथा प-रिणमंत इत्यर्थः अतिक्रूरस्य भारभृंगाख्यस्य सत्त्वस्यापदेशः संज्ञा यस्य १० क्रव्येण निमित्तेन मांसार्थमित्यर्थः ११ प्राणतः संजीवान्

एवमेवांधतामिस्रे यस्तु वंचयित्वा पुरुषं दारादीनुपयुंक्ते यत्र शरीरी निपात्यमानो यातनास्थो वेदनया नष्टमतिर्नष्टदृष्टिश्च भवति यथा वनस्पतिर्वृश्च्यमानमूलस्तस्मादंधतामिस्रं तमुपदिशंति ८ यस्त्विह वा एतदहमिति ममेदमिति भूतद्रोहेण केवलं स्वकुटुंबमेवानुदिनं प्रपुष्णाति स तदिह विहाय स्वयमेव तदशुभेन रौरवे निपतति ९ ये त्विह यथैवामुना विहिंसिता जंतवः परत्र यमयातनामुपगतं त एव रुरवो भूत्वा तथा तमेव विहिंसंति तस्माद्रौरवमित्याहू रुरुरिति सर्पादतिक्रूरसत्त्वस्यापदेशः १० एवमेव महारौरवो यत्र निपतितं पुरुषं क्रव्यादा नाम रुरवस्तं क्रव्येण घातयंति यः केवलं देहंभरः ११ यस्त्विह वा उग्रः पशून्पक्षिणो वा प्राणत उपरंधयति तमपकरुणं पुरुषादैरपि विगर्हितममुत्र यमानुचराः कुंभीपाके तप्ततैले उपरंधयंति १२ यस्त्विह पितृविप्रब्रह्मध्रुक्स कालसूत्रसंज्ञके नरके अयुतयोजनपरिमंडले ताम्रमये तप्तखले उपर्यधस्तादग्न्यर्काभ्यामतितप्यमानेऽभिनिवेशितः क्षुत्पिपासाभ्यां च दह्यमानांतर्बहिःशरीर आस्ते शेते चेष्टते अवतिष्ठति परिधावति च यावंति पशुरोमाणि तावद्वर्षसहस्राणि १३ यस्त्विह वै निजवेदपथादनापद्यपगतः पाखंडं चोपगतस्तमसिपत्रवनं प्रवेश्य कशया प्रहरंति तत्र हासावितस्ततो धावमान उभयतो धारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्यमानसर्वांगो हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मूर्छितः पदे पदे निपतति स्वधर्महा पाखंडानुगतं फलं भुंक्ते १४ यस्त्विह वै राजा राजपुरुषो वा अदंड्ये दंडं प्रणयति ब्राह्मणे वा शरीरदंडं स पापीयान्नरकेऽमुत्र सूकरमुखे निपतति तत्रातिबलैर्विनिष्पिष्यमाणावयवो यथैवेहेक्षुदंड आर्तस्वरेण स्वनयन्क्वचिन्मूर्छितः कश्मलमुपगतः यथैवेहादृष्टदोषा उपरुद्धाः १५

उपरंधयति पचति अपकरुणं निष्कृपम् १२ खले समे देशे १३ स्वधर्महा स्वधर्मत्यागी १४ स्वनयन् रुदन् कश्मलं मोहमुपगतो भवति अदृष्टदोषास्तेनोपरुद्धाः संतो यथा कश्मलमुपगताः तद्वत् १५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ईश्वरेणोपकल्पितामनुष्यरक्तपानादिलक्षणा वृत्तिर्येषां मत्कुणादीनां न विविक्ता विज्ञाता परव्यथा यैरविवेकिभिस्तेषां पुरुषेण ब्राह्मणादिभावेन विधिनिषेधपूर्वककल्पिता वृत्तिर्यस्य विविक्ता परव्यथा येन विवेकिना अभिद्रुग्धाः हिंसिताः विहता निद्रारूपा निवृत्तिर्यस्य न लब्धमवस्थानं येन स तमसि परिक्रामति १६ यत्किंचन भक्ष्यादिकमुपनतं प्राप्तं तदसंविभज्य न निर्मिताः पं-

यस्त्विह वै भूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविविक्तपरव्यथानां स्वयं पुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथो व्यथामाचरति स परत्रान्धकूपे तदभिद्रोहेण निपतति तत्र हासौ तैर्जंतुभिः पशुमृगपक्षिसरीसृपैर्मशकयूकामत्कुणमक्षिकादिभिर्ये के चाभिद्रुग्धास्तैः सर्वतोऽभिद्रुह्यमाणस्तमसि विहतनिद्रानिर्वृतिरलब्धावस्थानः परिक्रामति यथा कुशरीरे जीवः १६ यस्त्विह वा असंविभज्याश्नाति यत्किंचनोपनतमनिर्मितपंचयज्ञो वायससंस्तुतः स परत्र कृमिभोजने नरकाधमे निपतति तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकुंडे कृमिभूतः स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो यावत्तदप्रत्ताप्रहुतादोऽनिर्वेशमात्मानं यातयते १७ यस्त्विह वै स्तेयेन बलाद्वा हिरण्यरत्नादीनि ब्राह्मणस्य वापहरत्यन्यस्य वानापदि पुरुषस्तममुत्र राजन्यमपुरुषा अयस्मयैरग्निपिंडैः संदंशैस्त्वचि निष्कुषंति १८ यस्त्विह वा अगम्यां स्त्रियमगम्यं वा पुरुषं योषिदभिगच्छति तावमुत्र कशया ताडयंतस्तिग्मया सूर्म्या लोहमय्या पुरुषमालिंगयंति स्त्रियं च पुरुषरूपया सूर्म्या १९ यस्त्विह वै सर्वाभिगमस्तममुत्र निरये वर्तमानं वज्रकंटकशाल्मलीमारोप्य निष्कर्षंति २

चयज्ञो येन अत एव वायसैः संस्तुतः समत्वेन वर्णितः कृमिभोजनः कृमीनेव भुंजानः यावत्तत् यावंति योजनानि तत्कृमिकुंडं तावंति वर्षाणि यावद्वा तत्पातकमित्यर्थः अप्रत्तमसंविभक्तं अप्रहुतं वान्नीति तथासः न निर्वेशमकृतप्रायश्चित्तम् १७ निष्कुषंति छिंदंति १८ तिग्मया तप्तया सूर्म्या प्रतिमया १९ सर्वाभिगमः पश्वादिकपगंता २० ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अपाखंडाः सत्कुल्याः संतः कूलीयां न पाठे सेतुविशेषणं नद्यांविशिनष्टि विण्मूत्रेति २१ पशुचर्यां स्वेच्छाचारं २२ अतीर्थे विहितादन्यत्र विध्यंतीति प्राणनिरोधी दाशैः २३ निरयपतयो यमपुरुषाः २४ लालाभक्ष्यमाह यस्त्विति रेतः पानं कारयंति २५ यमदूता

ये त्विह वै राजन्या राजपुरुषा वा अपाखंडा धर्मसेतून् भिंदंति ते संपरेत्य वैतरण्यां निपतंति भिन्नमर्यादा स्तस्यां निरयपरिखाभूतायां नद्यां यादोगणैरितस्ततो भक्ष्यमाणा आत्मना न वियुज्यमानाश्चासुभिरुह्य मानाः स्वाघेन कर्मपाकमनुस्मरंतउपतप्यंते विण्मूत्रपूयशोणितकेशनखास्थिमेदोमांसवसावाहिन्यामु पतप्यंते २१ ये त्विह वै वृषलीपतयो नष्टशौचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाः पशुचर्यां चरंति ते चापि प्रेत्य पूय विण्मूत्रश्लेष्ममलापूर्णार्णवे निपतंति तदेवातिबीभत्सितमश्नंति २२ ये त्विह वै श्वगर्दभपतयो ब्राह्मणादयो मृगयाविहारा अतीर्थे च मृगान्निघ्नंति तानपि संपरेताल्लक्ष्यभूतान्यमपुरुषा इषुभिर्विध्यंति २३ ये त्विह वै दांभिका दंभयज्ञेषु पशून्विशसंति तानमुष्मिल्लोके वैशसे नरके पतितान्निरयपतयो यातयि त्वा विशसंति २४ यस्त्विह वै सवर्णां भार्यां द्विजो रेतः पाययति काममोहितस्तं पापकृतममुत्र रेतः कुल्यायां पातयित्वा रेतः संपाययंति २५ ये त्विह वै दस्यवोऽग्निदा गरदा ग्रामान् सार्थान्वा विलुंपंति राजानो राजभटास्ता श्चापि हि परेत्य यमदूता वज्रदंष्ट्राः श्वानः सप्तशतानि विंशतिश्च सरभसं खादंति २६ यस्त्विह वा अनृतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा कथंचित्स वै प्रेत्य नरके ऽवीचिमत्यधःशिरा निरवकाशे योजन शतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नः संपात्यते यत्र जलमिव स्थलमश्मपृष्ठमवभासते तदवीचिमत्तिलशो विशीर्यमा णशरीरो न म्रियमाणः पुनरारोपितो निपतति २७

येश्वानः सरभसं ससंभ्रमं २६ द्रव्यविनिमये क्रयादौ निर वकाशे निरालंबे अवीचिशब्दार्थमाह यत्रेति वीचिस्तरंगः तद्राहितत्वादवीचिः २७ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

योविप्रस्तत्कलत्रंवासुरांपिबतिअन्योपिवाव्रतस्थःसन्नुराजन्योवैश्योवासोमपीथः कृतसोमपानइत्यन्वयः तयोःसोमस्थानेफल चमसविधानात् सोमपाननिषेधाच्च तथाचश्रुतिः न्यग्रोधस्तिभिराहृत्यताःसंपिष्यदधन्युपमृज्यतमस्मैभक्षंसंप्रयच्छेन्नसोम

यस्त्विहवैविप्रोराजन्योवैश्योवासोमपीथस्तत्कलत्रंवासुरांव्रतस्थोऽपिवापिबतिप्रमादतस्तेषांनिरयंनी- तानामुरसिपदाक्रम्यास्येवह्निनाद्रवमाणंकार्ष्णायसंनिषिंचंति २८ अथचयस्त्विहवाआत्मसंभावनेन स्वयमधमोजन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतोवरीयसोनबहुमन्येतसमृतकएवमृत्वाक्षारकर्दमेनिरयेऽवा क्शिरानिपातितोदुरंतायातनाह्यश्नुते २९ येत्विहवैपुरुषाःपुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृपशून्खा दंतितांश्चतेपशवइहनिहतायमसदनेयातयंतोरक्षोगणाःसौनिकाइवस्वधितिनावदायासृक्पिबंति नृत्यंतिगायंतिचहृष्यमाणायथेहपुरुषादाः ३० येत्विहवाअनागसोऽरण्येग्रामेवावैश्रंभिकैरुपसृतानु- पविश्रंभय्यजिजीविषून्शूलसूत्रादिषूपप्रोतान्क्रीडनकतयायातयंतितेपिचप्रेत्ययमयातनासुशूला दिषुप्रोतात्मानःक्षुत्तृड्भ्यांवाभिहताःकंकवटादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मतुंडैराहन्यमानाआत्मशमलं स्मरंति ३१ येत्विहवैभूतान्युद्वेजयंतिनराउल्बणस्वभावायथादंदशूकास्तेपिप्रेत्यनरकेदंदशूकाख्ये निपतंतियत्रनृपदंदशूकाःपंचमुखाःसप्तमुखाउपसृत्यग्रसंतियथाबिलेशयान् ३२ येत्विहवाअं- धावटकुशूलगुहादिषुभूतानिनिरुंधंति तथामुत्रतेष्वेवोपवेश्यसगरेणवह्निनाधूमेननिरुंधंति ३३ यस्त्विहवाअतिथीनभ्यागतान्वागृहपतिरसकृदुपगतमन्युर्दिधक्षुरिवपापेनचक्षुषानिरीक्षेततस्य वापिनिरयेपापदृष्टेरक्षिणीवज्रतुंडागृध्राःकंककाकवटादयःप्रसह्योरुबलादुत्पाटयंति ३४

मिति २८ सपूर्वमपिमृतकएवसन्मृत्वा २९ पुरुषस्यमेधेनहिंसयाभैरवादीन्यजंते याश्चस्त्रियःकामरूपाःरक्षोगणाभू- त्वायथेहतेपुरुषादाःसंतःपूर्वमनृत्यंततद्वत् ३० वैश्रंभकैःविश्वासोपायैःउपविश्रंभय्यविश्वास्य ३१ बिलेशयान्मूषका- न् ३२ सगरेणसविषेण ३३ अतिथयोऽज्ञातपूर्वाःतान् पापेनवक्रीकृतेन ३४ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आढ्याभिमतिः धनगर्वितः अहंकृतिः श्रेष्ठोहमितिमानी तिर्यक्प्रेक्षणं यस्य सर्वतः शुर्वादेरपि धनं चोरयिष्यंतीति विशंकमा-
नः परिशुष्यमाणं हृदयं वदनं च यस्य अनवगतः अप्राप्तः तस्यार्थस्योत्पादनादिभिः शमलं गृह्णातीति तथा परिवयंति सूत्रैः प्रो-

यस्त्विहवाआढ्याभिमतिरहंकृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणःसर्वतोऽभिविशंकी अर्थव्ययनाशचिंतयापरिशु-
ष्यमाणहृदयवदनोनिर्वृत्तिमनवगतोग्रहइवार्थमभिरक्षतिसचापिप्रेत्यतदुत्पादनोत्कर्षणशमलग्र-
हःसूचीमुखेनरकेनिपततियत्रहवित्तग्रहंपापपुरुषंधर्मराजपुरुषावायकाइवसर्वतोंगेषुसूत्रैःपरिवयंति ३५
एवंविधानरकायमालयेसंतिशतशःसहस्रशस्तेषुसर्वेषुचसर्वएवाधर्मवर्तिनोयेकेचिदिहोदिताअनु-
दिताश्चावनिपतेपर्यायेणविशंति तथैवधर्मानुवर्तिनइतरत्रइहतुपुनर्भवेतउभयशेषाभ्यांनिविशंति
निवृत्तिलक्षणमार्गआदावेवव्याख्यातः एतावानेवांडकोशोयश्चतुर्दशधापुराणेषुविकल्पितउपगीयते
यत्तद्भगवतोनारायणस्यसाक्षान्महापुरुषस्यस्थविष्ठंरूपमात्ममायागुणमयमनुवर्णितमादृतः पठति
शृणोतिश्रावयतिसउपगेयंभगवतःपरमात्मनोऽग्राह्यमपिश्रद्धाभक्तिविशुद्धबुद्धिर्वेद ३६

तान्कुर्वंति ३५ इतरत्रस्वर्गादौ इहमर्त्यलोके पुनर्भवे पुनर्जन्मनिमित्तम् उभयोर्धर्माधर्मयोः शेषाभ्याम् आदावेव द्वितीयस्कंधे
वैश्वानरंयातीत्यादिना उपगेयमुपनिषदं श्रद्धाभक्तिभ्याम् विशुद्धाबुद्धिर्यस्य ३६ ६१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यथावच्छ्रुत्वा ३७ कथंभूतासंस्थासकलानांजीवनिकायानांधाम आश्रयभूतंवपुरिति ३८ पंचमस्कंधसंबंधिपदभावार्थदीपने:

श्रुत्वास्थूलंतथासूक्ष्मंरूपंभगवतोयतिः स्थूलेनिर्जितमात्मानंशनैःसूक्ष्मंधियानयेदिति ३७ भूद्वी
पवर्षसरिदद्रिनभःसमुद्रपातालदिङ्नरकभागणलोकसंस्था गीतामयातवनृपाद्भुतमीश्वरस्य-
स्थूलंवपुःसकलजीवनिकायधाम ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहिता-
यांपंचमस्कंधेनरकानुवर्णनंनामषड्विंशतितमोऽध्यायः २६ ॥ ॥ ॥

प्रीयतांपरमानंदनृहरिर्बालभाषितैः १ इतिश्रीभा॰ श्रीधरस्वामिविरचितायांपंचमस्कंधटी॰ षड्विंशतितमोऽध्यायः २६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इतिश्रीमद्भागवतपंचमस्कंधःसमाप्तः

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi